

NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

NOU 1990: 3

NOU

Norges offentlige utredninger 1990

Seriens redaksjon:

**FORVALTNINGSTJENESTENE
STATENS TRYKNINGSKONTOR**

---

1. Moderne bioteknologi.
Miljøverndepartementet
2. Lov om vern om smittsomme sykdommer
(Smitteloven)
Sosialdepartementet
3. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989.
Forbruker- og administrasjonsdepartementet

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1990: 3

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

RAPPORT NR. 1, 1989
fra
**Det tekniske beregningsutvalget
for inntektsoppgjørene**
Avgitt til Forbruker- og administrasjonsdepartementet
Oslo, 12. januar 1989

**FORVALTNINGSTJENESTENE
STATENS TRYKNINGSKONTOR**

OSLO 1990

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0171-3

GRYTTING AS, Orkanger

Forord

Det tekniske beregningsutvalget la i januar 1988 fram en mer omfattende rapport enn de rapporter utvalget hadde avgitt ved tidligere årsskifter. En tilsvarende rapport legges fram nå.

Selv om det nå foreligger statistikk for 1988 i begrenset utstrekning, mener utvalget at en slik rapport vil være nyttig for partenes forberedelser foran inntektsoppgjørene.

Utvalget vil, som i fjor, legge fram en ny rapport med reviderte og utvidet materiale senere på vinteren.

Siden forrige rapport har det skjedd et skifte i utvalget. Hans Haga har gått ut av utvalget og som ny fellesrepresentant for Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag er oppnevnt Christoffer Kjørven.

Oslo, 12. januar 1989

Svein Longva
formann

INNHold

	Side
Kap. 1. Lønnsutviklingen i senere år	5
1. Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	5
2. Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	8
3. Lønnsoverheng	15
4. Lønnsutviklingen for kvinner og menn	15
5. Deltidsansatte	18
6. Oppsummering	22
Kap. 2. Prisutvikling og prispolitikk	25
1. Utviklingen i prisindeksene	25
2. Kostnads- og prisutviklingen i 1988	29
3. Prispolitikk	30
Kap. 3. Utviklingen i disponibel realinntekt	31
Kap. 4. Utviklingen i norsk industris konkurransevne	36
1. Om konkurransevnebegrepet	36
2. Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien	37
Kap. 5. Økonomiske utsikter	41
1. Den internasjonale økonomiske situasjonen	41
2. Norsk økonomi	44
3. Anslag på konsumprisutviklingen i 1989	52
Vedlegg:	
A. Lønnsoppgjøret i 1988	57
B. Vektene i konsumprisindeksen og nasjonalregnskapet	62
C. Kursutviklingen for norske kroner	63
D. Nærmere om Prisdirektoratets prognose	66

KAPITTEL 1

Lønnsutviklingen i senere år**1. LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE**

I likhet med tidligere legger Beregningsutvalget i dette kapitlet fram en del statistikk og beregninger som er ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1987 til 1988 og dessuten anslag på overheng til 1989 for ulike grupper. For de fleste lønnstakergrupper utenom LO/NHO-området (tidligere LO/N.A.F-området) foreligger det på nåværende tidspunkt ikke lønnsstatistikk for 1988. For disse grupper er lønnsveksten fra 1987 til 1988 anslått på grunnlag av overhenget fra 1987 og oppgaver over tariff tillegg i 1988. Beregningene bygger også denne gang delvis på prinsipper og forutsetninger som utvalget tidligere har lagt til grunn. Imidlertid har lovreguleringen av inntekter og utbytte siden 29. februar 1988 gjort det nødvendig å endre noe på tidligere forutsetninger for beregning av årslønn for månedslønte. Utvalget kommer tilbake til dette senere i kapitlet. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

For de fleste lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. I rapporten fra januar i 1988 ble det i forhold til tidligere rapporter foretatt visse endringer i innhold og form i kapitlet om lønnsutviklingen. Hovedendringene var følgende:

- beskrivelsen av lønnsoppgjørene ble flyttet til vedlegg.
- beregning av årslønnsvekst for flere grupper.
- lønnsutviklingen for deltidsansatte ble tatt med for første gang.
- avsnittet om lønnsutviklingen for kvinner og menn ble utvidet.

- større vekt på å beskrive lønnsutviklingen etter en oppdeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer.

Disse endringene er videreført i denne rapporten.

Utviklingen i årslønn

I utvalgets tidligere rapporter har det vært en tabell over utviklingen i årslønn for en del grupper. Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst og årslønnsnivå er ført fram til 1988 for alle grupper og gjengis i tabell 1a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om tariffoppgjør i de enkelte år. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker, særlig gjelder dette for månedslønte. I tabell 1a er det også beregnet gjennomsnittlig årslønn for hver gruppe i 1987.

En sammenlikning mellom grupper må gjøres med varsomhet. Den perioden som er valgt – ut fra statistiske hensyn – kan gi tilfældige utslag. Andre perioder ville kunne gi et annet forhold mellom gruppenes gjennomsnittstall. Statistikkgrunnlaget kan være forskjellig fra gruppe til gruppe. Variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper kan bl.a. ha sammenheng med lavlønnsprofil ved tariffoppgjør og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabell 1a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte også i virkeligheten for en stor del av årsverkene. For kommunesektoren antas det at 27–28 prosent av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen 23–24 prosent. Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for et område

sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises til avsnitt 1.5.

Tabellen er videre basert på oppgaver for time- eller månedsførtjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 1a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at arbeidere er timelønnte, mens de andre gruppene stort sett er månedslønnte.

Utgangspunktet for beregningene for alle grupper er å finne gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

For månedslønnte i tabell 1a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks. i september. En kan dermed anslå økingen i månedsførtjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøking på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, vil for de fleste grupper også fordeles på ett eller flere tidspunkter.

Dette har vært de vanlige beregningsmåtene for månedslønnte tidligere. Lønnsutviklingen i 1988 har imidlertid vært påvirket av lovreguleringen av lønninger, inntekter og utbytte. Først kom lov om midlertidig inntekt- og utbyttestopp som trådte i kraft 7. mars 1988 og som stoppet all inntektsøking fra 29. februar ifjor. Stopploven ble 22. april avløst av lov om inntekt- og utbytteregulering. Denne loven åpnet adgang til lønstillegg i samsvar med LO/NHO-avtalen, i avtalene i varehandelen og avtalen i staten. Imidlertid legger loven begrensninger

på lokale lønstillegg (lønnsglidning) i den perioden loven gjelder, dvs. fra 22. april 1988 til 31. mars 1989. Basert bl.a. på stikkprøvekontroller foretatt av Statens pristilsyn og lønnsstatistikken for arbeidere i LO/NHO-bedrifter, er hovedinntrykket at inntektsreguleringsloven i stor grad har blitt fulgt. På denne bakgrunn har utvalget ved beregning av årslønnsveksten for månedslønnte fra 1987 til 1988 lagt til grunn at all lønnsvekst utover tariff tillegg etter 1. mars 1988, skjedde 1.1.88.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timeförtjeneste eksklusive overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig *avtalefestet* normalarbeidstid pr. uke etter NHOs oppgaver over dagtidsarbeidere, 2-skiftsarbeidere osv. Disse beregningene tar ikke hensyn til at *faktisk* normalarbeidstid kan være forskjellig fra *avtalefestet* normalarbeidstid. Arbeidstidsundersøkelser som ble gjennomført i NHO-bedrifter, viste at det faktisk skjedde en viss arbeidstidsreduksjon i årene før 1.1.87. Beregninger som utvalget foretok i NOU 1988:26 Om inntektsoppgjørene 1988, viste at dersom *faktisk* normalarbeidstid hadde vært lagt til grunn ved beregning av årslønnsveksten fra 1986 til 1987 ville veksten for industriarbeidere i tabell 1a vært om lag 0,6 pst. høyere. På den annen side var metoden som brukes i tabell 1a, overvurdert veksten i enkelte år i perioden 1980–86 med til sammen om lag 0,6 pst. Siden det vanligvis ikke vil foreligge undersøkelser over gjennomsnittlig *faktisk* normalarbeidstid hvert år, valgte utvalget ifjor å holde fast ved den samme beregningsmetode for årslønnsveksten som var brukt i tidligere år og som ville være tilgjengelig også i årene framover.

Tabell 1a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert en del mellom de ulike grupper. For ansatte i kommunene, i varehandelen og i hotell og restaurant må den forholdsvis sterke lønnsveksten ses i sammenheng med lavlønnsprofilen i oppgjørene. Imidlertid har funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter samt bankansatte hatt den sterkeste lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet. Andre grupper har hatt like sterk eller sterkere utvikling dersom en ser på enkelte år.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor, for statsansatte og for undervisningssektoren (skoleverket). Som påpekt for-

Tabell 1a Beregnet årslønn og årslønnsvekst for noen grupper.

År	Arbeidere ¹ i NHO-bedrifter				Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restau- rant ³⁾
	Industri	Bygg- og anlegg		Land- transp.	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
		I alt	Bygge- virk.						
1980-81	10,1	9,4	9,9	10,3	12,8	11,8	10,7	-	17,5
1981-82	10,5	11,3	11,6	12,5	11,8	10,7	11,5	-	10,5
1982-83	8,3	5,8	7,3	6,8	9,1	8,5	8,5	-	6,4
1983-84	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	-	6,8
1984-85	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985-86	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88 ²⁾	5,8	5	6	6 ^{1/2}	5,6	4,7	5	-	6
1980-87	81,6	81,5	82,6	71,6	91,2	86,6	88,1	-	86,8
Gj.snitt pr. år	8,9	8,9	9,0	8,0	9,7	9,3	9,4	-	9,3
Årslønn 1987	145 300	176 500	168 400	132 800	191 500	291 500	144 800	232 500	111 300

År	Bank ⁴⁾		Forsikring		Stat		Kommunene ⁵⁾			Forretningsm. tjenesteyting ⁶⁾	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Helse- sektor	Undervisn- sektoren	I alt	Ledende
1980-81	13,2	12,5	13,0	-	11,5	6,2	12,4	-	10,1	-	-
1981-82	13,2	10,7	12,8	-	12,3	8,0	12,1	-	12,4	13,2	-
1982-83	8,6	7,2	9,6	-	7,6	7,6	9,0	8,0	7,5	11,2	-
1983-84	6,5	5,5	5,6	-	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2
1984-85	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4
1985-86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986-87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,3	7,5	7,3	9,5	8,7
1987-88 ²⁾	10,5	-	10 ^{1/4}	-	3	-	31/2	4	7	8,6	-
1980-87	85,3	74,5	80,5	-	79,9	65,0	87,3	-	75,9	-	-
Gj.snitt	9,2	8,3	8,8	-	8,7	7,4	9,4	8,0	8,4	10,3	-
Årslønn 1987	159 000	267 500	181 800	280 900	159 900	245 000	155 700	151 200	176 200	197 900	285 500

¹⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.

²⁾ For 1988 foreligger det lønnsstatistikk for funksjonærer i NHO-bedrifter, for forretningsmessig tjenesteyting og for bankvirksomhet. For arbeidere i LO/NHO-området er anslaget for 1987-88 basert på statistikk for de tre første kvartaler av 1988 og et anslag for 4. kvartal.

³⁾ I perioden 1980-85 omfatter tallene månedslønne. Fra 1986 er også prosentlønte og timelønne med. Årslønnsnivået for 1987 er for månedslønne etter Byråets statistikk for hotell- og restaurant.

⁴⁾ Forretnings- og sparebanker.

⁵⁾ Statistikken for kommunene har vært under utbygging i den perioden tabellen dekker. For de siste årene omfatter tallene for kommunene i alt heltidsansatte inkl. helse- og sosialvesen, men ekskl. skoleverket. For helsesektoren ble det utarbeidet lønnsstatistikk for første gang i 1982.

⁶⁾ Lønnsstatistikk utarbeidet første gang pr. 1. september 1980.

an, bør det utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 1a gir en samlet årslønnsvekst på om lag 5¹/₄ pst. fra 1987 til 1988. Sammenveilingen er basert på lønnstakerårsverk fra 1987. Tabellen omfatter ikke alle lønnstakergrupper i samfunnet, og metoden for sammenveiling kan gi et resultat som er forskjellig fra det en får med andre metoder.

En har normalt også kunnet utnytte tall for innbetalt arbeidsgiveravgift til å anslå lønnsveksten. Tallene har blitt benyttet til å anslå lønnsveksten i privat sektor inklusive kommunene. Sammen med anslag på sysselsettingsutviklingen har anslått lønnsvekst gitt grunnlag for å anslå gjennomsnittlig lønnsvekst. I år er det gjennomført utvidelser i beregningsgrunnlaget, bl.a. er arbeidsgivers premier og tilskudd til kollektive pensjonsordninger samt beregnet fordel av billig lån fra arbeidsgiver gjort avgiftspliktige. Disse endringer, sammen med endringer som ble gjennomført i 1987, gjør det vanskelig og mer usikkert å anslå lønnsveksten ut fra innbetalt arbeidsgiveravgift. En har derfor ikke gjennomført slike beregninger i denne rapporten, men vil avvente en mer fullstendig oversikt over hvor mye arbeidsgiveravgift som er innbetalt på grunnlag av lønn utbetalt i 1988.

I tabell 1b har en samlet gruppene i tabell 1a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien (bare arbeidere før 1985).
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet (funksjonærer i NHO-bedrifter er ikke med før 1985).
- ansatte i offentlig forvaltning.

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 1b viser at arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet har hatt en del sterkere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i perioden 1980-87. Ansatte i offentlig forvaltning og arbeidere i industrien har hatt om lag samme utvikling i denne perioden.

I årene 1985-88 har også ansatte (arbeidere og funksjonærer under ett) i annen privat næringsvirksomhet hatt en sterkere lønnsutvikling enn ansatte i industrien. Offentlig ansatte har hatt en noe svakere utvikling enn industrien.

2. LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO-NHO-området (tidligere LO-N.A.F.)

I NHOs lønnsstatistikk for *voksne arbeidere* i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet var det en økning i den gjennomsnittlige timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke på 5,0 prosent fra 3. kvartal 1987 til 3. kvartal 1988¹⁾.

¹⁾ Skift- og turnusarbeidere har lavere normalarbeidstid enn 37,5 t/uke. Omregning til 37,5 t/uke betyr at gjennomsnittlig timefortjeneste for disse gruppene er beregnet til felles basis med hensyn til arbeidstid pr. uke. Metoden for utregning av lønnsvekst er derfor mer sammenlignbar med veksttallene for månedslønnede. De kvartalsvise økningstallene vil også være sammenlignbare med årslønnsveksten i tabell 1a.

Tabell 1b. Årslønnsvekst for tre hovedgrupper av lønnstakere¹⁾

	Industrien			Annen priv. næringsvirk.			Offentlig forvaltning
	Arbeidere	Funksj.	I alt	Arbeidere	Funksj. ³⁾	I alt ³⁾	
1980-81	10,1	-	-	9,9	11,3	10,9	11,9
1981-82	10,5	-	-	14,7	11,9	12,7	12,2
1982-83	8,3	-	-	7,5	8,9	8,5	8,2
1983-84	7,9	-	-	6,7	8,0	7,6	6,9
1984-85	7,4	-	-	7,1	8,0	7,8	7,1
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88 ²⁾	5,8	5,6	5,7	6,0	6,4	6,3	4
1980-87	81,6	-	-	86,3	89,7	88,7	82,7
Gjennomsnitt pr. år ..	8,9	-	-	9,3	9,5	9,5	8,9

¹⁾ Omfatter bare grupper som er med i tabell 1a.

²⁾ Anslag.

³⁾ Før 1985 er ikke funksjonærer i NHO-bedrifter med i tallene.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Økningen på 5,0 prosent i timelønnen fra 3. kvartal 1987 til 3. kvartal 1988 skyldes

- lavlønnsgarantitillegg pr. 1. okt. 1987: 0,2 pst.
- lønnstillegg fra 1. april 1988: 1,5 pst.
- lønnsglidning: 3,3 pst.

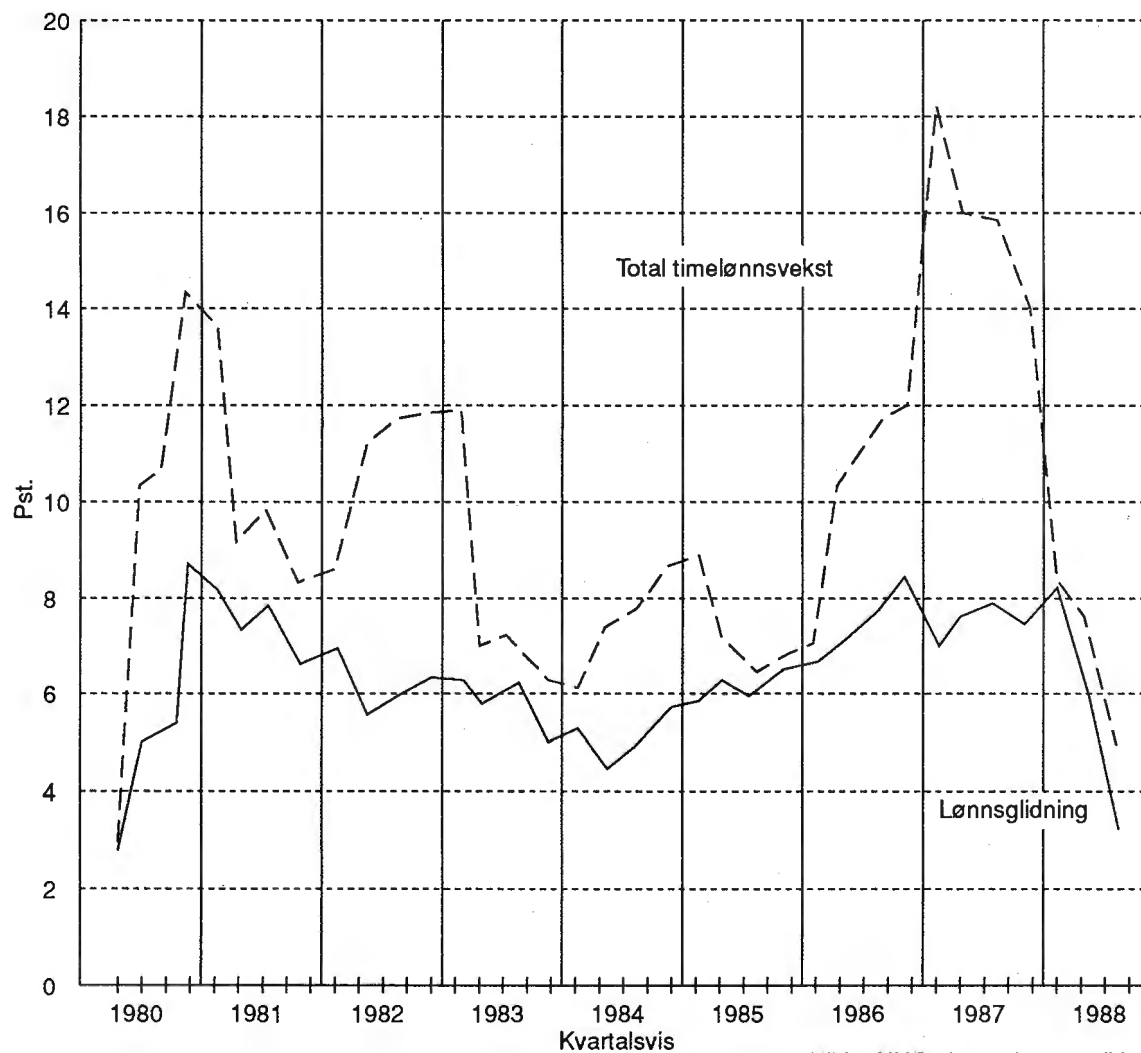
Fig. 1.1 og tabell 1c viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere (menn + kvinner). Tabellen viser utviklingen i veksten for timefortjenesten fra tilsvarende kvartaler året før.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønnstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale, herunder forbundsvise forhandlinger. Lønnsglidningen blir en restpost. Lønnsglidning blir således et statistisk be-

grep hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkenes mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning.

Timefortjenestene fra 3. kvartal 1986 til 3. kvartal 1987 steg med 15,8 pst. Den totale lønnsveksten pr. time nådde derfor en topp i 1987. Fig. 1.1 og tabell 1c viser at lønnsglidningen regnet i forhold til samme periode året før var avtakende fram til 1984 for deretter å øke. I løpet av 1988 har lønnsglidningen avtatt sterkt og er nå på sitt laveste nivå siden pris- og lønnsstoppen på slutten av 1970-tallet. Som følge av inntektsreguleringsloven våren 1988, vil lønnsglidningen fra samme kvartal året før fortsatt vise nedgang.

Figur 1.1 Lønnsvekst pr. time ekskl. overtid for arbeidere i LO-NHO-området. (Prosentvis endring fra samme kvartal året før.)

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk

Tabell 1c. *Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke.*

	Endring i prosent fra samme kvartal året før			Lønns- glidning som prosentandel av total lønnsut- vikling
	Lønnsøkning pr. time	Herav:		
		Tariff- messig økning	Lønns- glid- ning	
1979 1. kvartal	5,9	2,1	3,8	64
1980 1. »	2,6	0,3	2,4	92
1981 1. »	13,5	5,2	8,3	61
1982 1. »	8,3	1,8	6,6	80
1983 1. »	11,8	5,5	6,3	53
1984 1. »	6,1	1,0	5,2	85
1984 2. »	7,4 ¹⁾	2,9	4,4	59
1984 3. »	7,9 ¹⁾	3,0	5,0	63
1984 4. »	8,7	3,0	5,7	66
1985 1. »	8,9	3,0	5,9	66
1985 2. »	7,2	0,8	6,4	88
1985 3. »	6,5	0,5	6,0	92
1985 4. »	7,0	0,5	6,5	93
1986 1. »	7,4	0,5	6,9	93
1986 2. »	10,5 ¹⁾	3,1	7,3	70
1986 3. »	11,5 ¹⁾	3,8	7,7	68
1986 4. »	12,1	3,7	8,4	69
1987 1. »	18,3 ²⁾	10,5 ³⁾	3,6	66 ³⁾
1987 2. »	16,1 ²⁾	8,3 ³⁾	0,9	89 ³⁾
1987 3. »	15,8 ²⁾	8,1 ³⁾	0,3	96 ³⁾
1987 4. »	14,0 ²⁾	7,7 ³⁾	0,2	97 ³⁾
1988 1. »	8,5	0,2	8,3	98
1988 2. »	7,7	1,7	6,0	78
1988 3. »	5,0	1,7	3,3	66

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.

¹⁾ Korrigeret for etterbetalinger.

²⁾ Faktisk timelønnsvekst.

³⁾ Korrigeret for reduksjonen i den avtalefestede normalarbeidstiden.

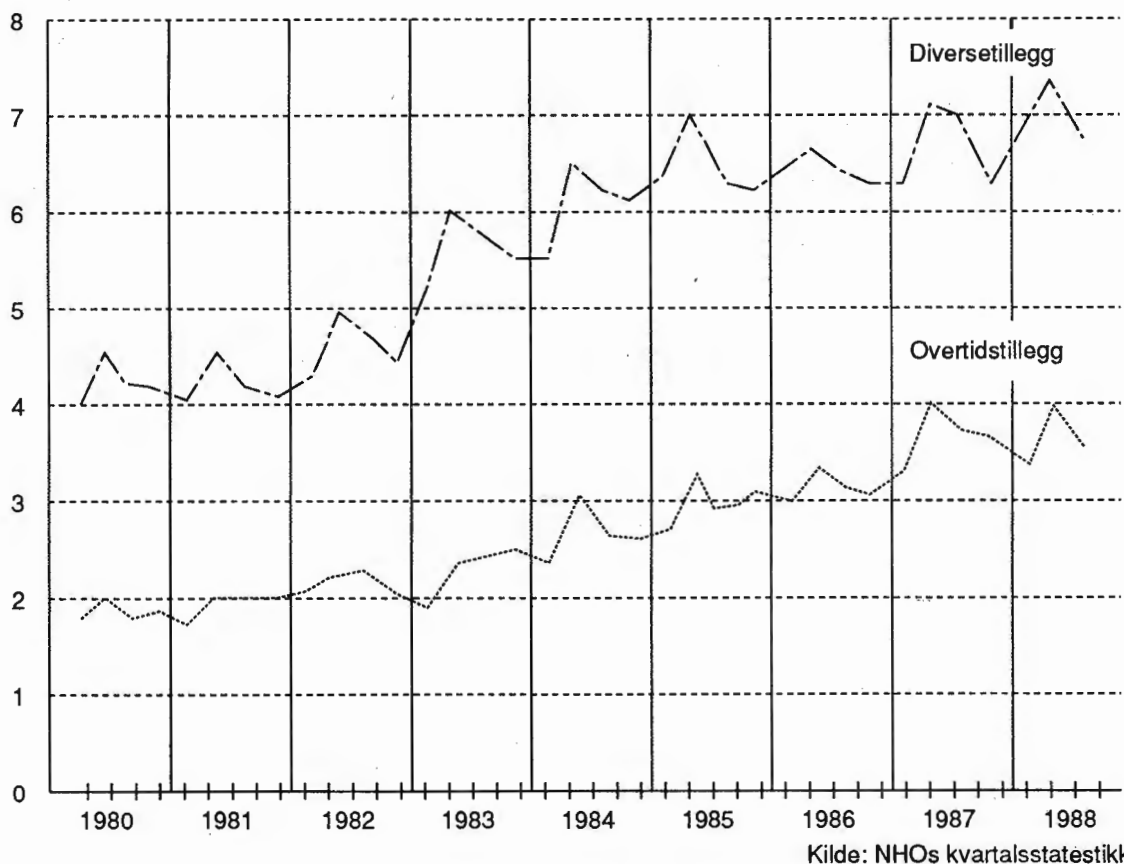
Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

Lønnsutviklingen for voksne arbeidere i LO-NHO-området er påvirket av endringer i timemerkforordningene mellom bransjer og profesjoner med ulikt lønnsnivå. Denne forskyvningen fører til at gjennomsnittsfortjenestene kan være influert av omfanget av f.eks. skiftarbeide og annet arbeide hvor det inngår lønns-elementer som er knyttet til arbeidets art og som inngår i beregningsgrunnlaget for årslønn. Som følge av inntektsreguleringsloven vil man i lønnsstatistikken gjennom 1988 og inn i 1989 mer presist enn tidligere kunne anslå lønnseffekter som følger av omstilling i næringslivet, fordi annen lønnsvekst i hovedsak er stoppet opp.

Den endelige statistikken for voksne arbeidere for 1. kvartal 1988 var preget av en del spesielle forhold som slo ut i lønnsvekst:

- Omfattende samordning av lønnsystemene i oljesektoren fra 1. oktober 1987 (se omtalen av oljevirksomhet, offshore). Ansiennitets-tillegg slo spesielt ut fra 1. januar 1988.
- Endel bedrifter utsatte 1987-oppgjøret ved å henføre tillegg etterskuddsvis til 1. januar 1988.
- Andel skiftarbeide tiltok noe.

Lønnsøkning som skyldes disse faktorene er knyttet til forhold før lønnsoppgjøret i 1988 og før inntektsreguleringsloven ble innført i sam-

Figur 1.2 *Diverset tillegg og overtidstillegg i prosent av timefortjeneste ekskl. overtid for arbeidere i LO-NHO-området.*

band med lønnsoppgjøret i 1988. Imidlertid vil slik lønnsvekst slå fullt ut i årslønnsveksten fra 1987 til 1988, i og med at de får virkning for hele 1988.

Lønnsveksten etter mars 1988 knytter seg i første rekke til de tariff tillegg som påløper som følge av lavlønns tillegg, utviklingen i diverset tilleggene og til endringen i timeverksfordelingen mellom bransjene.

Fig. 1.2 viser andel diverset tillegg i forhold til total timelønn eksklusiv overtidstillegg, kvartalsvis fra 1980 til 3. kvartal 1988. Figuren viser at det for arbeidere jevnt over har vært en økning i den relative andelen av lønnsveksten som er knyttet til diverset tillegg i 1980-årene. Diverset tillegg omfatter økt bruk av skift og andre lønns elementer som er knyttet til arbeids art. Veksttakten i diverset tilleggene økte mer enn annen lønnsvekst i første halvår 1988. Uten diverset tilleggene var lønnsveksten i de to første kvartaler i 1988 i forhold til tilsvarende kvartaler i 1987 henholdsvis 0,5 og 0,3 pst. lavere. Tilsvarende lønnsvekst i 3. kvartal var 0,1 pst. sterkere. Tall for 3. kvartal 1988 tyder derfor på at økningen i diverset tilleggene har stanset opp.

Endringer i timeverksfordelingen mellom bransjene har bidratt til ekstra lønnsvekst i hele 1988. Beregninger for voksne arbeidere totalt viser at ca. 0,6 prosentenheter av lønnsveksten i gjennomsnitt for de 3 første kvartaler i 1988 i forhold til samme periode året før skyldes endringer i fordelingen i timeandelene mellom bransjene. Beregningene viser derfor at den gjennomsnittlige veksttakten for voksne arbeidere med den samme timeverksfordelingen mellom bransjene som i 1987 har vært noe lavere enn gjennomsnittlig timefortjeneste.

Basert på den faktiske utviklingen for de 3 første kvartaler i 1988 og anslag for 4. kvartal anslår utvalget årslønnsveksten for voksne arbeidere til omlag 6 pst. Veksten i industri og bygge- og anleggsvirksomhet har vært noe lavere enn gjennomsnittet, mens landtransport og oljevirksomhet ligger noe over gjennomsnittet.

Andelen timer betalt med overtidbetaling er nær doblet i løpet av 1980-årene (jfr. fig. 1.2). Veksten synes å ha flatet ut på et høyt nivå i 1988.

For industriarbeidere eksklusiv offshorevirksomhet var veksten i timefortjenesten eks-

klusiv overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke 5,3 pst. fra 3. kvartal 1987 til 3. kvartal 1988. Som følge av blant annet betydelig lavere vekst for f.eks. bygge- og anleggsvirksomhet, er lønnsøkningen i industrien høyere enn for voksne arbeidere totalt, for første gang på mange år.

Årslønnsveksten for industriarbeidere fra 1987 til 1988 er foreløpig anslått til 5,8 pst. Det må ha vært endringer i timeverksfordelingen i 4. kvartal 1988 for at årslønnsveksten skal falle utenfor intervallet 5,7-6 pst.

I bygge- og anleggsvirksomheten steg den gjennomsnittlige timefortjenesten ekskl. overtid omregnet til 37,5 t/uke med 2,0 pst. fra 3. kvartal 1987 til 3. kvartal 1988. Tilsvarende lønnsøkning ett år tidligere var ca. 20 pst. Regnet uten den avtalefestede arbeidstidsreduksjonen fra 1. januar ifjor var veksten mellom 12 og 13 pst. I tillegg til arbeidstidsreduksjonen var det uvanlig høye lønnsnivå i 3. kvartal 1987 knyttet til akkord-/bonus. Dette påvirker økningen i 3. kvartal begge årene.

Bygge- og anleggsvirksomhet har hatt endel år med svært høy lønnsvekst. Utover i 1988 har færre oppdrag og mindre aktivitet slått ut i sterkt redusert vekst og til faktisk nedgang i timefortjenestene fra 2. til 3. kvartal 1988. Bruken av overtid har også vært stadig synkende i 1988.

Årslønnsveksten fra 1987 til 1988 for arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet er anslått til ca. 5 pst.

For landtransport som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. viser statistikken en økning i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegget omregnet til 37,5 timers uke på 6,9 pst. fra 3. kvartal 1987 til 3. kvartal 1988.

Ved tariffoppgjøret i 1988 ble det for endel grupper innenfor denne bransjen gitt ekstratillegg. Tallene tyder på at det sannsynlig ligger noe etterbetaling etter vår oppgjøret i 1988 inne i 3. kvartalstallene. Imidlertid vil lavlønnsstillegg for noen av gruppene ifølge garantiordninger slå ut i noe lønnsvekst fra 1. oktober 1988. Alt tatt i betraktning skulle årslønnsveksten fra 1987 til 1988 bli omlag 6¹/₂ pst.

I oljevirksomheten, offshore ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet, steg timefortjenesten ekskl. overtidstillegg omregnet til 37,5 t/uke med 5,6 pst. fra 3. kvartal 1987 til 3. kvartal 1988.

På grunn av spesielle forhold innen operatør, catering og oljeboringsvirksomhet ble det fra 1. oktober 1987 etablert en ny 2¹/₂-årig tariffavtale med omfattende samordninger og revisjoner av lønssystemene. Det er vanskelig å vurdere den umiddelbare lønns-effekten av dette. Kol-

lektivt ansiennitetsopprykk pr. 1. januar bidro imidlertid til at lønningene innfor denne sektoren økte med ca. 3 pst. pr. 1. januar 1988.

Oljesektoren vil derfor få en langt høyere årslønnsvekst fra 1987 til 1988 enn andre grupper, etter at lønnsveksten året før var tilsvarende lavere. Lønnstallene for 3. kvartal 1988 kan tyde på at endringer i timeverksfordelingen mellom grupper med ulikt lønnsnivå har bidratt til at gjennomsnittlig lønnsvekst har blitt noe lavere enn de to første kvartalene skulle tyde på.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

For funksjonærene i NHO-bedrifter (tidligere N.A.F.-bedrifter) (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) steg den gjennomsnittlige månedslønnen med 3,4 pst. fra 1. september 1987 til 1. september 1988, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene. Tilsvarende økning 1. september 1987 og 1. september 1986 var h.h.v. 6,2 og 10,7 pst. Det har derfor vært en jevnt avtakende lønnsvekst for funksjonærene de senere årene.

Reguleringsstidspunkter for det generelle tillegget på 1 kr pr/time i samband med inntektsreguleringsloven er i hovedsak kjent. Annen lønnsvekst som er påløpt i perioden 1. sept. 1987 til 1. sept. 1988 er antatt i hovedsak gitt rundt 1. januar 1988. Beregningsutvalget har på dette grunnlag anslått årslønnsveksten fra 1987 til 1988 til 5,6 pst. for samtlige funksjonærer i NHO-bedrifter. For funksjonærene i industri er årslønnsveksten fra 1987 til 1988 også beregnet til 5,6 pst.

For ledende funksjonærer er tilsvarende årslønnsvekst fra 1987 til 1988 beregnet til 4,7 pst. Disse hadde en lønnsvekst på 2,9 pst. fra 1. september 1987 til 1. september 1988.

Lønnsutviklingen i andre områder i privat virksomhet

For de fleste lønnstakergrupper utenom LO/NHO-området foreligger det ikke statistikk for 1988. Lønnsveksten fra 1987 til 1988 er for de grupper det ennå ikke foreligger statistikk for, anslått på grunnlag av overhenget fra 1987 og oppgaver over tariff tillegg i 1988. Det er ikke lagt inn noen glidning bortsett fra for de grupper en har fått opplysninger om har fått lokale tillegg fra 1.1.88. For de grupper utenom LO/NHO-området hvor det foreligger statistikk for 1988, er glidningen lagt til 1.1.88. Dette gjelder foreløpig bare for forretningsmessig tjenesteyting og bankvirksomhet.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

I *hoteller og restauranter* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte etter Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk med 8,1 pst. for menn og kvinner under ett fra april 1987 til april 1988. For heltidsansatt prosentlønnet serveringspersonale steg den gjennomsnittlige dagsförtjenesten med 2,7 pst. for voksne menn og med 6,2 pst. for voksne kvinner fra perioden 1. november 1986–30. april 1987 til 1. november 1987–30. april 1988.

Tilleggene fra 1. april 1988 slo gjennomsnittlig ut med 176 øre/t. Garantitillegget fra 1.10.88 beløp seg til 137 øre/t for alle unntatt prosentlønnet serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning. Utvalget anslår årslønnsveksten fra 1987 til 1988 til om lag 6 pst. for fastlønte og prosentlønte under ett.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsförtjenesten med 10,3 pst. for menn og kvinner under ett fra 1. september 1987 til 1. september 1988.

Det ble gitt et generelt tillegg fra 1. april 1988 på kr 1950 pr. år. Som for andre grupper ble det ikke gitt generelle tillegg ved lønnsoppjøret i 1987. Partene ble i stedet enige om å utsette forhandlingene om eventuelle lønnstillegg til 4. kvartal 1987. Disse forhandlingene ga et lønnstillegg fra 1. januar 1988 på 5,5 pst. Videre ble det i følge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening gitt lokale tillegg på 2,1 pst. fra 1.1.88.

Utvalget har anslått årslønnsveksten fra 1987 til 1988 til 10,5 pst.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsförtjenesten med 3,9 pst. for menn og kvinner under ett fra 1. september 1986 til 1. september 1987. Lønnsstatistikk for 1988 foreligger ikke ennå.

Det ble også i forsikringsvirksomhet gitt et generelt tillegg fra 1. april 1988 på kr 1950 pr. år. Heller ikke her ble det gitt generelle tillegg ved lønnsoppjøret i 1987. Som i bankvirksomhet ble partene i stedet enige om å utsette forhandlingene om eventuelle lønnstillegg til 4. kvartal 1987. Disse forhandlingene ga et lønnstillegg fra 1. januar 1988 på 5,5 pst. Videre ble det i følge Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening gitt lokale tillegg på 3,1 pst. fra 1.1.88.

Utvalget har beregnet at overhenget fra 1987, anslått til 0,8 pst. og lønnstilleggene fra 1.1. og 1.4.88 vil gi en årslønnsvekst på $10\frac{1}{4}$ pst. fra 1987 til 1988.

Bank og forsikring er de gruppene i tabell 1a som har hatt klart sterkest lønnsutvikling fra 1987 til 1988. Imidlertid hadde disse to gruppene lavere lønnsvekst enn gjennomsnittet fra 1986 til 1987. Ser en på årene 1986–88 under ett, har bank- og forsikringsansatte likevel hatt en lønnsøkning som ligger om lag $2\frac{1}{2}$ –3 prosent-

poeng over gjennomsnittlig lønnsvekst for alle lønnstakere under ett.

I *varehandelen* steg den gjennomsnittlige månedsförtjenesten med 8,6 pst. for menn og kvinner under ett fra 1. september 1986 til 1. september 1987. Lønnsstatistikk for 1988 foreligger ikke ennå.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handelens Arbeidsgiverforening ble det fra 1. april 1988 gitt generelle tillegg og lavlønns tillegg på tilsammen kr 190 pr. måned.

Utvalget antar at overhenget fra 1987, anslått til 3,2 pst. og tariff tillegg fra 1. april 1988 vil gi en årslønnsvekst fra 1987 til 1988 på ca. 5 pst. i varehandelen totalt. Etter utvalgets oppfatning er det større usikkerhet knyttet til dette anslaget enn til årslønnsanslagene for de andre gruppene.

Siden 1980 har Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeidet statistikk for ansatte i *forretningsmessig tjenesteyting*. Dette omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1987 til 1. september 1988 steg den gjennomsnittlige månedsförtjenesten med 5,3 pst. for menn og kvinner under ett. Med den beregningsmåten for månedslønte som det er redegjort for foran, dvs. at all lønnsvekst utover tariff tillegg etter 1. mars 1988 skjedde fra 1.1.88, kan årslønnsveksten fra 1987 til 1988 beregnes til 8,6 pst.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsförtjenesten for voksne sjømenn i underordnede stillinger med 13,6 pst. fra november 1986 til november 1987. Lønnsstatistikk for 1988 foreligger ikke ennå. Innenriks sjøfart utbetales garantitillegget fra 1.4. Fra 1.4.88 ble det foruten det generelle tillegget på kr 1/t gitt et garantitillegg på kr 3,86.

I tidligere rapporter har det vært en oversikt over tariff tillegg og gjennomsnittlig månedsförtjeneste for flyttbare borefartøyer, forsyningsskip og utenriks sjøfart. Det har de siste årene ikke vært offentliggjort lønnsstatistikk for disse gruppene. De vil derfor ikke bli omtalt i denne rapporten.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

For arbeidstakere i *statsforvaltningen* steg gjennomsnittlig månedsförtjeneste pr. årserk med 3,9 pst. fra 1. oktober 1986 til 1. oktober 1987.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Partene ble enige om å avstå fra forhandlinger pr. 1. mai 1987. Disse forhandlingene skulle i stedet skje med virkning fra 1. januar 1988. Det ble i disse forhandlingene oppnådd enighet om et generelt tillegg på lønnstabell A med kr 2 500 på alle lønnstrinn eller om lag 1,5 pst. i gjennomsnitt for alle ansatte.

Oppgjøret pr. 1. april besto i hovedsak av et generelt tillegg på kr 1 pr. time eller kr 1 950 pr. år. Dessuten ble det innenfor en ramme på 0,4 pst. foretatt endel justeringer rettet mot lavlønnsgupper i staten.

Lønnstilleggene i staten i 1988 slo ut på denne måten:

	Årslønnsvekst 1987-88	Tillegg pr. dato	Virkn. dato
Generelt tillegg	1,5 pst.	1,5 pst.	1.1.88
Generelt tillegg	0,9 pst.	1,2 pst.	1.4.88
Lavlønnstillegg/justeringer	0,3 pst.	0,4 pst.	1.4.88

Lønnstilleggene i oppstillingen ovenfor bidrar til årslønnsveksten fra 1987 til 1988 med om lag 3 pst.

Lønnsstatistikken for staten ventes først å foreligge i februar noe som gjør det vanskelig på nåværende tidspunkt å gi anslag på årslønnsutviklingen i staten. På grunnlag av foreløpig informasjon om lønnsutviklingen for enkeltgrupper antar imidlertid utvalget at veksten kan bli høyere enn det som framgår av oppstillingen ovenfor.

Skoleverket

For tilsatte i skoleverket steg gjennomsnittlig månedsfortjeneste pr. årsverk med 3,9 pst. fra 1.

oktober 1986 til 1. oktober 1987. Lønnsstatistikk for 1988 foreligger ikke ennå.

Etter bruddet i forhandlingene om innstillingen fra utvalget som behandlet undervisningspersonalets framtidige arbeidssituasjon (UFA-utvalget), ble partene enige om å bringe saken inn for Statens Lønnsutvalg som særskilt nemnd. Avgjørelsen medførte ett lønnstrinn ekstra for undervisningsstillingene i skoleverket med virkning fra 1. mars. Det skulle forhandles videre om ferielønn og overtid.

Lønnstilleggene i skoleverket i 1988 slo ut på denne måten:

	Årslønnsvekst 1987-88	Tillegg pr. dato	Virkn. dato
Generelt tillegg	1,5 pst.	1,5 pst.	1.1.88
UFA-oppgjøret ¹⁾	3,9 pst.	4,7 pst.	1.3.88
Generelt tillegg	0,9 pst.	1,2 pst.	1.4.88
Lavlønnstillegg/justeringer	0,3 pst.	0,4 pst.	1.4.88

¹⁾ Omfatter virkningen av ett lønnstrinn.

Utvalget anslår samlet årslønnsvekst for tilsatte i skoleverket fra 1987 til 1988 til om lag 7 pst.

Kommunene

I utvalgets rapport fra januar i fjor (NOU 1988:5) ble lønnsstatistikken og lønnsutviklingen i kommunene behandlet mer inngående enn i tidligere rapporter. Det vises til dette.

Ifølge Statistisk sentralbyrås statistikk steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere utenom ansatte i helsevesenet og sosial omsorg, skoleverket og ansatte som er timelønte med 2,2 pst. fra 1. oktober 1986 til 1. oktober 1987. For arbeidstakere i helsevesen og sosial omsorg steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 2,3 pst. i det samme tidsrommet.

Av tilleggene utgjør de variable tilleggene,

som omfatter bl.a. vakttillegg, søndagstillegg og komitegodtgjørelse den klart største andelen. Byrået har lagt stor vekt på å revidere de variable tilleggene, slik at det nå er langt bedre kvalitet på disse tilleggene enn tidligere.

Kommunenenes Sentralforbund offentliggjør statistikk for lønnstakere som følger Sentralforbundets tariffområde (ekskl. Oslo og Bærum). Denne statistikken dekker om lag $\frac{3}{4}$ av de heltidsansatte som inngår i Byråets statistikker for kommunale arbeidstakere og helsevesen og sosial omsorg. I følge Sentralforbundets statistikk steg den gjennomsnittlige regulativlønnen for heltidsansatte med 2,0 pst. fra 1. oktober 1986 til 1. oktober 1987. Medregnet deltidsansatte var den gjennomsnittlige stigningen 1,8 pst. Dersom faste og variable tillegg tas med, er veksten for alle arbeidstakere under ett (pr. årsverk) beregnet til 2,1 pst. For ansatte i lederstil-

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

linger er gjennomsnittlig stigning i regulativ-lønnen 1,3 pst.

Verken fra SSB eller fra Kommunenes Sentralforbund foreligger det lønnsstatistikk for 1988.

På grunnlag av SSBs statistikk kan årslønnsveksten for kommuneansatte fra 1986 til 1987 beregnes til 7,3 pst. for heltidsansatte.

På grunnlag av overhenget fra 1987, tariff tillegg fra 1.1.88 og tillegg i samsvar med Riksmeklingsmannens forslag ved lønnsoppjøret våren 1988, antas årslønnsveksten fra 1987 til 1988 å bli ca. 3¹/₂ pst.

3. LØNSSOVERHENGET

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli selv om det ikke gis nye lønnstillegg i det andre året.

Hvis alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og det ikke ble gitt lønnstillegg utover dette, ville lønnsoverhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året.

Nå gis det ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønnstillegg som gis sent i året fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overheng være avhengig av hva som forutsettes om forløpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng til 1988 og 1989 for en del områder. Beregningene av overhenget til 1989 på et så tidlig tidspunkt, vil derfor i stor grad være basert på

skjønn og antakelser. Overhenget vil værlig være avhengig av lønnsveksten i slutten av året.

	Overheng (pst.) til	
	1988	1989
- Arbeidere i LO/NHO-området i alt	3,2	0,5
- Industriarbeidere	3,2	0,8
- Funksjonærer i NHO-bedrifter	2,5	0,4
- Staten	0-0,4	0,4
- Kommunene	0-0,4	0,8
- Varehandel	3,2	0,7
- Forretnings- og sparebanker	0,5	0,3
- Forsikring	0,8	0,3
- Forretningsmessig tjenesteyting	3,3	0,2

For mange av gruppene i denne oppstillingen, er anslått overhenget til 1989 vesentlig lavere enn overhenget til 1988. Dette har sammenheng med inntektsreguleringsloven.

Samlet overheng til 1989 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til om lag ¹/₂ pst. Samlet overheng til 1988 for de samme gruppene var om lag 2 pst.

Dersom vi tar hensyn til at offentlig ansatte og bank- og forsikringsansatte fikk generelle tillegg fra 1.1.88, var samlet lønnsvekst ved begynnelsen av 1988 om lag 2¹/₂ pst. Videre har utvalget forutsatt at all lønnsvekst for månedslønte utover tariff tillegg etter 1. mars 1988 skjedde fra 1.1.88. Medregnet dette anslår utvalget lønnsveksten ved begynnelsen av 1988 til knapt 3¹/₂ pst.

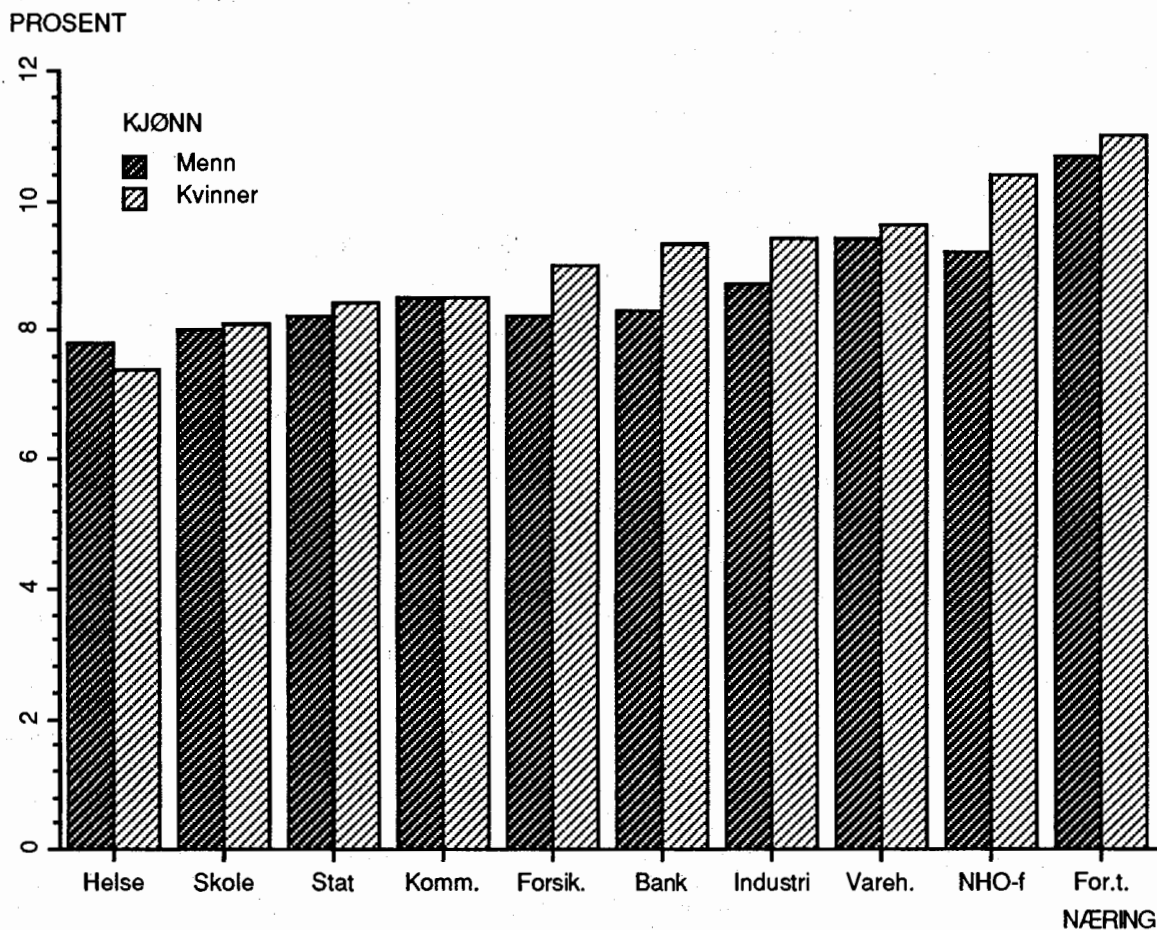
4. LØNSSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Tallene i tabell 1a er et veiet gjennomsnitt av lønnsutviklingen for kvinner og menn. Av tabell 1d framgår lønnsutviklingen i de siste år for henholdsvis kvinner og menn for en del av de samme gruppene som i tabell 1a.

Tabell 1d og figur 1.3 viser at heltidsansatte kvinner i de fleste år har hatt en sterkere lønnsutvikling enn menn innen samme gruppe. Samlet over perioden 1980-87, har kvinner hatt tildels klart sterkere vekst enn menn innen de fleste grupper.

Størst forskjell mellom lønnsutviklingen for kvinner og menn har det vært blant funksjonærer i NHO-bedrifter, mens den har vært like stor for begge kjønn blant kommunale arbeids-

Figur 1.3 Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn. Gjennomsnitt for noen grupper. 1980-87.

takere. Det var først og fremst i årene 1980-82 lønnsutviklingen var sterkere for kvinner enn for menn.

Kvinner har økt sin andel av sysselsettingen de siste årene. Pga at kvinners gjennomsnittslønn ligger lavere enn for menn, vil en større andel kvinner trekke den gjennomsnittlige årlige lønnsveksten ned. For områdene i tabell 1d betyr dette at samlet lønnsvekst i perioden 1980-87 ligger noe lavere enn hva som ville ha vært tilfelle ved uendret kvinneandel. Kvinnes andel av totalt antall sysselsatte har økt fra 41,1 pst. i 1980 til 44 pst. i 1987. Totalt økte sysselsettingen med 218 000 personer i perioden 1980 til 1987. Kvinnene stod for 70 pst. av økningen i den totale sysselsettingen.

Det relative lønnsnivå for kvinnelige arbeidere

Tabell 1e viser det relative lønnsnivå for kvinnelige arbeidere i forhold til mannlige arbeidere i tidsperioden 1973 til 1987. Det er ikke justert for skiftarbeid slik at lønnsnivåene for kvinner i forhold til menn med noe høyere skif-

tandel vil være undervurdert. Da de summariske fortjenestene ikke er særlig sammenlignbare mellom og innen bransjer, er tallene best egnet til å beskrive utviklingstendenser.

Kvinneandelen i NHO-området har økt kontinuerlig de siste 14 år. I industrien har kvinneandelen, sett under ett økt fra 16 pst. i 1983 til 18 pst. i 1988.

Imidlertid er det forskjeller mellom næringer, og i enkelte næringer har det skjedd en markert nedgang i kvinneandelen fra 1983 til 1988. Det gjelder spesielt i hermetikkfabrikker, sjokolade og sukkervareindustrien, tekstil og bekledning og konfeksjonsfabrikker.

I industrien under ett har kvinners relative timefortjeneste i forhold til menns, steget fra 78,9 pst. i 1973 til 88,9 pst. i 1988. Imidlertid har det de siste årene ikke vært særlig økning i timefortjenesten for kvinner i forhold til menn. Utviklingen i relative lønnsnivåer kan også skyldes struktureffekter som følge av den relativt sterkere økning i kvinnelig sysselsetting.

Tabell 1d. Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn for noen grupper¹⁾ 1980–1987. Prosent.

	Industri- arbeidere ²⁾		Funksjonærer i NHO-bedr.		Varehandel		Bank ³⁾	
	M	K	M	K	M	K	M	K
1980–81	9,8	11,1	11,5	13,3	10,1	11,8	10,6	12,4
1981–82	10,2	11,0	11,6	13,2	11,4	11,8	13,8	15,7
1982–83	8,1	9,3	7,4	8,5	8,0	7,7	7,3	8,2
1983–84	7,9	8,2	8,5	9,5	7,8	8,2	6,0	6,6
1984–85	7,5	7,2	8,8	9,3	8,0	8,0	9,2	8,9
1985–86	10,1	10,5	10,8	11,9	11,6	12,8	10,2	10,3
1986–87	8,1	8,6	6,3	7,4	9,1	8,0	4,1	3,9
1980–87	80,5	87,7	85,8	100,2	87,8	91,6	79,4	87,2
Gj.snitt	8,8	9,4	9,2	10,4	9,4	9,7	8,7	9,4
Årslønnsnivå 1987	148 700	129 600	205 700	144 900	158 300	121 400	187 300	139 700

	Forsikring		Stat		Kommune ⁴⁾		Forretningsm. tjenesteyting	
	M	K	M	K	M	K	M	K
1980–81	11,2	12,5	8,9	11,4	9,9	12,2	13,7	15,1
1981–82	12,5	14,3	14,0	13,7	13,0	12,7	12,7	13,5
1982–83	7,9	8,9	5,8	6,9	9,8	8,7	10,6	9,9
1983–84	5,1	5,8	6,7	7,0	6,7	6,9	8,2	8,8
1984–85	8,0	8,5	7,4	7,5	6,1	6,1	9,5	8,9
1985–86	9,6	10,2	11,0	10,8	13,5	13,0	11,4	12,1
1986–87	3,4	4,3	4,2	3,8	2,5	1,5	8,4	9,0
1980–87	73,6	84,7	74,1	79,1	79,4	79,5	102,8	107,9
Gj.snitt	8,2	9,1	8,2	8,6	8,7	8,7	10,7	11,0
Årslønnsnivå 1987	218 000	147 800	169 100	141 200	161 200	139 900	221 500	153 000

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 1d. forts.

	Helse-sektoren ⁵⁾		Undervisnings-sektoren	
	M	K	M	K
1980-81 ...	-	-	6,6	8,4
1981-82 ...	-	-	14,4	14,2
1982-83 ...	7,8	8,4	5,5	6,9
1983-84 ...	8,5	6,3	6,9	6,9
1984-85 ...	7,9	7,1	7,1	6,8
1985-86 ...	12,7	13,5	11,6	10,6
1986-87 ...	2,3	2,1	4,1	3,1
1980-87 ...	45,5 ⁶⁾	43,0 ⁶⁾	71,2	72,2
Gj.snitt ...	7,8	7,4	8,0	8,1

Årslønns-nivå 1987 ..	182 900	142 300	185 200	164 700
-----------------------	---------	---------	---------	---------

¹⁾ Årsgjennomsnitt for industrien. For de andre gruppe-lønnsutvikling mellom tellingstidspunktene.

²⁾ Timefortjeneste ekskl. overtid.

³⁾ Forretnings- og sparebanker.

⁴⁾ Eksklusiv helsevesen, sosial omsorg og skoleverket.

⁵⁾ Statistikk utarbeidet første gang i 1982.

⁶⁾ Gjelder perioden 1982-87.

5. DELTIDSANSATTE

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall ar-

beidstimer pr. uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved driftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/gruppe. Timelønte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurantdrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 1f og figur 1.4 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1987. Det er få mannlige deltidsansatte i alle næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen, kommunene og helsesektoren er mer enn halvparten av kvinnene deltidsansatte, mens knapt halvparten er deltidsansatte i skoleverket. Andelen av deltidsansatte kvinner er - bortsett fra i staten - lavere i 1987 enn i 1981. For kvinner og menn under ett arbeider halvparten deltid i helsevesenet og sosial omsorg, ca. 35 pst. i varehandelen og ca. 1/3 i kommunal virksomhet og skoleverket. For de andre næringene er andelen 14-18 pst. i 1987, bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen er vel 8 pst.

Tabell 1e. Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg, skifttillegg o.l.) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1973 til 1988.

Kvinneandel i pst.	73	83	88 ¹⁾	Bransje	1973	1983	1985	1986	1987	1988 ¹⁾
					15	16	18	Industrien i alt	78,9	87,8
30	33	35	Nærings-nyttelsem.ind.	82,6	88,8	88,7	88,9	88,5	88,6	
63	69	66	Hermetikkfabrikker	86,2	93,2	94,5	96,2	97,6	96,0	
63	61	57	Sjokolade, sukkerv.ind. ...	83,4	91,9	93,2	92,2	92,7	91,2	
64	67	64	Tekstil, Bekledning	84,9	93,5	91,9	91,2	91,0	92,1	
55	58	58	Tekstilfabrikker	85,1	92,7	91,6	91,5	90,8	92,7	
82	87	79	Konfeksjonsfabrikker	83,9	92,4	87,1	86,2	86,7	87,1	
3	7	12	Treindustri	91,1	94,5	97,7	96,3	96,3	96,0	
10	12	12	Treforedlings-papirv.	87,1	94,2	93,9	93,5	94,2	93,8	
17	17	19	Grafisk industri	81,1	85,3	85,1	83,7	84,5	85,8	
20	21	23	Kjemisk industri ialt	82,1	92,5	92,9	93,1	93,2	92,8	
11	11	12	Mineralarbeid.ind.	74,3	87,8	88,0	87,6	87,6	88,0	
35	53	59	Elektronisk industri	88,4	94,2	95,2	94,1	93,7	90,5	
6	9	11	Jern- og metallind.	85,5	92,4	93,6	93,1	92,2	90,8	
2	4	5	Landtransport	85,7	90,4	90,2	91,1	91,2	92,5	

¹⁾ 1.-3. kvartal 1988.

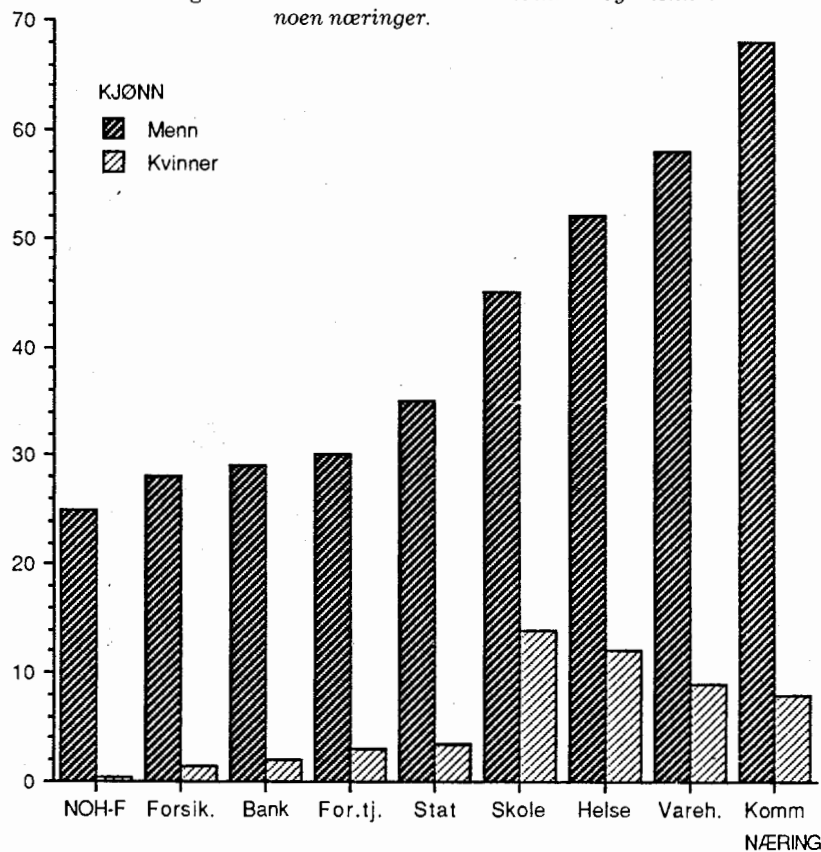
Kilde: NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere.

Tabell 1f. Antall deltidsansatte i enkelte næringer. Menn og kvinner. 1981 og 1987.

		Menn			Kvinner			Total deltids-syssel-setting
		Ansatte med i lønns-statistikken	Deltids-ansatte	Andel deltids-ansatte	Ansatte med i lønns-statistikken	Deltids-ansatte	Andel deltids-ansatte	
Funksjonærer i	1981	69 330	574	0,8	25 936	8 014	30,9	9,0
NHO-bedrifter	1987	78 099	794	1,0	33 636	8 329	25,5	8,4
Bankvirksomhet	1981	11 705	236	2,0	13 172	3 972	30,2	16,9
	1987	13 960	257	1,9	19 490	5 582	28,6	17,5
Forsikring	1981	3 231	50	1,5	4 096	1 231	30,1	17,5
	1987	4 260	57	1,3	5 726	1 572	27,5	16,3
Varehandel	1981	54 819	3 691	6,7	70 841	43 341	61,2	37,4
	1987	60 966	4 976	8,2	74 438	42 333	56,9	34,9
Forretningsmessig tj.yting	1981	12 620	331	2,6	8 096	2 821	34,8	15,2
	1987	19 161	555	2,9	14 138	4 234	30,0	14,4
Staten ¹⁾	1981	113 708	2 394	2,1	63 352	20 719	32,7	13,1
	1987	108 650	3 703	3,4	71 701	25 222	35,2	16,0
Skoleverket	1981	37 364	4 961	13,3	35 796	19 354	54,1	33,2
	1987	38 855	5 444	14,0	44 482	20 123	45,2	30,1
Kommunal og fylkes-kom. virksomhet	1987	52 686	3 751	7,1	41 378	27 560	66,6	33,0
Helsevesen og sosial omsorg								
– Kommunal og fylkeskom.	1987	18 901	2 229	11,8	132 512	77 082	58,2	52,4
– Privat	1987	2 633	428	16,3	17 176	9 305	54,2	49,1

¹⁾ Inkl. statens helsevesen

PROSENT Figur 1.4 Andel deltidsansatte kvinner og menn i noen næringer.

Tabell 1g. Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidsysselssettingen.

		Heltid		Deltid		Vekst 81/87 (pst.)		K-andel av deltidsansatte
		1981	1987	1981	1987	Heltid	Deltid	
NHO-funksj.	M	68 756	77 305	574	794	12,4	38,4	92
	K	17 922	25 056	8 014	8 580	39,8	7,1	
Bankvirksomhet	M	11 469	13 703	236	257	19,5	8,9	96
	K	9 200	13 908	3 972	5 582	51,2	40,5	
Forsikring	M	3 181	4 203	50	57	32,1	14,0	97
	K	2 865	4 154	1 231	1 572	45,0	27,7	
Varehandel	M	51 128	55 990	3 691	4 976	9,5	34,8	90
	K	27 500	32 105	43 341	42 333	16,7	- 2,3	
Forretningsmessig tj.yt.	M	12 289	18 606	331	555	51,4	67,7	89
	K	5 275	9 904	2 821	4 234	87,8	50,1	
Staten ¹⁾	M	111 314	104 947	2 394	3 730	- 5,3	55,8	87
	K	42 633	46 479	20 719	25 222	9,0	21,7	
Skoleverket	M	32 403	33 411	4 961	5 444	3,1	8,9	79
	K	16 442	24 359	19 354	20 123	48,2	4,0	

¹⁾ I tidsrommet 1981-87 har en del etater og sykehus blitt overført til fylkeskommunal eller kommunal sektor, bl.a. distriktslegetjenesten, folketannrøkt, Gaustad og Reitgjærde sykehus.

I tabell 1g vises veksten fra 1981 til 1987 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsettingsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 1g viser at kvinner utgjør 79 pst. eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annet trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidsarbeid økt svakere enn på heltid (staten unntatt). For menn har økingen i antall ansatte på deltid vært sterkere enn for kvinner på deltid når en ser bort fra bank- og forsikringsvirksomhet.

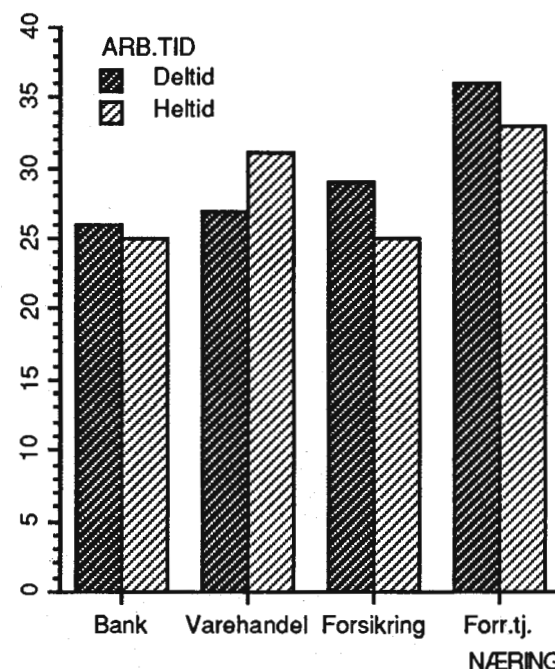
Lønnsutviklingen

I tabell 1h og figur 1.5 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer i 1984 og 1987. I tabellen er også tatt med økingen i månedsfortjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. For funksjonærer i NHO-bedrifter foreligger statistikk over ukentlig arbeidstid og lønn først fra 1986.

Tabell 1h viser at i varehandelen har lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alle ar-

beidstidsgrupper vært lavere enn for heltidsansatte kvinner i alt. Med unntak av en arbeidstidsgruppe har det samme også vært tilfelle innen forretningsmessig tjenesteyting. I forret-

PROSENT

Figur 1.5 Lønnsutviklingen for del- og heltidsansatte kvinner 1984-87.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 1h. Månedsførtjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte. 1984-87.

	1984		1987		Øking i mnd. fortj. 1984-87	
	Ansatte	Mnd.fortj.	Ansatte	Mnd.fortj.	Deltidsans.	Heltidsans.
Varehandel	42 359	4 199	42 333	5 320	26,7 ¹⁾	31,4
16-17,9 t	1 721	3 122	1 767	4 011	28,5	
18-19,9 t	2 844	3 793	4 374	4 799	26,5	
20-21,9 t	9 072	3 824	6 749	4 980	30,2	
22-23,9 t	3 869	4 357	3 821	5 675	30,3	
24-25,9 t	4 136	4 563	3 911	5 882	28,9	
Forretnings- og sparebanker	4 816	5 329	5 582	6 698	25,7 ¹⁾	24,8
16-17,9 t	606	4 495	807	5 533	23,1	
18-19,9 t	1 559	4 597	1 906	5 634	22,6	
20-21,9 t	602	5 080	569	6 658	31,1	
22-23,9 t	469	5 692	438	6 967	22,4	
24-25,9 t	279	5 963	174	7 691	29,0	
Forsikring	1 186	5 961	1 572	7 705	29,3 ¹⁾	24,7
16-17,9 t	274	4 635	380	5 657	22,0	
18-19,9 t	157	4 727	144	5 808	22,9	
20-21,9 t	151	5 397	221	7 165	32,8	
22-23,9 t	114	6 074	119	7 685	26,5	
24-25,9 t	40	6 291	58	8 309	32,1	
Forretningsm. tj.yting	3 527	5 835	4 234	7 895	35,3 ¹⁾	33,1
16-17,9 t	194	4 560	225	5 939	30,2	
18-19,9 t	513	4 648	565	6 262	34,7	
20-21,9 t	561	5 218	588	6 773	29,8	
22-23,9 t	324	6 140	422	7 715	25,7	
24-25,9 t	288	6 499	320	8 067	24,1	
Funksjonærer i NHO-bedrifter²⁾			8 580	7 416	-	
16-17,9 t			847	4 350	-	
18-19,9 t	-	-	2 082	5 884	-	
20-21,9 t	-	-	1 077	6 144	-	
22-23,9 t	-	-	1 104	7 188	-	
24-25,9 t	-	-	579	7 637	-	

¹⁾ Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.

²⁾ Det foreligger ikke tall før 1986.

nings- og sparebanker og i forsikringsselskaper har deltidsansatte kvinner i flere av arbeidstidsgruppene hatt høyere lønnsvekst enn heltidsansatte i alt i disse to områdene. I enkelte grupper - særlig innen forsikring - er antall deltidsansatte så lavt at tallene blir mindre pålitelige.

Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen, men det er bl.a. grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet tilsvarende tabell for menn.

I tabell 1h har en også tatt med lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidlertid

Tabell 1i. Endringer i arbeidstid for deltidsansatte i noen næringer. Andel av deltidsansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent

		1984	1985	1986	1987 ¹⁾
Bankvirksomhet	M	67	71	73	70
	K	65	63	62	65
Forsikring	M	83	79	71	74
	K	54	54	51	59
Varehandel	M	66	67	71	59
	K	50	49	49	51
Forretnings- messig tj.yt.	M	53	56	58	52
	K	51	50	49	46

¹⁾ Pga arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er 1987-tallene ikke sammenliknbare med tallene for årene før.

tid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte. Tabell 1i viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt andelen som arbeider under 22 t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe, dvs. andelen som arbeider under 22 t/uke har gått ned. Økingen er mest markert i forsikringsvirksomhet. For kvinner betyr dette at når en tar hensyn til arbeidstidsøkningen, så har lønnsutviklingen pr. tidsenhet for deltidsansatte ialt vært svakere enn det tabell 1h viser. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 1i. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

for menn enn for kvinner.

6. OPPSUMMERING AV KAPITTEL 1

• Anslagene for årslønnsveksten fra 1987 til 1988 har variert en del mellom de ulike gruppene. For de grupper Beregningsutvalget gir oppgaver over, ligger årslønnsveksten fra 3 til 10,5 pst. Anslaget for gjennomsnittet av gruppene er beregnet til $5\frac{1}{4}$ pst. For industriarbeidere er årslønnsveksten anslått til 5,8 pst., og for funksjonærer i NHO-bedrifter til 5,6 pst. I staten er veksten anslått til 3 pst. Utvalget antar imidlertid at veksten kan bli noe høyere. Anslaget i landtransport og i varehandel er henholdsvis $6\frac{1}{2}$ og 5 pst. I forretningsmessig tjenesteyting er anslaget 8,6 pst. og i bygg- og anlegg 5 pst. Den høyeste årslønnsveksten har en hatt i forsikring med $10\frac{1}{4}$ pst. og i forretnings- og sparebanker med 10,5 pst.

Lønnsutviklingen i 1988 har vært påvirket av lovreguleringen av lønninger, inntekter og ut-

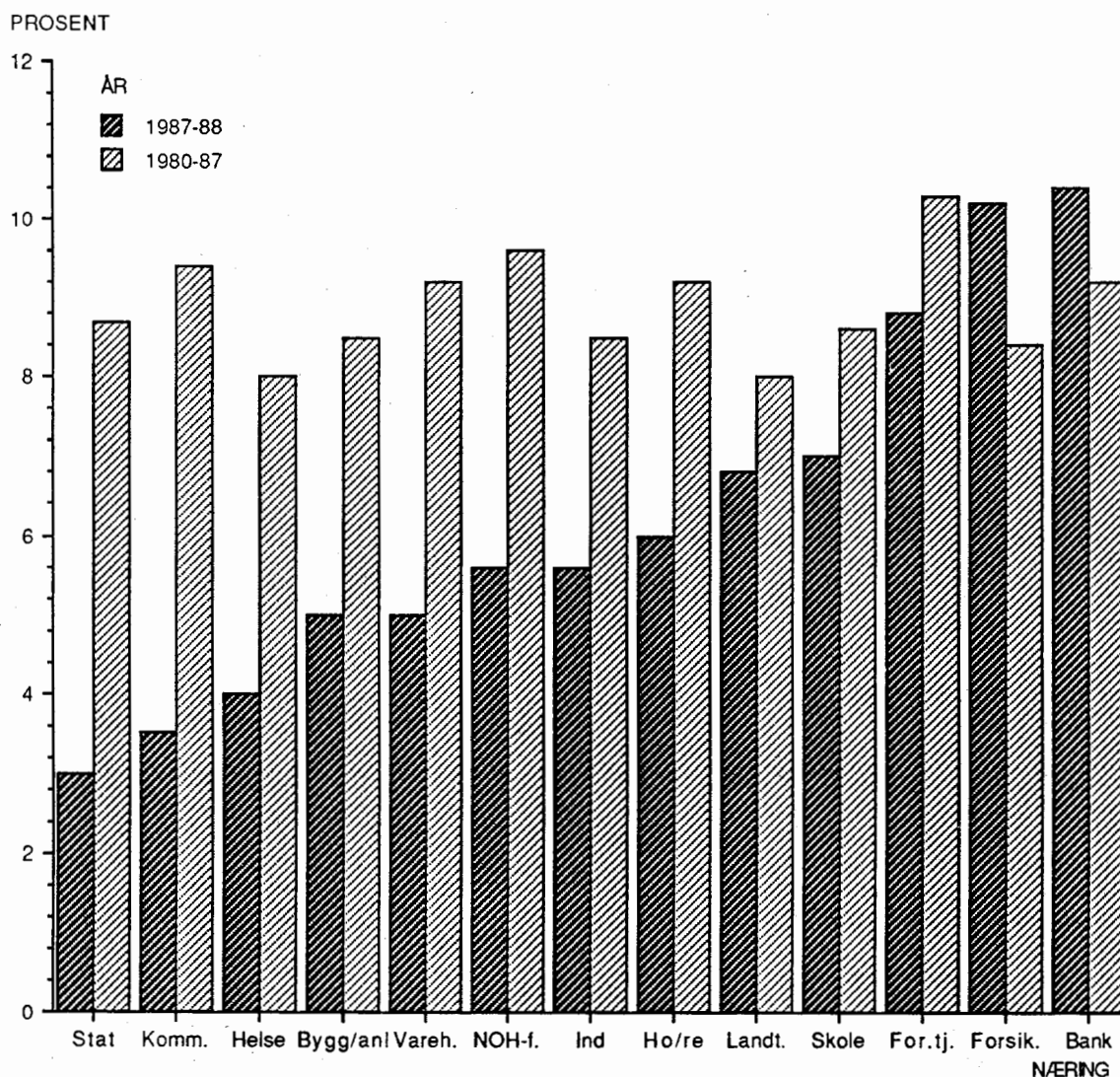

Fig. 1.6 Beregnet årslønnsvekst for noen grupper.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

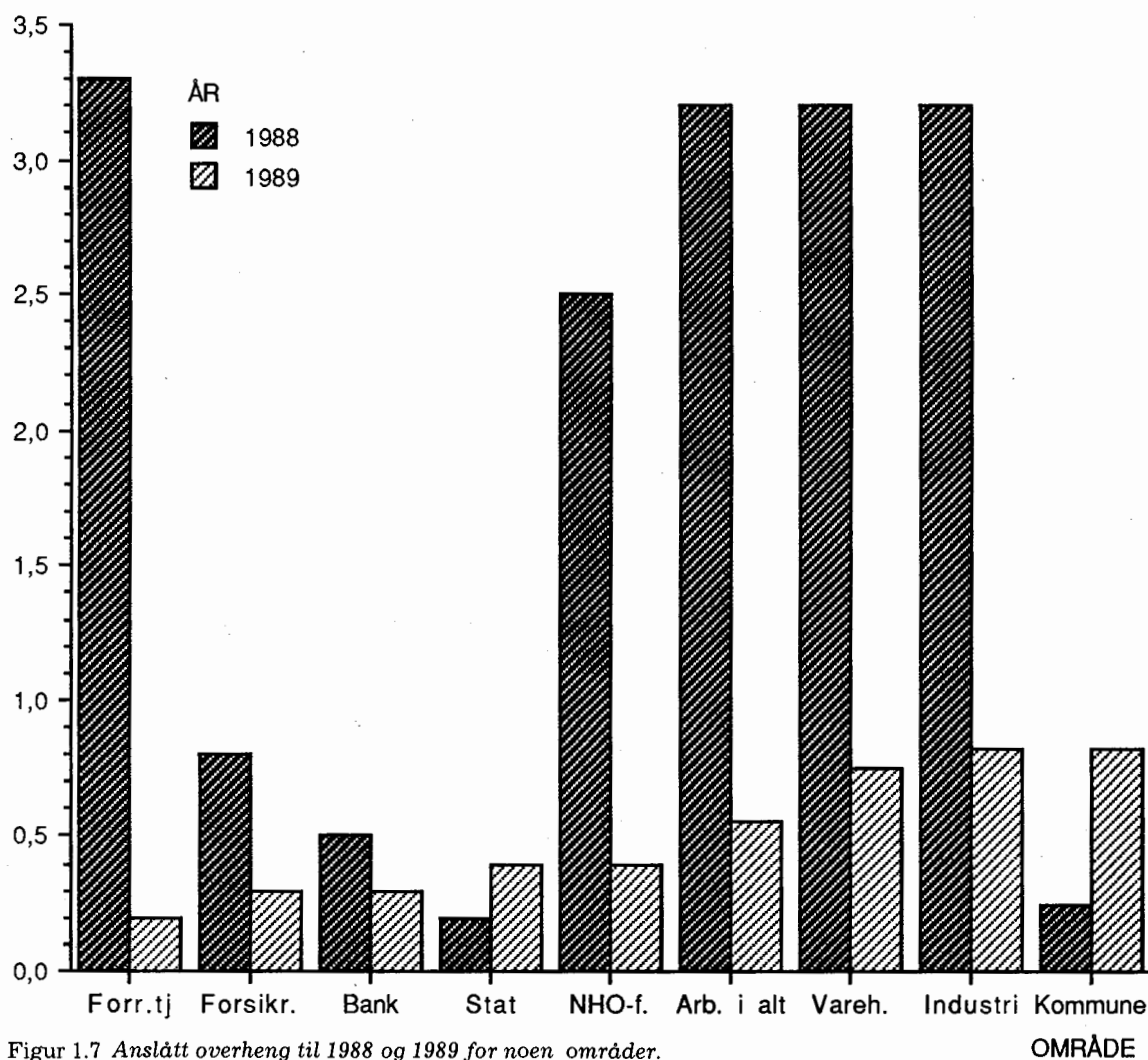
bytte. Først kom lov om midlertidig inntekt- og utbyttestopp som trådte i kraft 7. mars 1988 og som stoppet all inntektsøkning fra 29. februar i fjor. Stopploven ble 22. april avløst av lov om inntekt- og utbytteregulering. Denne loven åpnet adgang til lønnstillegg i samsvar med LO/NHO-avtalen, avtalene i varehandelen og avtalen i staten. Imidlertid legger loven begrensninger på lokale lønnstillegg (lønnsglidning) i den perioden loven gjelder, dvs. fra 22. april 1988 til 31. mars 1989. Basert bl.a. på stikkprøvekontroller foretatt av Statens pristilsyn og lønnsstatistikken for arbeidere i LO/NHO-bedrifter, er hovedinntrykket at innteksreguleringsloven i stor grad har blitt fulgt. På denne bakgrunn har utvalget ved beregning av årslønnsveksten for månedslønte fra 1987 til 1988 lagt til grunn at all lønnsvekst utover tariff tillegg etter 1. mars 1988, skjedde 1.1.88.

Funksjonærer i forretningsmessig tjensteyting og NHO-bedrifter samt bankansatte har hatt den sterkeste lønnsveksten sett under ett i perioden 1980 til 1988. Den laveste lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor, for statsansatte og for ansatte i undervisningssektoren (skoleverket).

• Utvalget har anslått lønnsoverhenget til 1989 for endel grupper. På et så tidlig tidspunkt vil anslagene for de fleste gruppene i stor grad være basert på skjønn og antakelser.

Lønnsoverhenget inn i 1989 for arbeidere i alt i LO/NHO-området er beregnet til 0,5 pst. og for industriarbeidere til 0,8 pst. mot 3,2 pst. året før for begge grupper. For funksjonærer i NHO-bedrifter anslås overhenget til 0,4 pst., i varehandelen til 0,7 pst. og i bank og forsikring til 0,3 pst. for begge. I stat og kommune er anslaget henholdsvis 0,4 og 0,8 pst.

PROSENT

Figur 1.7 Anslått overheng til 1988 og 1989 for noen områder.

For mange av gruppene i figur 1.5, er anslått overheng til 1989 vesentlig lavere enn overheng til 1988.

Dette har sammenheng med inntektsreguleringsloven.

Samlet overheng til 1989 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til om lag $1\frac{1}{2}$ pst. Samlet overheng til 1988 for de samme gruppene var om lag 2 pst.

- Heltidsansatte kvinner har hatt en sterkere lønnsutvikling enn menn innen samme gruppe i perioden 1980-87. Det har i perioden vært størst forskjell mellom lønnsutviklingen for

kvinner og menn blant funksjonærer i NHO-bedrifter og minst forskjell blant kommunale arbeidstakere. Særlig i årene 1980-82 var lønnsutviklingen sterkere for kvinner enn for menn.

I industrien har kvinners relative timefortjeneste i forhold til menns steget fra 78,9 pst. i 1973 til 88,9 pst. i 1988. De siste tre årene har det ikke vært særlig økning i timefortjenesten for kvinner i forhold til menn. For mange bransjer har det også vært tilbakegang i kvinners relative timefortjeneste.

KAPITTEL 2

Prisutvikling og prispolitikk

1. UTVIKLINGEN I PRISINDEKSENE

Prisstigningen internasjonalt avtok betydelig gjennom første halvpart av 1980-årene og har i de par siste årene ligget på et relativt lavt nivå. I hele perioden etter 1980 har prisstigningen i Norge vært høyere enn hos våre handelspartnere.

Figur 2.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge og hos våre handelspartnere. Som figuren viser økte forskjellen i prisstigningen mellom Norge og våre viktigste handelspartnere fra 0,4 prosentpoeng i april 1985 til 3,4 prosentpoeng i mai 1986. Devalueringen av den norske kronen 11. mai 1986 bidro til å øke prisstigningen i Norge. I mars i 1987 var prisstigningen hele 7,7 prosentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. For tolv månedersperioden november

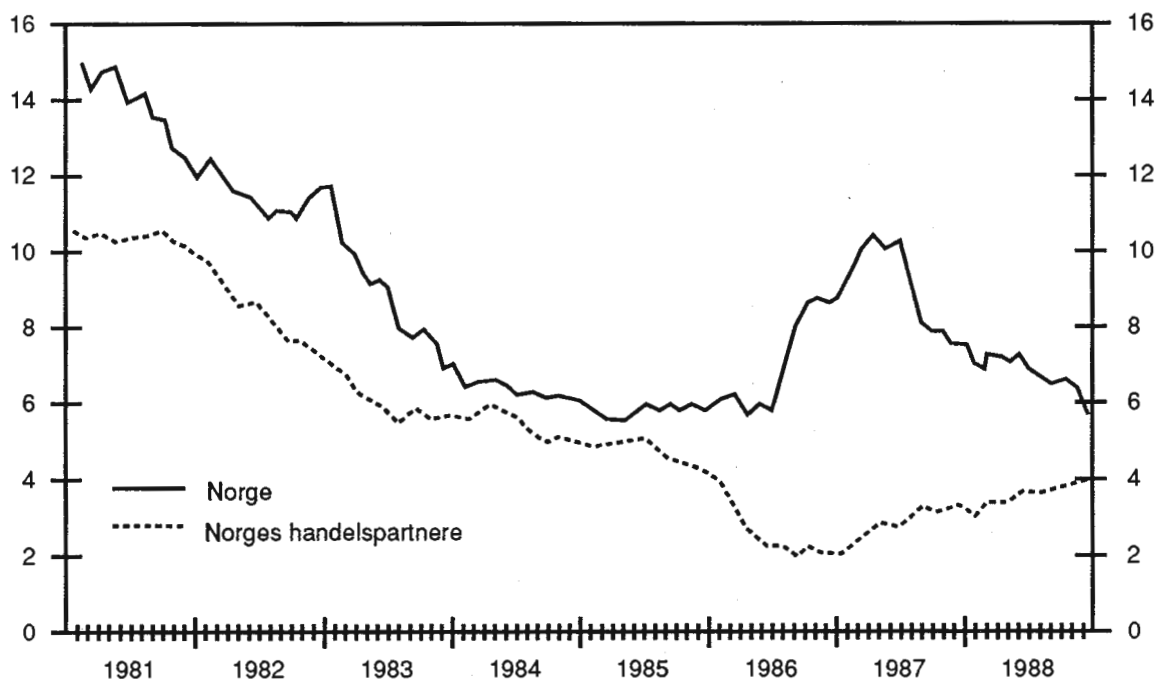
1987–november 1988 var forskjellen redusert til 2,3 prosentpoeng. Ved årsskiftet ser det ut som om den underliggende prisstigningstakt hos oss ligger omtrent på samme nivå, eller til og med i underkant av den underliggende prisstigningstakt hos våre handelspartnere.

Tabell 2 a viser prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode, i en del OECD-land.

Den gjennomsnittlige prisstigning i Norge fra 1986 til 1987 var 8,7 pst., og fra 1987 til 1988 6,7 pst.

Gjennom begynnelsen av 1987 tiltok prisstigningstakten regnet i forhold til samme periode året før, men etter mai 1987 har stigningstakten avtatt, og stigningen fra desember 1987 til desember 1988 var 5,6 pst., jf. tabell 2 b.

Ved utgangen av 1987 lå desemberindeksen 2,5 pst. høyere enn gjennomsnittlig indeks for

Kilde: OECD og Statistisk Sentralbyrå

Fig. 2.1 Konsumprisene i Norge og hos våre handelspartnere. Prosentvis endring fra samme måned året før.

Tabell 2 a. *Konsumprisindeksen i en del OECD-land.
Prosentvis endring.*

	Årlig gj.snitt		Endring fra året før			nov. 1987
	1966-75	1975-84	1985	1986	1987	nov. 1988
Norge	7,0	9,0	5,7	7,2	8,7	6,2
USA	5,8	7,6	3,5	1,9	3,7	4,2
Japan	8,8	4,9	2,1	0,4	-0,2	1,1
Vest-Tyskland	4,5	4,2	2,2	-0,2	0,2	1,6
Frankrike	7,0	10,5	5,8	2,7	3,1	3,0
Storbritannia	9,3	11,2	6,1	3,4	4,2	6,4
Italia	7,5	16,0	8,6	6,1	4,6	5,3
Sverige	6,2	10,0	7,4	4,3	4,2	5,9
Danmark	8,0	9,7	4,7	3,6	4,0	4,6
Finland	8,6	10,1	5,9	2,9	4,1	5,9
OECD-land (gj.sn.)	6,6	8,5	4,5	2,6	3,2	4,3
Europeiske OECD-land (gj.snitt)	7,1	10,5 ¹⁾	6,6	4,0	3,8	5,8
Norges handelsp.		9,5	4,7	2,4	2,7	3,9

¹⁾ 1972-82

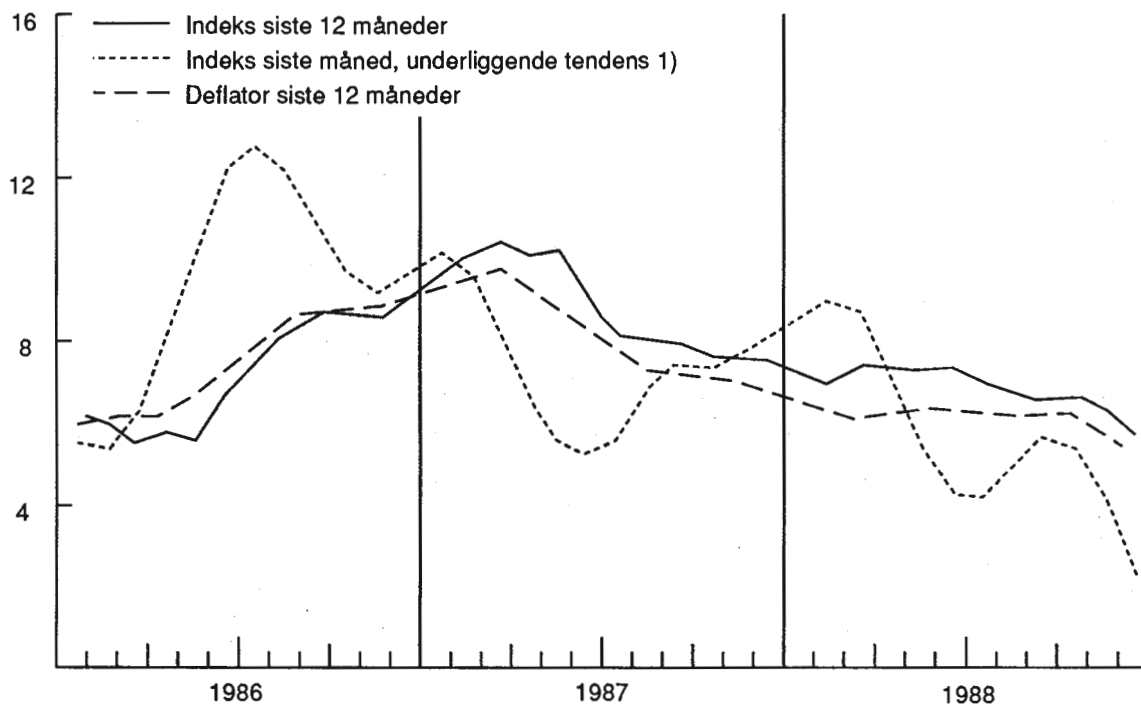
Kilde: OECD og Finansdepartementet

1987 (overheng), mens tilsvarende tall ved utgangen av 1988 var 1,5 pst.

Figur 2.2 gir et noe mer utfyllende bilde av prisutviklingen i Norge i den senere tid. Figuren viser:

– konsumprisindeksens stigningstall over en tolv månedersperiode (heltrukken linje).

– stigningstakt fra forrige måned (prikket linje). Tallene er her sesongjustert for å eliminere virkningene av typiske sesongsvingninger

1) Vekst fra forrige måned i sesong justert og glattet serie. Årlig rate.

Figur 2.2 *Konsumprisvekst. Vekst i konsumprisindeksen og kvartalsregnskapets konsumdeflator. Prosent.*

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 2 b. Konsumprisindeksen

	Indekstall		Endring fra året før Pst	
	1987	1988	1987	1988
Januar	192,9	206,4	9,5	7,0
Februar	194,6	207,8	10,0	6,8
Mars	196,6	210,8	10,4	7,2
April	197,2	211,3	10,0	7,2
Mai	197,6	211,7	10,1	7,1
Juni	198,7	212,9	8,9	7,1
Juli	199,3	212,9	8,1	6,8
August	199,6	212,7	7,8	6,6
September	202,4	215,4	7,8	6,4
Oktober	202,6	215,6	7,4	6,4
November	203,1	215,6	7,4	6,2
Desember	204,0	215,5	7,4	5,6
Årsgj.snitt	199,1	212,4	8,7	6,7

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

ger, og i tillegg «glattet» (en metode for å eliminere tilfeldige og ekstraordinære utslag). Stigningstallene er deretter omregnet til årlig rate.¹⁾ Beregningsutvalget vil understreke at slike sesongjusteringer kan gjennomføres etter ulike metoder som vil kunne gi noe forskjellig resultat. Utvalget antar likevel at fig. 2.2. i hovedtrekk gir et rimelig bilde av utviklingen.

- deflatoren for privat konsum i det kvartalsvise nasjonalregnskapet (stiplet linje) - - - - (se fig. 2.2).

Som det framgår av fig. 2.2 hadde den månedlige stigningstakten en «topp» like etter årsskiftet 1986/87. Dette må for en stor del antas å skyldes økte avgifter, justering av offentlige takster og økte oljepriser. Videre kan arbeidstidsreduksjonen ha slått ut i høyere priser i denne perioden. I perioden fra februar til juli 1987 lå prisstigningen på et relativt lavt nivå. I september 1987 var prisstigningen fra forrige måned igjen sterk. Det samme var tilfelle i mars 1988. Etter mars-måned har den månedlige stigningstakten gått betydelig ned. Svingningene i prisstigningstakten fra måned til måned det siste året henger bl.a. sammen med mer omfattende sesongsalg enn tidligere og en del svingninger i matvareprisene.

Den underliggende prisstigningstakten (sesongkorrigert og «glattet» månedsrate omregnet til årlig rate) har de siste månedene vært på rundt 3,5 pst. Det må understrekes at den un-

derliggende prisstigningstakten, slik den beregnes, påvirkes forholdsvis sterkt av prisstigningen den enkelte måned.

Som det framgår av fig. 2.2 har deflatoren for privat konsum i det kvartalsvise nasjonalregnskapet etter 3. kvartal 1987 ligget klart under stigningen målt ved konsumprisindeksen. Forskjellen er imidlertid redusert. Det detaljerte prismaterialet er i hovedsak det samme for disse to indeksene, slik at eventuelle forskjeller først og fremst skyldes ulikheter i vektgrunnlaget. Vektgrunnlaget i kvartalsvis nasjonalregnskap er basert på sammensetningen av konsumet i hvert enkelt kvartal, mens det i konsumprisindeksen er et gjennomsnitt av konsumsammensetningen de tre foregående årene.

I sin rapport nr. 3 for 1988 hadde Beregningsutvalget en gjennomgang av vektgrunnlaget i de to materialene. Denne gjennomgangen er tatt inn som vedlegg B i denne rapporten. Det er særlig endringen i bilkonsumet som sammen med prisutviklingen for biler har bidratt til forskjellen i de to indeksene.

Tabell 2 c gir oversikt over prisstigningen i perioden desember 1986–desember 1987 og perioden desember 1987–desember 1988 for ulike varegrupper. Som framgår, er prisstigningen i perioden desember 1987–desember 1988 lavere enn i perioden desember 1986–desember 1987 for alle varegruppene. Nedgangen i prisstigningstakten var sterkest for varegruppene «drikkevarer og tobakk» og «klær og skotøy». Disse varegruppene har relativt beskjeden vekt i konsumprisindeksen. Som framgår av de to siste kolonnene i tabellen, har varegruppene «reiser og transport» og «fritidssysler og utdanning» bidratt omtrent like mye til den lavere prisstigningen, selv om nedgangen i prisstigningstakten ikke har vært like sterk for disse gruppene.

Konsumprisindeksen gruppert etter leveringssektor viser at blant hovedgruppene har prisstigningen gått sterkest ned for «Fiskevarer» og «Jordbruksvarer», jf. tabell 2 d. Prisstigningen har ellers vært særlig lav for «Importerte konsumvarer med norsk konkurranse», 1,7 pst. i siste tolv månedersperiode mot 7,1 pst. foregående år. For «Importerte konsumvarer uten norsk konkurranse» har prisstigningstakten ikke gått vesentlig ned. For «Husleie» har stigningen vært sterkere i siste tolv månedersperiode enn i den forrige. Det er «Andre norskproduserte konsumvarer» som har bidratt sterkest til nedgangen i prisstigningstakten, jf. de to siste kolonnene i tabell 2 d.

¹⁾ Omregningen fra månedsrate til årlig rate er gjort etter følgende formel:

$(1 + \text{sesongjustert månedsrate})^{12}$

Tabell 2 c. Konsumprisindeksen – varer og tjenester

	Vekt Pst	Endring i pst.			Bidrag i pst.	
		Gj.sn 87/88	des. 86- des. 87	des. 87- des. 88	des. 86- des. 87	des. 87- des. 88
Totalt	1003,8	6,7	7,4	5,6	7,4	5,6
Matvarer	162,1	6,3	5,5	4,8	1,00	0,81
Drikkevarer og tobakk	36,4	6,8	12,6	3,3	0,47	0,12
Klær og skotøy	78,2	5,8	7,8	3,7	0,62	0,29
Bolig, lys og brensel	215,0	8,3	8,2	7,8	1,65	1,63
Møbler og husholdn.artikler	83,4	5,9	6,6	5,2	0,56	0,44
Helsepleie	18,7	3,6	4,3	4,0	0,09	0,08
Reiser og transport	231,6	6,7	8,1	6,2	1,78	1,40
Fritidssysler og utdanning	97,7	6,4	7,7	4,6	0,78	0,46
Andre varer og tjenester	80,7	6,2	6,4	5,7	0,49	0,45

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Tabell 2 d. Konsumprisindeksen – varer og tjenester

	Vekt Pst	Endring i pst.			Bidrag i pst.	
		Gj.sn 87/88	des. 86- des. 87	des. 87- des. 88	des. 86- des. 87	des. 87- des. 88
Totalt	1003,8	6,7	7,4	5,6	7,4	5,6
1. Jordbruksvarer	93,0	6,0	6,5	3,3	0,69	0,32
1.1 Mindre bearbeidde	54,4	6,8	7,0	3,5	0,45	0,20
1.2 Mer bearbeidde	38,6	4,8	5,8	3,1	0,25	0,12
2. Fiskevarer	11,9	8,1	12,1	5,6	0,15	0,07
3. Andre norskproduserte konsumvarer ...	317,3	6,9	8,3	5,8	2,75	1,85
3.1 Lite påvirket av verdensmarkedets priser	117,3	8,1	9,0	7,1	1,05	0,83
3.2 Påvirket av verdensmarkedet pga. stort importinnhold eller råstoffpris bestemt på verdensmarkedet	89,0	5,0	6,6	4,7	0,64	0,43
3.3 Påvirket av verdensmarkedet pga. konkurransen fra utlandet	111,0	7,5	9,3	5,3	1,08	0,59
4. Importerte konsumvarer	259,2	5,6	6,3	4,1	1,47	1,01
4.1 Uten norsk konkurranse	150,6	6,6	5,9	5,8	0,81	0,85
4.2 Med norsk konkurranse	102,6	4,3	7,1	1,7	0,69	0,17
5. Husleie	126,5	7,9	6,3	8,6	0,74	1,06
6. Andre varer og tjenester	202,2	7,1	7,8	6,6	1,54	1,32
6.1 Med arbeidslønn som dominerende prisfaktor	53,6	9,0	10,1	5,8	0,53	0,31
6.2 Også med andre viktige priskomponenter	148,6	6,4	7,0	6,9	1,01	1,02

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

2. KOSTNADS- OG PRISUTVIKLINGEN I 1988

Som omtalt tidligere finnes det to typer indekser for måling av konsumprisveksten; den offisielle konsumprisindeksen og nasjonalregnskapets deflator for privat konsum. Forskjellen på de to indeksene er hovedsakelig vektene som sammenveier priser på ulike varer til et gjennomsnittlig prisnivå. I nasjonalregnskapets konsumdeflator sammenveies prisveksten på de forskjellige varer og tjenester med den faktiske konsumsammensetningen i norsk økonomi, mens konsumprisindeksen har vekt basert på et gjennomsnitt av konsumet i et utvalg norske husholdninger de tre foregående år.

Betydelige endringer i sammensetningen av privat konsum de siste årene har gitt seg uttrykk i et gap mellom veksten i konsumprisene målt med henholdsvis nasjonalregnskapets konsumdeflator og konsumprisindeksen. Fra 1986 til 1987 vokste nasjonalregnskapets konsumdeflator med 8,1 pst., mens konsumprisindeksen økte med 8,7 pst. Det endelige tallet for veksten i deflatoren fra 1987 til 1988 foreligger ikke, men foreløpige anslag peker i retning av at den vil bli om lag 6 pst. Målt med konsumprisindeksen var prisstigningen fra 1987 til 1988 6,7 pst.

Endringene i sammensetningen av det private forbruket skaper flere problemer i bruken av de metoder utvalget har benyttet til å dekomponere den historiske konsumprisveksten i pris- og kostnadskomponenter samt anslagene på konsumprisveksten. Hensikten med den dekomponeringen utvalget har gjennomført har vært å gi en form for regnskapsmessig beskrivelse av veksten i konsumprisindeksen, ved at vekstbidragene fra pris- og kostnadskomponentene forutsettes å summere seg til konsumprisveksten.

Det er flere måter å foreta en slik oppdeling i komponenter på. Metoden Beregningsutvalget har benyttet i tidligere rapporter er basert på planleggingsmodellen MODIS og har gitt anslag på bidrag til konsumprisveksten fra vekst i importpriser, lønninger, produktivitet, driftsmarginer, avgifter og subsidier samt offentlig regulerte og avtalebestemte priser.

En slik regnskapsmessig sammenheng vil være mer korrekt å forutsette mellom konsumprisveksten målt ved nasjonalregnskapets deflator og de ulike komponentene, fordi deflatoren måler prisvekst på faktisk konsumerte varer framfor et gjennomsnitt av konsumsammensetningen i tidligere perioder. Veksten i konsumprisindeksen vil ikke uten videre oppfylle en slik regnskapsmessig sammenheng.

Måten modellen beregner de regnskapsmes-

sige sammenhengene på for gjennomsnittstørrelser vil på flere måter bli påvirket av endringene i konsumsammensetningen og andre strukturelle endringer i økonomien. En konsekvens er at den metoden som er blitt brukt til nå blir mindre egnet til en regnskapsmessig vurdering av utviklingen i de pris- og kostnadskomponenter en har spesielt mangelfull informasjon om, noe som er et viktig formål med metoden.

På basis av det som er sagt ovenfor har utvalget derfor valgt å utelate den ajourførte dekomponeringen av konsumprisveksten i denne rapporten. I tiden framover vil vi gjennomgå teknikken som benyttes med sikte på å forbedre metodene til kommende rapporter.

I vårrapporten (NOU 1988: 26) utarbeidet utvalget et anslag på konsumprisveksten fra 1987 til 1988. Anslaget var bl.a. basert på den informasjon som forelå på det tidspunktet om pris- og kostnadsutviklingen, og var således et betinget anslag.

Disse vurderingene ble oppdatert i rapport nr. 3 1988, «Om prisutviklingen», datert 20. september 1988. Det forelå på det tidspunktet ikke ny informasjon som tilsa betydelige revisjoner av pris- og kostnadsbildet fra vårrapporten. Det ble konkludert med at den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1987 til 1988 kunne bli i øvre del eller svakt i overkant av vårrapportens intervall, som var $5\frac{3}{4}$ – $6\frac{1}{2}$ pst.

Det har siden den siste rapporten ble lagt fram kommet en del ny informasjon om utviklingen i 1988. I vårrapporten la en til grunn en årslønnsvekst fra 1987 til 1988 for de ulike gruppene, som ble beregnet for hver sektor ut fra de inngåtte avtalene og bestemmelsene i inntektsreguleringsloven. Enkeltanslagene svarte til en gjennomsnittlig årslønnsvekst på $4\frac{1}{2}$ pst. I disse anslagene var virkningen av læreroppgjøret ikke inkludert. Den gjennomsnittlige årslønnsveksten for alle grupper er nå oppjustert til $5\frac{1}{4}$ pst., jf. kapittel 1 i denne rapporten.

I vårrapporten ble det videre bl.a. forutsatt

- at importprisene som en hovedregel ville stige med i størrelsesorden $3\frac{1}{2}$ pst. fra 1987 til 1988, men med en noe sterkere prisstigning på råvarer og halvfabrikata enn på ferdigvarer,
- at den gjennomsnittlige råoljeprisen i 1988 ville bli på vel 100 kr pr. fat,
- at prisandelen ved jordbruksoppgjøret i 1988 ville bli som i de siste årene,
- at husleiene, som veier tungt i konsumprisindeksen, ville øke med om lag 8 pst. fra 1987 til 1988,
- at det ikke ville bli gjennomført endringer av de vedtatte avgifts- og subsidiesatsene gjennom 1988.

De øvrige offentlige regulerte og avtalebestemte prisene var stort sett kjente. Også disse

blir i hovedsak økt ved årsskiftet og bidraget til prisveksten fra disse kunne anslås med forholdsvis høy grad av sikkerhet.

Importprisveksten synes nå å bli noe svakere enn forutsatt i vårrapporten, mens den gjennomsnittlige råoljeprisen nå kan anslås til 97 kr pr. fat.

I jordbruksoppkjøret ble prisandelen noe redusert i forhold til siste år og forutsetningen i vårrapporten. For øvrig er ikke pris- og kostnadsbildet vesentlig endret siden forrige rapport.

Utviklingen i driftsresultatene foreligger det ikke engang foreløpige anslag for ved inngangen til etterfølgende år. Det er dessuten som følge av de omtalte problemene med modellapparatet vanskelig å gi gode anslag på utviklingen i driftsmarginene i 1988 på basis av MODIS-beregninger. En foreløpig vurdering indikerer imidlertid at veksten i driftsmarginene har vært betydelig sterkere enn den generelle pris- og kostnadsveksten i 1988. Sannsynligheten for en gjeninnhenting i driftsmarginene etter den sterke kostnadsveksten i 1987 har i tidligere rapporter blitt vurdert som stor.

3. PRISPOLITIKK

Retningslinjene for prismyndighetenes virksomhet i 1988 ble trukket opp i St.meld. nr. 49 for 1987-88. Det het i meldingen at prismyndighetene skulle medvirke i gjennomføringen av den økonomiske politikk med tiltak for å begrense pris- og kostnadsstigningen.

Midlertidig lov om inntekt- og utbyttere regulering ble fremmet 11. mars 1988 i Ot.prp. nr. 43 for 1987-88 og vedtatt i Stortinget 18. april 1988.

Det framgikk av ovennevnte dokumenter at de inntektspolitiske tiltakene ville bli kombinert med en aktiv prispolitikk, men det skulle ikke gjennomføres generelle tiltak av typen pris- og avansestopp.

Prismyndighetene skulle drive en aktiv prisovervåking. Videre var det en viktig oppgave å fremme effektiv konkurranse i næringslivet, blant annet gjennom aktivt å forsøke avvikle konkurransebegrensninger næringsdrivende imellom.

Forskrifter av 1. juli 1960 setter forbud mot samarbeide om priser og avanser m.v. En rekke dispensasjoner fra forskriftene er gjennomgått. En del dispensasjoner er trukket tilbake. I tillegg er det i en del tilfelle grepet inn etter prisloven mot uheldige konkurranseregulerende avtaler/vedtekter m.v. i næringslivet. Videre arbeider prismyndighetene aktivt for å avdekke ulovlig prissamarbeide. Flere slike saker er for tiden oppe til behandling.

En annen viktig oppgave er å bidra til å effektivisere etterspørselssiden i markedet. En arbeider med tiltak som bedrer næringslivets egen informasjon om priser og produkter slik at forbrukerne lettere kan orientere seg i markedet. Prismyndighetene arbeider videre for å bedre prisopplysningen på områder der det er vanskelig for forbrukerne å vurdere prisene, blant annet innen håndverksbransjen.

Etter forskrifter av 20. oktober 1986 gjelder meldeplikt for pris- og avanseforhøyelser for storbedrifter og leverandører som fastsetter veiledende priser. Endel utvalgte tjenesteytende bedrifter pålegges også meldeplikt. Bakgrunnen for bestemmelsene er myndighetenes ønske om aktiv overvåking av prisutviklingen.

På bakgrunn av den oversikt over prisforhold m.v. som er avdekket gjennom meldepliktsordningen, sammen med en vurdering av konkurranseforholdene i ulike markeder, har prismyndighetene funnet grunn til å gjennomføre skjerpet meldeplikt på spesielle områder. Det gjelder blant annet for skadeforsikring og en del bygningsartikler. I en del tilfeller har en grepet inn mot prisforhøyelser som man har ansett å være for høye.

For en del varer er prisene direkte regulert. Det gjelder for margarin, sement, kunstgjødsel, drosjetakster, melk og kjøtt og kjøttvarer engros.

I forbindelse med statsbudsjettet for 1989 ble det gjennomført prisregulering for elektrisk kraft fra 14. oktober 1988. Reguleringen er utformet slik at elektrisitetsprisene i gjennomsnitt ikke skal kunne økes mer enn 4 prosent i 1989 uten godkjenning fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

På områder med prisregulering m.v. er ellers følgende retningslinjer lagt til grunn ved søknaden om prisforhøyelser:

- «Det skal i utgangspunktet bare aksepteres kostnadsbegrunnede prisforhøyelser og en skal normalt ikke godta forhøyelser som følges av
- forventet kostnadsøkning
- redusert omsetnings- eller produksjonsvolum
- lønnsvekst ut over 5 prosent i gjennomsnitt fra 1987 til 1988. Lønnsvekst ut over rammen i midlertidig lov om inntekts- og utbyttere regulering skal ikke kunne innregnes i prisen.

Ved vurderingen skal det også tas hensyn til en rimelig produktivitetsvekst, bedriftens økonomiske situasjon og prissituasjonen i andre land.

Tilsvarende retningslinjer legges til grunn ved vurderinger av meldinger om prisforhøyelser etter gjeldende meldepliktsbestemmelser.»

KAPITTEL 3

Utviklingen i disponibel realinntekt**Om inntektsoppgjør, skatter og priser**

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandler en bare om utviklingen i en inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengen kan være noe komplisert, vil dessuten skatter og priser komme inn og bidra til at realverdien av det inntektstillegg som inntektstakeren mottar blir mindre enn det nominelle inntektstillegg det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som indikerer hvordan skatter og priser virker inn.

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalg har foretatt, og som er brukt under inntektsoppgjørene, bygger på følgende forenklete forutsetninger:

- Inntektsarten inntjenes bare av en person i husholdningen. Siden flerinntektshusholdningene ofte blir særskilt liknet, vil en kunne få et inntrykk av resultatet for flerinntektshushold ved å kombinere resultatene for forskjellige éninntektshushold.

- Inntektsmottakeren mottar bare en inntektsart (lønn, pensjon etc.).

- En tar bare hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde. Ved beregning av virkning på disponibel realinntekt av økt lønn, har en likevel foretatt beregninger også for utvalgte husholdninger med fradrag i inntekten utover minste- og oppgjørsfradrag. Disse fradragene utover standardfradrag inngår i beregningene av skatten, men forutsettes ikke å komme til fradrag i inntekten ved beregning av disponibel inntekt. En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende muligheter til å tilpasse seg skattesystemet.

- Skatteomleggingen de senere år har vært preget av endringer i fradragordninger. Beregninger der en bare tar hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde vil derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.

- Barnetrygd og forsørgerfradrag regnes som negativ skatt. Det er for øvrig ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.

- En bruker samme prisindeks for alle husholdningstyper ved prisomregningen.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så forenklete forutsetninger, må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse.

- Resultatene indikerer hvilken retning sentrale og generelle skatteregler isolert sett trekker.

- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i inntektenes og husholdningenes sammensetning, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstyper enn det de sterkt forenklete forutsetninger skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier imidlertid at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.

- Siden det forhandles om bare en inntektsart, kan virkningen for et rendyrket tilfelle være av særlig interesse. Virkningen av faktorer som ikke bestemmes av forhandlingene, er av mindre interesse.

Faren for misbruk er særlig stor hvis en bruker slike beregninger til å trekke konklusjoner om utviklingen over lange perioder. Rapporten gir derfor bare tall for de siste to årene. På bakgrunn av usikkerheten som er nevnt ovenfor har beregningsutvalget dessuten bare foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for noen få grupper.

Under lønnsforhandlingene vil det ofte være aktuelt ikke bare å vurdere utviklingen fra et år til et annet, men også konsekvensene av alternative lønnskrav. Utvalget har derfor også beregnet virkningen på disponibel inntekt av 1 prosentenhøyt lønnsvekst for forskjellige inntekter.

Kort om skatteomleggingen i 1987

Det ble for inntektsåret 1987 foretatt en større omlegging av skattesystemet med sikte på å redusere virkningene av fradrag. Hovedelementene i omleggingen var:

- Sykedelen av medlemsavgiften til folketrygden ble erstattet med en helsedel som utlignes på pensjonsgivende inntekt og pensjoner. For lønnstakere tilsvarende pensjonsgivende inntekt utbetalt lønn uten noen fradrag.

- 12G-begrensningen ved beregningen av pensjonsdelen av medlemsavgiften til folketrygden ble opphevet. Dette ble motsvart av en reduksjon av satsene på de øverste trinnene i progresjonstabellen.

- Betydelig økning i de kommunale klassefradragene og innføring av store fribeløp i den nye helsedelen.

- Store økninger i satsene for barnetrygden.

- Innstramminger i reglene for SMS og AMS.

For øvrig ble det foretatt en rekke endringer med sikte på å utvide skattegrunnlaget for nettoskatten med sikte på å redusere satsene.

Endringer i skattenivået og fordelingsvirkninger er nærmere omtalt i Beregningsutvalgets endelige rapport for 1988 (NOU 1988: 26, Om inntektsoppgjørene 1988).

Kort om skatteomleggingen 1988

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1988 er:

- Reduksjon av den flate bruttoskatten ved at helsedelen av medlemsavgiften til folketrygden reduseres. Reduksjonen motsvares av en økning i fellesskatten som utlignes på nettoinntekt. Dette medfører at fradragenes verdi øker for store grupper.

- Økt bruttoskatt for de med høyere inntekter ved at det innføres en toppskatt til staten for inntekter over 180 000 kroner i skatteklasse 1 og 225 000 kroner i skatteklasse 2. For de som betaler toppskatt er bruttoskatten 3,8 prosentenheter høyere enn året før. Toppskatten utlignes på samme inntektsgrunnlag som helsedelen.

- Progresjonen på nettoinntekt reduseres. Færre og lengre trinn og større fribeløp i progresjonstabellene bidrar til at verdien av fradragene blir mer lik og mindre avhengig av inntekt.

- Økninger i satsene for barnetrygden.

- Innstramminger i reglene for SMS og AMS.

- Innstramming i reisefradraget.

- Fordel ved billige lån beskattes.

For øvrig ble det foretatt en rekke endringer med sikte på å utvide skattegrunnlaget for å kunne redusere satser.

Kort om skatteomleggingen 1989

Hovedelementene i skatteomleggingen for 1989 er:

- Ytterligere reduksjon av den flate bruttoskatten ved at pensjonsdelen og helsedelen av medlemsavgiften til folketrygden erstattes av en trygdeavgift. Satser for den nye trygdeavgiften er lavere enn summen av satsene for pensjonsdelen og helsedelen i 1988. Reduksjonen motsvares av en økning i fellesskatten som utlignes på nettoinntekt. Isolert sett medfører dette at fradragenes verdi øker for store grupper.

- Ytterligere økt bruttoskatt for de med høye inntekter ved at satsen for toppskatten økes.

- Progresjonen på nettoinntekt reduseres ytterligere ved at øverste trinn i progresjonstabellen fjernes og satsen på det som da blir øverste trinn reduseres.

- Økning i satsene for barnetrygden.

- Fribeløpet for renteinntekter økes.

For øvrig ble det gjort en rekke endringer særlig med sikte på forenkling.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1989 innebærer disse endringene en skattelette på om lag 0,5 milliarder kroner. Det nevnte referansesystem fremkommer ved at beløpsgrenser, fradrag mv. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, justeres med 4,0 prosent. Dette tilsvarende pris- og lønnsveksten som ble lagt til grunn ved behandlingen av skatteopplegget for 1989.

Lønnstakere med høye inntekter og små fradrag kommer noe bedre ut enn gjennomsnittet, mens lønnstakere med lave og midlere inntekter og store fradrag kommer bedre ut enn lønnstakere på samme inntektsnivå som ikke har fradrag. Som følge av økningen i barnetrygden kommer barnefamilier bedre ut enn familier uten barn.

Nærmere om beregningene av utviklingen i disponibel realinntekt

Beregningsutvalget har foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for følgende grupper:

- a) Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1987 på henholdsvis 150 000 kroner og 250 000 kroner. Inntekten før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn.
- b) Pensjonister med minstepensjon.

For lønnstakere er beregningene utført for enslige og for personer som forsørger ektefelle og to barn under 16 år. Den nominelle disponible inntekten beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra inntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget og barnetrygden. En kommer deretter fram til den disponible

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 3 a. Disponibel realinntekt for lønnstakere. Årlig prosentvis endring.

Inntekt i 1987	Fradrag utover standardfradrag 1987	1986-1987	1987-1988
150 000 kroner			
Enslig	0 kr	-0,1	-0,9
	50 000 kr	-2,0	0,0
Ektepar med 2 barn	0 kr	0,1	-0,5
	50 000 kr	-1,4	-0,1
250 000 kroner			
Enslig	0 kr	-0,3	0,0
	80 000 kr	-2,1	-2,5
Ektepar med 2 barn	0 kr	-0,2	-0,9
	80 000 kr	-1,7	-1,1

realinntekten ved å deflatere den nominelle disponible inntekten med konsumprisindeksen.

Lønnstakere

I tabell 3 a har utvalget beregnet utviklingen i disponibel realinntekt for enkelte utvalgte lønnstakerhusholdninger. Beregningsutvalget har lagt til grunn en lønnsvekst på 8,0 pst. fra 1986 til 1987 og på 5 $\frac{1}{4}$ pst. fra 1987 til 1988. Dette tilsvarer om lag gjennomsnittet. I eksemplene med fradrag utover standardfradrag har en lagt til grunn at fradragene skal utgjøre en konstant andel av lønnen. Som tidligere nevnt har en bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere, dvs. skattesatser, progresjonsgrenser, minste- og oppgjørsfradrag, klassefradrag m.v., barnetrygd og forsørgerfradrag. En har således i beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringer i fradragregler som er gjennomført fra 1986 til 1988, og som hver for seg bare berører endel lønnstakere. Dette vil gjelde innstramming i reisefradrag, innstramming i reglene for SMS, økte boligtakster, skatt på fordel ved billige lån og endel andre endringer som i gjennomsnitt er av mindre betydning.

Stigningen i konsumprisindeksen var på 8,7 pst. fra 1986 til 1987 og 6,7 pst. fra 1987 til 1988.

Fra 1986 til 1987 ble disponibel realinntekt for lønnstakere uten fradrag redusert med 0- $\frac{1}{2}$ pst. på begge inntektsnivåene som det er utført beregninger for. For lønnstakere med fradrag ble reduksjonen i disponibel realinntekt større som følge av overgangen til økt vekt på bruttobeskatning. I beregningene i tabellen er reduksjonen på 1 $\frac{1}{2}$ -2 pst. Fra 1987 til 1988 reduseres

disponibel realinntekt med $\frac{1}{2}$ -1 pst. for store grupper. Reduksjonen blir noe mindre for lønnstakere med lave inntekter og store fradrag, og noe større for lønnstakere med høye inntekter og store fradrag.

Veksten i årslønnen for voksne industriarbeidere fra 1986 til 1987 var i følge N.A.F.s lønnsstatistikk om lag som for gjennomsnittet (8,1 pst. mot 8,0 pst. for gjennomsnittet). For lønnstakere med inntektsvekst som gjennomsnittet for denne gruppen ble derfor endringen i disponibel realinntekt om lag som for gjennomsnittet. For lønnstakere med 250 000 kroner i inntekt og med inntektsvekst fra 1986 til 1987 på 7,4 pst., eller om lag som gjennomsnittet for ledende funksjonærer i industrien, ble disponibel realinntekt redusert med om lag $\frac{1}{2}$ pst. for de uten fradrag, og med opptil om lag 2 $\frac{1}{2}$ pst. for de med store fradrag. For lønnstakere med 150 000 kroner i inntekt og lønnsvekst på 5,8 pst. fra 1987 til 1988, eller om lag som gjennomsnittet for voksne industriarbeidere, er den disponible realinntekten om lag uendret. Den disponible realinntekten er dog noe redusert for de uten fradrag og noe økt for de med store fradrag. For lønnstakere med 250 000 kroner i inntekt og lønnsvekst fra 1987 til 1988 på 4,7 pst., eller om lag som anslått for ledende funksjonærer, er disponibel realinntekt redusert med $\frac{1}{2}$ -1 pst for de uten fradrag og med opptil 3 pst. for de med store fradrag.

Den nominelle lønnsveksten for ansatte i statlig virksomhet anslås til 7,3 pst. fra 1986 til 1987. På begge inntektsnivåer som det er utført beregninger for ble disponibel realinntekt for lønnstakere uten fradrag og med slik lønnsvekst, redusert med om lag $\frac{1}{2}$ pst. fra 1986 til 1987. For lønnstakere med store fradrag og samme lønnsvekst ble reduksjonen i disponibel realinntekt større. For de fradrag beregningsutvalget har foretatt beregninger for ble reduksjonen på om lag 2 $\frac{1}{2}$ pst. For lønnstakere med 3 pst. lønnsvekst fra 1987 til 1988, dvs. om lag som gjennomsnittet for ansatte i statlig virksomhet, blir disponibel realinntekt redusert med i størrelsesorden 2-2 $\frac{1}{2}$ pst.

Alle grupper vil kunne bli berørt av en eller flere av de regelendringene som utvider skattegrunnlaget, og som det som nevnt ikke er tatt hensyn til i beregningene. Utslagene for den enkelte lønnstaker vil være avhengig av hvordan reglene som er endret var utnyttet før regelendringen.

Skatteøkningene som følge av disse utvidelsene av skattegrunnlag er anslått gjennomsnittlig å utgjøre om lag 0,5 pst. av bruttoinntekten både i 1987 og i 1988. En må regne med store variasjoner, men gjennomsnittlig bidrar utvidelsene av skattegrunnlag til reduksjonen av disponibel realinntekt, både fra 1986 til 1987 og

fra 1987 til 1988, blir 0,7 pst. større enn i beregningene ovenfor.

Slik skattesystemet er utformet vil disponibel inntekt gjennomsnittlig stige om lag i takt med lønnsveksten fra 1988 til 1989 hvis lønnsveksten blir om lag 4 pst. For lønntakere med høye inntekter og små fradrag vil imidlertid disponibel inntekt stige noe sterkere. For lønntakere med lave og midlere inntekter vil disponibel inntekt stige noe sterkere for de med store fradrag enn for de med små fradrag. Barnefamilier vil komme noe bedre ut enn familier uten barn.

Dersom også konsumprisindeksen vokser med 4 prosent vil disponibel realinntekt gjennomsnittlig bli om lag uendret fra 1988 til 1989.

Med en annen lønnsvekst enn 4 prosent vil selvfølgelig også utviklingen i disponibel realinntekt bli en annen. Beregningene i tabell 3 b viser hvordan disponibel inntekt i 1989 påvirkes av at lønnsveksten blir en annen enn 4 pst. Det er forutsatt at det ikke skjer tilpasninger til den økte lønnsveksten i form av endringer i fradragene utover standardfradrag. Det er i beregningene heller ikke tatt hensyn til at økt lønnsvekst kan føre til økte priser og ha andre virkninger som påvirker utviklingen i disponibel realinntekt. Tabellen egner seg således best til å vurdere utviklingen for grupper lønntakere med alternativ lønnsvekst under gitt prisstigning.

For alle husholdningene er økningen i disponibel inntekt prosentvis mindre enn lønnsøkningen. Skattesystemet betyr mest for virkningene av alternative lønnsendringer på disponibel inntekt for høye inntekter og for barnefamiliene.

Det skyldes at marginals-katten er betydelig større enn gjennomsnittsskatten for disse gruppene. For barnefamilier har dette sammenheng med at barnetrygd og forsørgerfradrag er regnet som negativ skatt. Et annet karakteristisk trekk er at tallene stort sett ikke varierer med mer enn 0,1 prosentenheter for lønntakere med samme inntektsnivå, men med ulike fradrag.

Pensjonister

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1½ for ektepar), særtillegg og kompensasjonstillegg (500 kroner for enslige og 750 kroner for ektepar). Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter ble endret 1. mai 1987 og 1. januar og 1. april 1988. 1. mai 1987 ble grunnbeløpet hevet med 1 900 kroner til 29 900 kroner. 1. januar 1988 ble grunnbeløpet økt med ytterligere 500 kroner til 30 400 kroner. Samtidig økte særtilleggssatsene med 0,5 prosentenheter til 55,0 pst. for enslige og med 1,0 prosentenheter til 100,5 pst. for ektepar. 1. april 1988 ble grunnbeløpet økt med ytterligere 600 kroner til 31 000 kroner, samtidig som særtilleggssatsene ble økt til 57,0 pst. for enslige og 104,5 pst. for ektepar.

Pensjonister har rett til særfradrag ved skattemotregningen på 17 700 kroner i 1987. For inntektsåret 1988 er særfradraget økt til 18 720 kroner, samtidig som det bare gis i de flate skattene. Dette særfradraget sammen med et særfradrag for liten skatteevne gjør minstepensjonistene skattefrie. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen. Den gjennomsnittlige minstepensjonen var i 1987 45 724 kroner for enslige og 73 776 kroner for ektepar. Dette innebærer en økning i utbetalt minstepensjon på 6,6 pst. fra 1986 både for enslige og ektepar. Med en prisstigning på 8,7 pst. ble reduksjonen i disponibel realinntekt for pensjonister som bare mottar minstepensjon om lag 2 pst. Fra 1987 til 1988 økte minstepensjonen med 6,7 pst. for enslige og 7,0 pst. for ektepar. Veksten i konsumprisindeksen i denne perioden anslås til 6,7 pst., noe som gir om lag uendret disponibel realinntekt, jf. tabell 3 c.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet, det vil si at økningen fra 1986 til 1987 ble 6,7 pst. Økningen i konsumprisindeksen var i samme tidsrom på 8,7 pst. og realinntekten før skatt ble dermed redusert med nær 2 pst.

Fra 1987 til 1988 økte grunnbeløpet og der-

Tabell 3 b. Prosentvis endring i disponibel inntekt som følge av 1 pst. endring i lønnsinntekt. 1989.

Brutto lønnsinntekt	Fradrag utover standardfradrag	Enslig	Ektepar m/2 barn
100 000	0	0,9	0,7
	30 000	0,8	0,6
125 000	0	0,8	0,7
	30 000	0,8	0,7
150 000	0	0,8	0,8
	50 000	0,8	0,7
200 000	0	0,6	0,6
	50 000	0,6	0,7
250 000	0	0,7	0,5
	80 000	0,5	0,6
300 000	0	0,7	0,6
	100 000	0,5	0,5
400 000	0	0,8	0,6
	100 000	0,6	0,5

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 3 c. *Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring pr. år.*

	1986-1987	1987-1988
Utbetalt pensjon		
Enslig	6,6	6,7
Ektepar	6,6	7,0
Disponibel realinntekt		
Enslig	-1,9	0,0
Ektepar	-1,9	0,3

med tilleggspensjonene med 5,4 pst. Prisstigningen fra 1987 til 1988 anslås til 6,7 pst. Dette gir en reduksjon i realinntekten før skatt på vel 1 pst.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Sett under ett er pensjonistenes inntektsutvikling preget av økninger i grunnbeløpet og av at en stadig større del av pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker etter hvert som nye pensjonistkull kommer til. For pensjonister med minstepens-

jon vil også endringer i særtillegget påvirke utviklingen. Alt i alt er det grunn til å gå ut fra at gjennomsnittlig disponibel realinntekt for pensjonister under ett har økt de siste årene.

Fra 1989 er særfradraget for liten skatteevne som sikrer minstepensjonister skattefrihet erstattet av en skattereduksjonsregel. Videre er særfradraget for alder m.v. øket samtidig som det nå bare gis ved beregning av kommuneskatt. Minstepensjonister betaler heller ikke etter 1989-reglene skatt og minstepensjonistenes disponible realinntekt påvirkes derfor ikke av denne omleggingen av pensjonistbeskatningen. Tilleggspensjonister med lave og midlere inntekter vil få redusert skatt som følge av saktere avtrapping av skattefordelen. For denne gruppen vil således disponibel inntekt vokse sterkere enn pensjonen. Pensjonister med høye inntekter vil få skatteøkninger og således svakere utvikling i disponibel inntekt enn i pensjonen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men Beregningsutvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

KAPITTEL 4

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne**4.1 OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET**

Norsk økonomi er svært åpen. Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Hvis et land med fordel skal kunne delta i det internasjonale vare- og tjenestebyttet, må landet over noen tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet kan bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked og med alle andre norske næringer på markedene for arbeidskraft, kapital og råvarer. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og derfor for landets samlede konkurranseevne. Fallet i oljeprisen i 1986, sammen med den sterke veksten i innenlandsk etterspørsel fra 1984 til 1986 førte til et betydelig underskudd i Norges utenriksøkonomi. Dette kan motvirkes ved å øke produksjonen i eksport og importkonkurrerende næringer.

Blant disse eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltstående næring, og en forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en mer balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Noen av disse vil i særlig grad være resultatet av forhold, beslutninger og vurderinger i de enkelte bedrifte-

ne. *Produktivitet* i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi, står her sentralt. Men dette gjelder også f.eks. markedsføring og vare- og landsammensetningen for de norske eksportvarene. Dette er forhold som ikke påvirkes i vesentlig grad av den økonomiske politikken eller ved beslutninger av de større organisasjonene, i hvert fall på kort og mellomlang sikt.

Utviklingen i kostnadene, særlig lønnskostnadene, kommer i den sammenheng i en annen stilling. Dette er størrelser som i stor grad påvirkes av avtaler mellom de større organisasjonene og av beslutninger i tilknytning til den økonomiske politikken og hvor de kortsiktige variasjonene kan være betydelige.

Blant kostnadene har vanligvis *lønnskostnadene* særlig stor betydning. Det skyldes først og fremst at dette for de fleste bedriftene er den viktigste kostnadskomponenten – kanskje når en ser bort fra vareinnsatskostnadene.

Foruten lønnskostnadene, vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats har betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen.

For *energi* kostnadene er det grunn til å anta at det kan skje endringer over forholdsvis kort tid som kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. De lave oljeprisene kan isolert sett ha bidratt til å forverre konkurransesituasjonen for norske bedrifter fordi bruken av olje som energikilde er relativt mindre i Norge enn i andre land.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. På dette området er det særlig vanskelig å få tilgang til sammenlignbare tall, bl.a. fordi bedriftsskattesystemet er svært ulikt utformet i de enkelte landene.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede* næringene. De øvrige næringer leverer vareinnsats, energiinnsats og investeringsvarer til industrien. Jo

billigere disse leveranser kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. I tillegg konkurrerer industrien med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. I en situasjon med rikelig tilgang på arbeidskraft og kapital kan lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og Utvalget har i denne rapporten, som tidligere, bare gjengitt tall for lønnskostnadsutviklingen i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten lønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kostnadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringslivs sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursen vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er gjengitt nærmere i eget vedlegg.

En gunstig eller ugunstig utvikling i lønnskostnadene målt i felles valuta kan imidlertid i betydelig grad motvikres av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk og årsverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for andre land vil derfor, med de forbehold som er nevnt ovenfor, kunne brukes som en indikator for utviklingen i industriens konkurranseevne.

Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i LPE i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i avsnitt 4.2.

Beregningsutvalget mener de tall for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall fra andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurranseevne, har krav på betydelig interesse. De momenter som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksforholdet er. For en noe mer utfyllende drøfting, vises til Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986:14). Mens den relative kostnadsutviklingen klart vil påvirke industriens konkurranseevne kan en i ettertid avlese utviklingen i konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import og eksportkonkurrerende produkter til og med 1987 er omtalt i Beregningsutvalgets rapport nr. 2 1988 (NOU 1988: 26). En har foreløpig sparsomt med materiale om utviklingen i markedsandeler i 1988 men vil i neste rapport komme tilbake med en oversikt over markedsandelsutviklingen i 1988.

4.2 LØNSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN

Tabell 4.1 viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden 1977 til 1988. Sammenveilingen av lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre handelspartnere er foretatt med den norske kronens valutakurvvekter.

I årene før 1978 fant det sted en svekkelse av norsk industris konkurranseevne, målt ved

Tabell 4.1 Lønnskostnader pr. produsert enhet. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988 ²⁾
Norges handelspartnere:											
Lønnskostnader	10,4	10,7	12,1	11,1	8,7	6,9	6,5	7,2	5,6	4,8	5 ^{1/2}
Produktivitet	3,1	4,3	1,5	3,0	3,1	6,2	4,9	3,6	2,3	3,4	2 ^{3/4}
LPE, nasjonal valuta	7,0	6,2	10,4	7,8	5,4	0,6	1,5	3,5	3,3	1,3	2 ^{1/2}
Norsk industri:											
Lønnskostnader	7,8	4,0	9,8	11,5	9,2	11,2	9,8	8,8	9,6	14,1	5 ^{3/4}
Produktivitet	-0,8	4,6	0,4	0,4	2,2	6,1	7,1	2,2	-1,0	4,4	4
LPE	8,7	-0,6	10,8	11,0	6,9	4,8	2,5	6,6	10,8	9,3	1 ^{3/4}
Relativ LPE, nasjonal valuta ...	1,6	-6,4	0,2	2,9	1,4	4,1	0,9	2,9	7,2	7,9	- ^{3/4}
Valutakursendringer ³⁾	6,6	1,9	-1,2	-1,0	-0,5	3,3	2,0	2,3	6,0	3,5	^{1/2}
Relativ LPE, felles valuta	-4,7	-8,1	1,1	4,0	1,9	0,8	-1,1	0,5	1,2	4,2	-1 ^{1/4}

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med valutakurvvekter) på grunnlag av indeksserier med 1980 som basisår.

²⁾ Anslag.

³⁾ Positive tall innebærer en effektiv svekkelse av norske krone.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

veksten i relative lønnskostnader pr. produsert enhet. I årene 1978 og 1979 ble konkurransevnen styrket.

I hvert år fra 1980 med unntak av 1984 har vi på nytt fått en viss svekkelse av norsk industris relative kostnadsposisjon. Foreløpige tall viser at også i 1988 ble industriens kostnadmessige konkurransevne forbedret.

Tabell 4.1 gir et inntrykk av hva de ulike faktorene – lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser – har betydd for utviklingen i perioden 1977 til 1988, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE i ettertid fremkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaksvirkingssammenheng.

Dekomponeringen av LPE-veksten på lønns- og produktivitetutviklingen kan dessuten være usikker i år med arbeidstidsforkortelse eller hvor den gjennomsnittlige arbeidstiden endres av andre grunner. Det meste av den internasjonale statistikken som er nyttet her for våre handelspartnere måler både lønnskostnader og bruttoprodukt pr. time. Historiske tall for Norge er basert på nasjonalregnskapet, som for årene før 1987 gir tall for lønnskostnader og bruttoprodukt pr. årsverk. Fra og med 1987 publiserer Statistisk sentralbyrå timeverks-baserte tall, som på dette punktet vil bedre sammenliknbarheten med internasjonal statistikk.

Det synes likevel påfallende hvor systematisk – og sterkt – ulikheten i produktivitetutviklingen ser ut til å ha bidratt til svekkelsen av industriens konkurransevne. Med unntak av 4 år har produktivitetsveksten i norsk industri hvert år siden 1970 vært svakere enn hos våre viktigste handelspartnere.

Tabell 4.1 viser videre at i perioden etter 1980, med unntak av 1988, har lønnskostnadsveksten for hvert enkelt år vært sterkere i norsk industri enn gjennomsnittlig lønnsvekst hos våre handelspartnere. Det bidrar isolert sett til svekket konkurransevne. Utviklingen de senere årene bryter i noen grad med mønsteret fra 1970-årene, da lønnsveksten de fleste år var på linje med eller lavere enn hos våre handelspartnere.

Kroneverdien, målt ved dagens kurvvekter, har falt klart siden midten av 1970-årene, med den direkte virkning på utviklingen i konkurransevnen har variert betydelig fra år til år. Fra 1982 til 1987 har nedgang i kroneverdien isolert sett bidratt til en forbedring av konkurransevnen med 18,3 pst. Utviklingen i kroneverdien er nærmere omtalt i eget vedlegg til rapporten.

Foreløpige nasjonalregnskaptall viser at timelønnskostnadene i norsk industri vokste

med 14,1 pst. fra 1986 til 1987, mot en økning på 4,8 pst. hos våre handelspartnere. Den betydelige sterkere lønnsveksten i norsk industri skyldes for en stor del arbeidstidsforkortelsen, men også høy etterspørsel etter arbeidskraft har i noen grad bidratt til den høyere lønnsveksten.

Arbeidsproduktiviteten i norsk industri anslås å ha økt med 4,4 pst. fra 1986 til 1987 mot en økning på 3,4 pst. hos vår handelspartnere. Denne relativt sterke økningen i produktiviteten i norsk industri skyldtes trolig dels engangseffekter i forbindelse med arbeidstidsforkortelsen. Produktivitetsveksten hadde også sammenheng med oppsvinget for den utekonkurrerende industrien, der produktiviteten normalt øker i perioder med høykonjunktur, slik det f.eks. var tilfellet i 1984.

Lønnsveksten internasjonalt nådde et bunnpunkt i løpet av 1987 og har deretter tiltatt noe. En må imidlertid regne med at lønnsveksten hos våre handelspartnere vil holde seg lav både i inneværende år og i 1989. Lønnsveksten i industrien hos våre handelspartnere anslås til 5¹/₂ pst i både 1988 og 1989. Arbeidsproduktiviteten kan anslås å øke med 2²/₃ pst i 1988 og i 1989, slik at LPE-veksten hos våre handelspartnere vil bli om lag 2¹/₂ pst.

Som omtalt i kap. 1 pkt. 3 var det i norsk industri et lønnsoverheng inn i 1988 på snaut 3 pst. For industrien ser det ut til at lønnsveksten fra 1987 til 1988 for arbeidere og funksjonærer under ett kan bli om lag 5³/₄ pst. Det er om lag på linje med lønnsveksten hos våre handelspartnere, men noe sterkere enn det som ble lagt til grunn ved oppgjørene våren 1988.

Det finnes sparsomt med statistiske opplysninger om utviklingen i timeverkssysselsettingen og dermed også arbeidsproduktiviteten gjennom 1988. Det skyldes bl.a. at omlegging av Arbeidskraftsundersøkelsen fra og med andre kvartal 1988 for en tid gjør denne statistikken lite egnet til å bedømme utviklingen i timeverkssysselsettingen. Sysselsettingsnedgang bl.a. i den hjemmekonkurrerende delen av industrien kan trekke i retning av at veksten i arbeidsproduktiviteten, slik den måles i Nasjonalregnskapet, kan bli relativt høy. En anslår veksten i arbeidsproduktiviteten til 4 pst. fra 1987 til 1988. LPE-veksten i norsk industri kan dermed anslås til 1³/₄ pst. En må tilbake til 1979 for å finne en tilsvarende lav LPE-vekst i norsk industri.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i relative lønnskostnader pr. produsert enhet nødvendigvis er beheftet med stor usikkerhet. Det er usikkerhet knyttet til anslagene for lønnskostnader og produktivitet både for Norge og våre viktigste handelspartnere. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Tabell 4.2 Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i de enkelte land¹⁾. Pst. endring fra året før.

	Kurv- vekt	LPE i nasjonal valuta					Valutakursutvikling overfor norske kroner					LPE i norske kroner				
		1984	1985	1986	1987	1988 ²⁾	1984	1985	1986	1987	1988 ²⁾	1984	1985	1986	1987	1988 ²⁾
Belgia	2,4	4,2	3,9	0,9	-0,6	³ / ₄	-1,1	3,3	14,8	8,6	-1,7	3,1	7,3	15,8	8,0	-1
Canada	3,6	-5,6	2,4	4,1	-0,2	3 ¹ / ₂	6,4	0,0	-15,5	-4,6	4,4	0,5	2,4	-12,0	-4,8	8
Danmark	6,8	7,0	7,1	4,3	7,7	5	-1,4	3,1	12,9	7,4	-1,7	5,5	10,4	17,7	15,7	3 ¹ / ₄
Finland	3,0	4,2	3,7	2,1	1,5	2 ³ / ₄	3,6	2,1	5,2	5,0	1,6	7,9	5,9	7,4	6,6	4 ¹ / ₂
Frankrike	9,2	6,5	4,8	2,5	-0,3	1	-2,8	2,6	11,6	4,8	-2,4	3,5	7,6	14,4	4,5	-1 ¹ / ₂
Italia	3,3	4,5	8,8	3,1	2,7	3 ¹ / ₂	-3,6	-3,1	10,6	4,4	-3,6	0,8	5,4	14,0	7,3	- ¹ / ₄
Nederland	4,6	-5,5	1,6	2,9	1,8	³ / ₄	-0,7	2,0	16,9	9,7	-0,8	-6,2	3,7	20,3	11,6	0
Storbritannia	14,7	1,6	2,9	4,0	1,5	5 ¹ / ₄	-1,8	1,9	-2,0	1,6	5,2	-0,2	4,9	1,9	3,1	10 ³ / ₄
Sverige	15,0	4,8	7,8	6,7	1,4	4 ³ / ₄	3,6	1,3	4,0	2,2	0,1	8,6	9,2	11,0	3,7	4 ³ / ₄
Sveits	1,2	-5,9	2,3	-0,7	1,1	3 ¹ / ₄	-0,1	1,0	17,8	9,3	-1,4	-6,0	3,3	16,9	10,5	2
Vest-Tyskland	17,7	1,1	1,8	3,1	2,6	³ / ₄	0,2	2,0	16,9	9,6	-1,0	1,3	3,9	20,5	12,5	- ¹ / ₄
Østerrike	1,5	-0,8	1,6	2,6	0,9	1 ¹ / ₄	0,3	2,1	16,8	9,5	-0,9	-0,5	3,7	19,8	10,5	¹ / ₂
Japan	6,0	-4,0	-1,1	3,1	-2,3	1 ¹ / ₄	11,7	5,1	22,3	5,6	9,1	7,3	3,9	26,1	3,1	10 ¹ / ₂
USA	11,0	-2,0	0,1	-0,5	-1,4	³ / ₄	11,9	5,3	-14,0	-8,9	-3,3	9,7	5,4	-14,4	-10,2	-2 ¹ / ₂
Norges handelspartnere	100,0	1,5	3,5	3,3	1,3	2 ¹ / ₂	2,0	2,3	6,0	3,5	0,4	3,6	5,9	9,4	4,8	3
Norge		2,5	6,5	10,8	9,3	1 ³ / ₄						2,5	6,5	10,8	9,3	1 ³ / ₄
Relativ LPE												-1,1	0,5	1,2	4,2	-1 ¹ / ₄

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og for valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt (med valutakurvvekter) på grunnlag av indeksserier med 1980 som basisår.

²⁾ Anslag.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

NOU 1990: 3

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte land er gjengitt i tabell 4.2. Spesielt de siste tre årene har utviklingen i valutakurser spilt en viktig rolle for utviklingen i det enkelte lands LPE regnet i felles valuta. Utvik-

lingen i enkeltvalutaer har avveket betydelig fra endringen i den norske kursindeksen. Derfor vil ikke et veiet gjennomsnitt nødvendigvis gi et korrekt uttrykk for den endrede konkurransesituasjon de enkelte bransjer står overfor.

KAPITTEL 5

Økonomiske utsikter**5.1 DEN INTERNASJONALE ØKONOMISKE SITUASJON**

Den økonomiske veksten internasjonalt har siden sommeren 1987 vært betydelig sterkere enn de fleste regnet med. Bruttonasjonalproduktet (BNP) i OECD-området vokste med vel 4 pst. fra første halvår 1987 til første halvår 1988. En må imidlertid regne med en noe svakere vekst gjennom 1989. Investeringsveksten vil trolig dempes og veksten i det private forbruket kan avta noe. En anslår at BNP i OECD-området kan vokse med 3 pst. fra 1988 til 1989 og hos våre viktigste handelspartnere med $2\frac{1}{2}$ pst. Markedsveksten for norske eksportvarer, målt ved importvolumet av bearbejdede varer hos våre handelspartnere, økte med vel 8 pst. fra 1987 til 1988. Markedsveksten ventes å avta noe i inneværende år, til om lag 6 pst.

Den sterke økonomiske veksten har ført til en viss økning i prisstigningstakten, og prisstigningstakten internasjonalt ventes å tilta ytterligere noe framover. I OECD-området anslås konsumprisene å vokse med 4 pst. fra 1988 til 1989, mens prisstigningen hos våre viktigste handelspartnere kan bli noe svakere, $3\frac{3}{4}$ pst. Den siste tids utvikling kan imidlertid tyde på at prisstigningen kan bli noe sterkere enn dette. Fra november 1987 til november 1988 steg konsumprisene i OECD-området med 4,3 pst. mens stigningen hos våre handelspartnere var 3,9 pst.

Den økonomiske utviklingen siden sommeren 1987 står i sterk kontrast til utviklingen gjennom 1986 og i første halvår 1987. Oljeprisfallet i begynnelsen av 1986 førte til en betydelig inntektsoverføring til OECD-området, noe som ble antatt raskt ville bidra til tiltakende vekst. Til tross for det avtok veksten gjennom 1986. En medvirkende årsak til den sterke BNP-veksten siden sommeren 1987 kan være at det tok lengre tid før inntektsoverføringen til OECD-området som følge av oljeprisfallet førte til økt etterspørsel.

Hvis en ser på sammensetningen av veksten er det særlig slående hvor sterkt investeringene har økt. Holder en investering i bolig utenom ser det ut til at investeringene i OECD-området kan øke med om lag 11 pst. fra 1987 til 1988. Denne sterke investeringsoppgangen må ses i

sammenheng med at inntjeningen i industrien over flere år har vært god. Også lønnsveksten har vært avtakende gjennom flere år. En må imidlertid regne med at veksttakten i investeringene kan bli atskillig lavere i 1989.

I perioden 1982–1987 har avtakende sparerate hos husholdningene bidratt til vekst i det private konsumet. I flere land har det gjennom 1988 vært en tendens til at husholdningenes sparerate igjen har økt. En må derfor regne med noe lavere vekstbidrag fra privat konsum i 1989.

Etter å ha virket dempende på etterspørselen i OECD-området i 1987 har finanspolitikken hatt en mer nøytral innretning i 1988. Som følge av sterkere aktivitetsvekst i 1988 er det offentliges budsjettbalanse i flere land forbedret. Når en ser OECD-området under ett, reduseres underskuddet fra 3 pst. av BNP i 1987 til $2\frac{1}{2}$ pst. av BNP i 1988.

Det kraftige kursfallet i aksjemarkedene høsten 1987 ble av myndighetene i flere land møtt med en lettelse i pengepolitikken. Siden våren 1988 har imidlertid pengepolitikken – i varierende grad fra land til land – blitt strammet til enten som følge av frykt for tiltakende prisstigning eller ut fra valutakurshensyn. Fra januar 1988 og fram til utgangen av 1988 har det kort-siktige rentenivået hos våre handelspartnere økt med om lag 1,5 prosentpoeng mens rentene på langsiktige lån har økt noe mindre.

Med unntak av noen få land, har den sterkere aktivitetsøkningen ikke ført til noen betydelig økning i prisstigningstakten. Konsumprisene i OECD-området har økt med om lag $3\frac{3}{4}$ pst. det siste året, og noe svakere hos våre viktigste handelspartnere. En anslår prisstigningen til $3\frac{3}{4}$ pst. fra 1988 til 1989 hos våre handelspartnere.

Den sterke aktivitetsøkningen har også ført til at sysselsettingsveksten har tiltatt i flere land. For OECD-området som helhet ser det ut til at antallet sysselsatte personer kan øke med $1\frac{3}{4}$ pst. fra 1987 til 1988, som er noe høyere enn året før. Sterkere sysselsettingsvekst sammen med moderat vekst i arbeidsstyrken i de fleste land har ført til nedgang i arbeidsledigheten fra 1987 til 1988. I OECD-området ligger ledighetsraten i 1988 på $7\frac{1}{2}$ pst. som er $1\frac{1}{2}$ prosentpoeng lavere enn i 1983 da ledigheten nådde sitt høyeste nivå.

Tabell 5.1 Oversikt over den økonomiske utviklingen i OECD-området. Prosentvis endring.

	Årlig gjennomsnitt 1971-1983	Fra foregående år					
		1984	1985	1986	1987	1988 ¹⁾	1989 ¹⁾
Bruttonasjonalproduktet (BNP):							
OECD i alt	2,6	4,9	3,2	2,7	3,3	4	3 ¹ / ₄
OECD Europa	2,2	2,6	2,6	2,7	2,8	3 ¹ / ₂	3
Norges handelspartnere ²⁾	2,2	3,5	2,8	2,4	2,5	3 ¹ / ₄	2 ¹ / ₂
Norge	4,0	5,7	5,4	4,4	0,9	¹ / ₂	2
Fastlands-Norge	3,0	3,8	5,9	4,6	0,2	- ¹ / ₂	- ¹ / ₂
Industriproduksjon:							
OECD i alt	1,8	8,1	2,7	1,2	3,3	5 ¹ / ₂	4
Norges handelspartnere ²⁾	1,3	6,1	3,0	1,7	2,2	4	3
Norge ³⁾	0,3	5,3	2,5	0,5	1,6	-1	0
Konsumpriser:							
OECD i alt	9,5	5,1	4,5	2,7	3,4	4	4
Norges handelspartnere ⁴⁾	9,2	5,2	4,7	2,3	2,7	3 ¹ / ₂	3 ³ / ₄
Norge	9,4	6,2	5,7	7,2	8,4	6,7	4-4 ¹ / ₂
Arbeidsledighet⁵⁾:							
OECD i alt	5,5	8,5	8,4	8,2	7,9	7 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂
OECD Europa	5,7	10,9	11,0	10,9	10,6	10 ¹ / ₄	10 ¹ / ₄
Norge ⁶⁾	1,9	3,0	2,5	1,9	2,1	3	
Markedsvekst ⁷⁾	..	11,6	8,0	7,4	8,3	8 ¹ / ₄	6

¹⁾ Anslag.

²⁾ Veid sammen med eksportvekter.

³⁾ Inkl. tradisjonelt bergverk.

⁴⁾ Veid sammen med valutakurvvekter.

⁵⁾ I prosent av arbeidsstyrken.

⁶⁾ Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen. 1988-tall gjelder 3 første kvartaler.

⁷⁾ Importvolum av bearbejdede varer hos handelspartnere veid sammen med eksportvekter.

Kilde: OECD, Statistisk Sentralbyrå og Finansdepartementet.

Ubalanse i verdenshandelen er blitt noe redusert gjennom 1988. USAs underskudd på driftsbalansen overfor utlandet ser ut til å bli på vel 130 mrd. dollar eller 2,7 pst. av BNP mot 154 mrd. dollar i 1987. Underskuddet ventes å bli ytterligere redusert i 1989 til 110-120 mrd. dollar. Det er imidlertid tvilsomt om underskuddet kan bli vesentlig lavere enn dette uten at den økonomiske politikken legges om. I Japan og Vest-Tyskland kan overskuddene på driftsbalansen anslås til i alt 125 mrd. dollar i 1988. For Japan sin del må en regne med en fortsatt nedgang i overskuddet, mens det ser ut til at overskuddet i Vest-Tyskland kan øke svakt.

I USA har depresieringen av dollaren siden vinteren 1985 etter hvert ført til en betydelig eksportvekst, og fra 1987 til 1988 kan vareeksporten øke med hele 25 pst. i volum. Den sterke eksportveksten sammen med en sterkere vekst i privat konsum enn tidligere regnet med har ført til økt kapasitetsutnyttelse og betydelig sysselsettingsvekst. Økt kapasitetsutnyttelse førte også til sterk investeringsvekst. Av frykt for tiltakende prisstigning ble pengepolitikken

strammet til på høsten 1988. Fra oktober 1987 til oktober 1988 steg konsumprisene med 4,2 pst. Sterk sysselsettingsvekst har redusert arbeidsledigheten betydelig, og i september 1988 var 5,3 pst. av arbeidsstyrken ledige mot hele 9,7 pst. i 1982.

Det føderale budsjettunderskuddet var i budsjettåret 1988 om lag 150 mrd. dollar eller om lag 2,7 pst. av BNP. Det ventes ikke noen vesentlig bedring i budsjettbalansen for inneværende budsjettår uten at den økonomiske politikken endres. Den såkalte Gramm-Rudmann-loven gir et nivå på underskuddet på 136 mrd. dollar i inneværende budsjettår.

I Japan var den økonomiske veksten sterk gjennom første halvår 1988. Regnet som årlig rate vokste innenlandsk etterspørsel med vel 8 pst. fra andre halvår 1987 til første halvår 1988. Spesielt privat konsum og investeringer bidro til denne sterke veksten. Til tross for dette tiltok ikke prisstigningen vesentlig, og fra oktober 1987 til oktober 1988 steg konsumprisene med 1 pst.

Den økonomiske veksten i Vest-Tyskland har

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 5.2 *Bruttonasjonalprodukt i OECD-området. Prosentvis endring.*

	Eksport- vekter 1987	Årlig gj.snitt 1971-82	Fra foregående år						
			1983	1984	1985	1986	1987	1988 ¹⁾	1989 ¹⁾
Belgia	2,6	2,8	-0,3	1,6	1,5	2,4	1,5	2 ³ / ₄	2 ³ / ₄
Canada	1,0	3,9	3,1	5,5	4,3	3,2	4,0	4 ¹ / ₄	3
Danmark	9,6	2,1	2,5	3,5	4,2	3,3	-1,0	¹ / ₂	³ / ₄
Finland	4,4	3,4	3,0	2,7	3,5	2,3	3,8	4	2
Frankrike	6,0	3,2	0,7	1,5	1,7	2,1	2,3	3 ¹ / ₂	3
Italia	4,9	2,6	-0,2	2,8	2,7	2,9	3,1	3 ³ / ₄	3 ¹ / ₂
Nederland	6,8	2,3	1,4	2,4	2,3	2,1	1,3	2 ¹ / ₄	2
Storbritannia ...	14,8	1,5	3,4	3,0	3,6	3,2	4,4	4 ¹ / ₄	3
Sverige	18,3	1,7	2,2	4,3	2,2	1,2	2,7	2 ³ / ₄	1 ³ / ₄
Sveits	1,8	1,1	0,7	1,7	4,2	2,8	2,3	2 ¹ / ₂	2
Vest-Tyskland ..	15,8	2,2	1,8	3,0	2,0	2,3	1,8	3 ³ / ₄	2 ¹ / ₂
Østerrike	0,9	3,2	2,1	2,0	2,8	1,4	1,5	3 ¹ / ₄	2 ³ / ₄
Japan	2,9	4,5	3,2	5,1	4,7	2,4	4,3	5 ³ / ₄	4 ¹ / ₂
USA	10,2	2,3	3,6	6,8	3,0	2,8	3,4	3 ³ / ₄	3
Norges handelspartnere	100,0	2,2	2,2	3,5	2,8	2,4	2,5	3 ¹ / ₄	2 ¹ / ₂

¹⁾ Anslag.

Kilde: OECD og Finansdepartementet.

vært sterk det siste året og for 1988 anslås BNP-veksten til (3¹/₂ pst) som er den sterkeste veksten siden 1979. Spesielt har investeringene økt betydelig, noe som må ses på bakgrunn av høy kapasitetsutnyttelse og god inntjening i næringslivet. Som følge av sterk markedsvekst for tyske eksportvarer ser det ut til at utenrikshandelen med varer og tjenester nå bidrar positivt til produksjonsveksten. Overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet utgjorde om lag 3,5 pst. av BNP i 1987 og ventes å øke svakt i årene framover. Til tross for sterk økonomisk vekst har konsumprisene bare vist svak stigning.

I *Storbritannia* har innenlandsk etterspørsel økt betydelig de siste årene. Særlig det private konsumet har vokst kraftig som dels kan henføres til høy reallønnsvekst, dels skattelettelser og dels en markert nedgang i husholdningenes sparinger. Oppgangen har ført til en betydelig produksjons- og sysselsettingsvekst. Men også importen har økt sterkt og underskuddet i utenriksøkonomien øker raskt. I 1989 kan underskuddet på driftsbalansen komme opp i 2³/₄ pst. av BNP. Også prisstigningen har tiltatt gjennom 1988 og fra oktober 1987 til oktober 1988 økte konsumprisene med 6,4 pst. Det er 2,1 prosentpoeng sterkere enn i tilsvarende periode ett år tidligere. For å dempe pris- og lønnsveksten har myndighetene ved flere anledninger utover høsten 1988 økt rentene og det korte rentenivået er økt med vel 4 prosentpoeng siden årsskiftet 1987/88.

I *Sverige* vokste innenlandsk etterspørsel, særlig privat konsum, sterkt gjennom 1987 og

inn i 1988. Det har ført til svært høy kapasitetsutnyttelse og sterk lønnsvekst. Også prisstigningen har tiltatt og fra oktober 1987 til oktober 1988 økte konsumprisene med 5,9 pst. Som følge av kapasitetsskranke i flere sektorer og tap av konkurranseevne har svensk industri tapt markedsandeler både på hjemme- og eksportmarkedene. Underskuddet på driftsbalansen kan komme opp i om lag 10 mrd. kroner i 1988 eller snau 1 pst. av BNP, og ventes å øke ytterligere i 1989.

Den økonomiske utviklingen i *Danmark* er preget av stagnasjon. Også i 1988 ser det ut til at det private konsumet kan avta med om lag ¹/₂ pst. og investeringene viser også nedgang. Alt i alt kan BNP forbli om lag uendret fra 1987 til 1988. For 1989 regner en med en svak økning i BNP. Som en følge av denne svake utviklingen i innenlandsk etterspørsel har arbeidsledigheten økt, og i august 1988 var 8,3 pst. av arbeidsstyrken registrert ledige mot 7,3 pst. i august 1987. Denne utviklingen må ses på bakgrunn av tilstramningene i den økonomiske politikken i 1986 og 1987 med sikte på å bedre balansen i utenriksøkonomien. Politikkomleggingen har bare i liten grad redusert underskuddet i driftsbalansen overfor utlandet. Eksporten av varer og tjenester økte med om lag 3¹/₂ pst. fra 1987 til 1988. Det er svakere enn markedsveksten for danske eksportprodukter noe som bl.a. kan skyldes styrkingen av danske kroner. Prisene stiger også raskere enn hos handelspartnerene, og i november 1988 lå konsumprisene 4,6 pst. høyere enn i november 1987.

Tabell 5.3 Konsumpriser, prosentvis endring.

	Kurv- vekter	Gj.snittlig årlig vekst 1974-83	Fra foregående år						
			1983	1984	1985	1986	1987	1988 ¹⁾	1989 ¹⁾
Belgia	2,4	7,6	7,7	6,3	4,9	1,3	1,6	1 ¹ / ₄	1 ³ / ₄
Canada	3,6	9,3	5,9	4,3	4,0	4,2	4,4	3 ¹ / ₂	3 ³ / ₄
Danmark	6,8	10,0	6,9	6,3	4,7	3,6	4,0	4 ¹ / ₄	3 ¹ / ₄
Finland	3,0	11,2	8,3	7,1	5,9	2,9	3,7	5 ¹ / ₄	4 ¹ / ₄
Frankrike	9,2	11,0	9,6	7,4	5,8	2,7	3,1	2 ³ / ₄	3
Italia	3,3	16,8	14,6	10,8	8,6	6,1	4,6	5	4 ¹ / ₂
Nederland	4,6	6,2	2,8	3,3	2,2	0,1	-0,7	³ / ₄	1 ¹ / ₂
Storbritannia ...	14,7	13,3	4,6	5,0	6,1	3,4	4,2	4 ¹ / ₄	5
Sverige	15,0	10,2	8,9	8,0	7,4	4,3	4,2	6	6
Sveits	1,2	3,7	3,0	3,0	3,4	0,7	1,5	2 ¹ / ₄	2 ³ / ₄
Vest-Tyskland ..	17,7	4,6	3,3	2,4	2,2	-0,2	0,2	1 ¹ / ₄	2 ¹ / ₄
Østerrike	1,5	5,6	3,3	5,6	3,2	1,7	1,4	2	2 ¹ / ₄
Japan	6,0	6,0	1,9	2,2	2,1	0,4	-0,2	0	1 ¹ / ₄
USA	11,0	8,1	3,2	4,3	3,5	1,9	3,7	4 ¹ / ₄	4 ¹ / ₂
Norges handelspartnere	100,0	9,1	5,8	5,2	4,7	2,3	2,7	3 ¹ / ₂	3 ³ / ₄

¹⁾ Anslag.

2. NORSK ØKONOMI

1988 ble preget av at det innenlandske konjunkturtilbakeslaget i norsk økonomi manifesterte seg i full bredde. Samlet produksjon og etterspørsel, som passerte en konjunkturtopp tidlig på sommeren 1986, har de siste to årene vist stadig klarere tegn til konjunktursvikt. Innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester falt med 2 pst. i 1987 og synes å ha falt med ytterligere 1¹/₂ pst. i 1988. Nivået var imidlertid høyt i utgangspunktet og svikten rammet i særlig grad importerte varer; tilbakeslaget ga seg derfor i første omgang bare mindre utslag for norsk produksjon. Virkningene på arbeidsmarkedet ble dessuten mer enn motvirket av arbeidstidsforkortelsen fra januar 1987.

I løpet av 1988 rammet svikten i større grad også norsk produksjon og arbeidsledigheten steg raskt. For fastlands-Norge (dvs. utenom oljevirksomhet og sjøfart) var det trolig en svak nedgang i samlet produksjon fra 1987 til 1988 og nedgangen synes å ha forsterket seg gjennom året. Tallet på sysselsatte gikk antakelig ned med mellom 5 000 til 10 000 personer på årsbasis, og fra desember 1987 til desember 1988 steg tallet på registrerte arbeidsløse fra vel 30 000 til nær 70 000.

Når nedgangen i samlet produksjon i 1988 tross alt ikke ble større skyldes det at importnedgangen fortsatte, samtidig som eksporten av norskproduserte varer og tjenester økte kraftig, blant annet som følge av den sterke markedsveksten internasjonalt. Begge deler bidro til en fortsatt betydelig bedring i driftsbalansen

overfor utlandet. Regnet utenom nettosalg av brukte skip og import av nye skip har driftsbalansen bedret seg fra et underskudd på 41 milliarder kroner i 1986 til 32 milliarder i 1987 og om lag 15 milliarder i 1988, mot anslått 25 milliarder kroner i Salderingsproposisjonen for budsjettet for 1988.

Den innenlandske pris- og kostnadsutviklingen ble dominert av virkningene av det inntektspolitiske opplegget for 1988. Lønnsveksten avtok betydelig gjennom året og dette trakk etter hvert også prisveksten ned. En nærmere omtale av lønns- og prisutviklingen for 1988 er gitt i kapitlene 1 og 2. Den lavere pris- og lønnsveksten sammen med bedringen i utenriksøkonomien har muliggjort en nedgang i rentenivået på det innenlandske pengemarkedet. Denne nedgangen har foreløpig bare slått delvis ut i bankenes lånerenter.

En oversikt over utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser for 1986 og 1987 og anslag for 1988-90 er gitt i tabell 5.4.

Svikten i innenlandsk etterspørsel skyldes først og fremst dynamikken i privat sektors spare- og investeringsadferd.

Konjunkturtilbakeslaget må sees i sammenheng med to forhold. For det første hadde en i årene 1984-86 en kraftig konjunkturoppgang, først og fremst drevet fram av en svært sterk, lånefinansiert økning i privat konsum. Fra 1984 til 1986 falt husholdningenes sparerate, dvs. sparingen som andel av disponibel inntekt, med hele 11¹/₂ prosentpoeng; fra pluss 5,2 til minus 7,3 prosent. Konsumveksten førte til et kraftig investeringsoppsving i skjermede og

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Tabell 5.4. Utviklingen i noen realøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra året før der ikke annet framgår.¹⁾

	Regnskap		FD	NB	OECD	FD	NB	OECD	OECD
	1986	1987	1988	1988	1988	1989	1989	1989	1989
Privat konsum ²⁾	5,7	-2,2	-2,5	-2,5	-2,5	0,0	-1,5	-0,5	0,0
Offentlig konsum ²⁾	4,5	3,7	0,1	0,0	0,8	1,2	1,3	1,0	2,0
Bruttoinvesteringer i fast kapital	23,9	-2,4	3,8	1,3	4,5	-6,4	-6,3	-5,3	0,0
- fastlands-Norge ³⁾	16,4	-0,8	-5,1	..	..	-8,4	..	..	..
Innenlandsk anvendelse i alt (inkl. lagerendring)	8,1	-2,0	-1,6	-1,5	-1,0	-1,7	-2,5	-2,8	-0,3
- etterspørsel fra fastlands-Norge ⁴⁾	7,7	-0,7	-2,6	..	..	-1,6	..	..	..
Eksport	1,9	0,3	4,7	3,0	2,8	7,7	8,0	9,8	5,8
- råolje og naturgass	6,1	13,6	8,5	..	..	18,8	18,0	..	..
- tradisjonelle eksportvarer ⁵⁾ ..	-1,6	7,6	9,5	9,0	..	5,0	6,0	..	..
Samlet tilgang/anvendelse av varer og tjenester	5,9	-1,3	0,0	..	..	0,9	..	..	..
Import	10,4	-6,7	-1,5	-2,8	-1,3	-1,9	-2,3	-1,0	1,0
- tradisjonelle importvarer ⁵⁾ ..	13,6	-6,6	-6,0	-6,0	..	-1,0	-2,0	..	..
Bruttonasjonalprodukt (BNP)	4,2	0,9	0,6	0,5	0,8	1,9	1,3	2,5	2,5
- fastlands-Norge ³⁾	4,0	0,2	-0,3	-0,5	-0,3	-0,4	-0,8	-0,5	-1,3
Arbeidsledighetsprosent (nivå)	2,0	2,1	..	..	3,0	..	..	3,8	3,8
Konsumprisindeksen	7,2	8,7	6,7	..	..	4,0	..	..	..
Konsumdeflatoren i Nasjonalregnskapet	7,5	8,1	..	..	5,8	..	..	4,3	4,0
Husholdningenes sparerate (nivå)	-7,3	-2,9	(0+)	0,0	..	..	1,5	..	..
Husholdningenes disponible realinntekt	1,0	2,0	(0,3+)	0,3	..	..	0,0	..	..
Driftsbalansen (nivå) mrd. kroner	-32,9	-27,6	-22,6	-20,0	-26,0	-14,3	-12,0	-21,0	-16,0
- utenom nto. salg av skip ⁶⁾ ..	-41,4	-32,0	-15,5	-12,0	..	-11,3	-8,0	..	..

¹⁾ Regnskap for 1986 i 1984-priser og for 1987 i 1986-priser.

FD: Anslag iflg. Salderingsproposisjonen (St.meld. nr. 1. tillegg nr. 12 (1988-89) i 1987-priser).

NB: Anslag iflg. Norges Banks kvartalsrapport 1988/4 i 1987-priser, 1/4-brøker avrundet til nærmeste desimal.

OECD: Anslag iflg. OECD Economic Outlook nr. 44 (des. 1988) i 1984-priser, avrundet til nærmeste desimal.

²⁾ Endringer i regnskapsføringen bidrar til å øke privat konsum og redusere offentlig konsum fra 1987 til 1988.

³⁾ Utenom oljevirksomhet og utenriks sjøfart

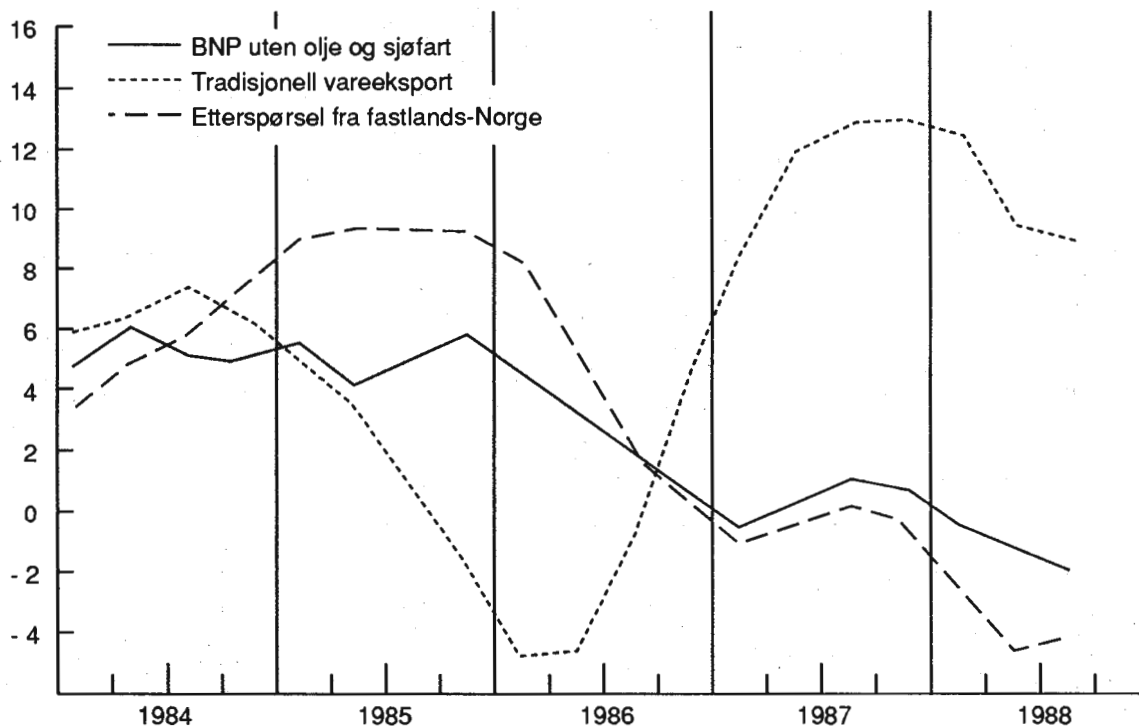
⁴⁾ Utenom investeringer i oljevirksomhet og utenriks sjøfart og utenom lagerendringer.

⁵⁾ Alle varer unntatt skip, oljeplattformer og -moduler m.v., råolje og naturgass.

⁶⁾ Utenom nto. salg av brukte skip og kjøp av nye skip.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Finansdepartementet, Norges Bank og OECD.

Fig. 5.1 Underliggende tendens.
(Prosentvis volumvekst fra foregående kvartal i glattet, sesongjustert serie, omregnet til årlig rate.)

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

hjemmekonkurrerende næringer, noe som kom på toppen av en investeringsbølge i oljevirkningskraften og den utekonkurrerende industrien. Også investeringene var i det vesentlige lånefinansiert.

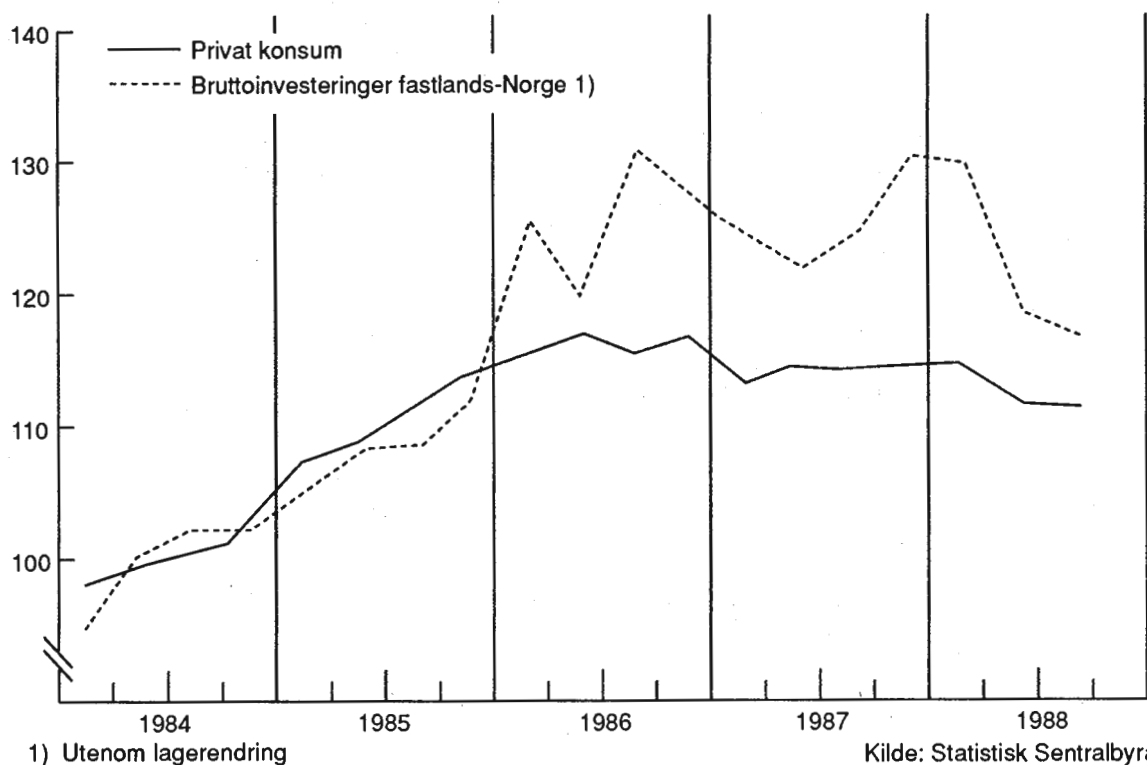
Kredittetterspørselen i privat sektor bidro direkte og indirekte – gjennom kostnadsvekst og underskudd i utenriksøkonomien – til en betydelig realrenteoppgang, noe som sammen med gjeldsoppybyggingen for husholdningene før eller siden måtte slå ut i en klart økt sparerate og dermed redusert privat konsum. Tilsvarende gjaldt for bedriftenes investeringer. Investeringssoppgangen skyldtes behovet for rask økning av produksjonskapasiteten som følge av den forsterkede veksttakten i eksporten i 1983–84 og i den innenlandske etterspørselen i 1984–86. Med klart lavere vekst i samlet etterspørsel og produksjon i 1986–88 ble også behovet for økt kapasitet redusert, noe som sammen med de økte rentekostnadene måtte føre til et fall i investeringsnivået. Den sterke eksportveksten gjennom de to siste årene har ikke i seg selv vært sterk nok til å motvirke fallet i innenlandsk etterspørsel, men virkningene på investeringene har vi ennå ikke sett.

Det andre forholdet av betydning for konjunkturutviklingen var fallet i oljeprisene, som ga nedgang i eksportinntektene fra råolje og naturgass trass i betydelig volumvekst. Fra 1985 til 1988 har den gjennomsnittlige eksportprisen på råolje og naturgass falt med om lag 55 pst., noe som isolert sett har bidratt til å redusere disponibel inntekt for Norge med hele 11 pst. Prisfallet førte isolert sett til en kraftig svekkelse av utenriksøkonomien, både på kort sikt og når det gjaldt utsiktene framover, og gjorde det nødvendig å legge om den økonomiske politikken. Siden fallet i oljeprisene satte inn i begynnelsen av 1986 er det gradvis blitt strammet til både gjennom finanspolitikken og gjennom inntektspolitiske inngrep. Dette har bidratt til redusert inntektsvekst for privat sektor og har dermed forsterket den mer markedsbestemte konjunkturtilbakegangen i sektorens etterspørsel etter varer og tjenester.

Bidragene fra husholdningene til fallet i innenlandsk etterspørsel via endret spareadferd har alt i alt vært klart sterkere enn bidragene via redusert inntektsvekst. Husholdningenes sparerate har tatt seg opp med om lag 7 prosentpoeng fra 1986 til 1988, mens deres samlede dis-

Fig. 5.2 *Konsum og investeringer*
1984 = 100. Sesongjusterte volumindekser.

ponible realinntekt i samme periode trolig har økt med 1,5–2,5 pst., bare svakt lavere enn i foregående toårsperiode. Selv om omleggingen av skattesystemet i disse årene har hatt betydning for endringen i spreadferden, måtte en slik endring i adferden komme før eller siden; husholdningene kunne ikke fortsette med å øke opplåningen i samme omfang som i de to foregående årene.

Tilsvarende gjelder for bedriftenes investeringer; det høye investeringsnivået fra tidligere år var tilpasset behovet for rask økning i produksjonskapasiteten under den forutgående konjunkturoppgangen. Selv om det høye rentenivået nok kan ha påvirket investeringene måtte investeringsnivået før eller siden komme ned for å være i samsvar med den mer langsiktige veksttakten i økonomien.

Den sterke nedgangen i bedriftenes investeringer og økningene i husholdningenes spare-rate sett i forhold til den beskjedne endringen i inntektsveksten tyder derfor på at de negative etterspørselsbidragene som følger av dynamikken i den private sektorens egen spare- og investeringsadferd over tid har vært langt sterkere enn de negative bidragene fra finans- og inntektspolitikken.

Nedgangen i privat konsum kan stanse opp i løpet av året

De kvartalsvise nasjonalregnskapstallene som foreligger fram til 3. kvartal 1988 tyder på at nedgangen i privat konsum fortsatte gjennom fjoråret. Om en legger til grunn en nedgang i konsumet på 2,5 pst. på årsbasis, vil en gå inn i 1989 med et negativt «overheng» i konsumet på 1–1,5 pst. Med fortsatt nedgang i sysselsettingen kan realinntektsutviklingen for husholdningene bli svak, selv om økte overføringer blant annet pga. økte arbeidsløshetsstønader isolert sett vil bidra positivt til inntektsutviklingen. Med fortsatt økning i spareraten vil dermed konsumnedgangen kunne fortsette gjennom 1989.

En kan imidlertid ikke se bort fra at realinntektsutviklingen vil kunne forsterke seg noe gjennom året, på grunn av økt lønn (som følge av lønnstillegg som vil bli gitt etter at innteksreguleringsloven løper ut 1. april i år), sammen med en fortsatt avtakende prisvekst, nedgang i rentesatsene på husholdningenes gjeld, eller andre forhold. Konsumveksten gjennom året kan likevel neppe bli så sterk at konsumet vil vise noen økning på årsbasis fra 1988 til 1989, på

grunn av det negative overhenget ved inngangen til 1989. I anslagene fra Salderingsproposisjonen som er gjengitt i tabell 5.4 er det lagt til grunn uendret privat konsum på årsbasis, mens det i anslagene fra Norges Bank og OECD er lagt til grunn fortsatt nedgang. Alle anslagene innebærer imidlertid at det ikke vil bli noen ytterligere nedgang i konsumet gjennom 1989.

Investeringene – fortsatt avtakende, men høye

Mens de negative produksjonsbidragene fra det private konsumet kan falle bort i 1989, vil investeringene gi forsterkede negative bidrag til norsk produksjon. Nedgangen i de samlede investeringene satte inn allerede mot slutten av 1987, men på grunn av et stort positivt overheng kommer ikke fallet fullt ut til uttrykk i vekstraten for 1988. De negative virkningene på norsk produksjon kan imidlertid bli sterkere i 1989 enn i 1988 fordi det nå særlig er investeringer i bygninger og anlegg som viser nedgang. Investeringene i maskiner og transportmidler har vært i nedgang helt siden sommeren 1986, og dette har vært en viktig faktor bak nedgangen i vareimporten og dermed bedringen i utenriksøkonomien i den etterfølgende perioden; disse varene er i stor grad importert fra utlandet. In-

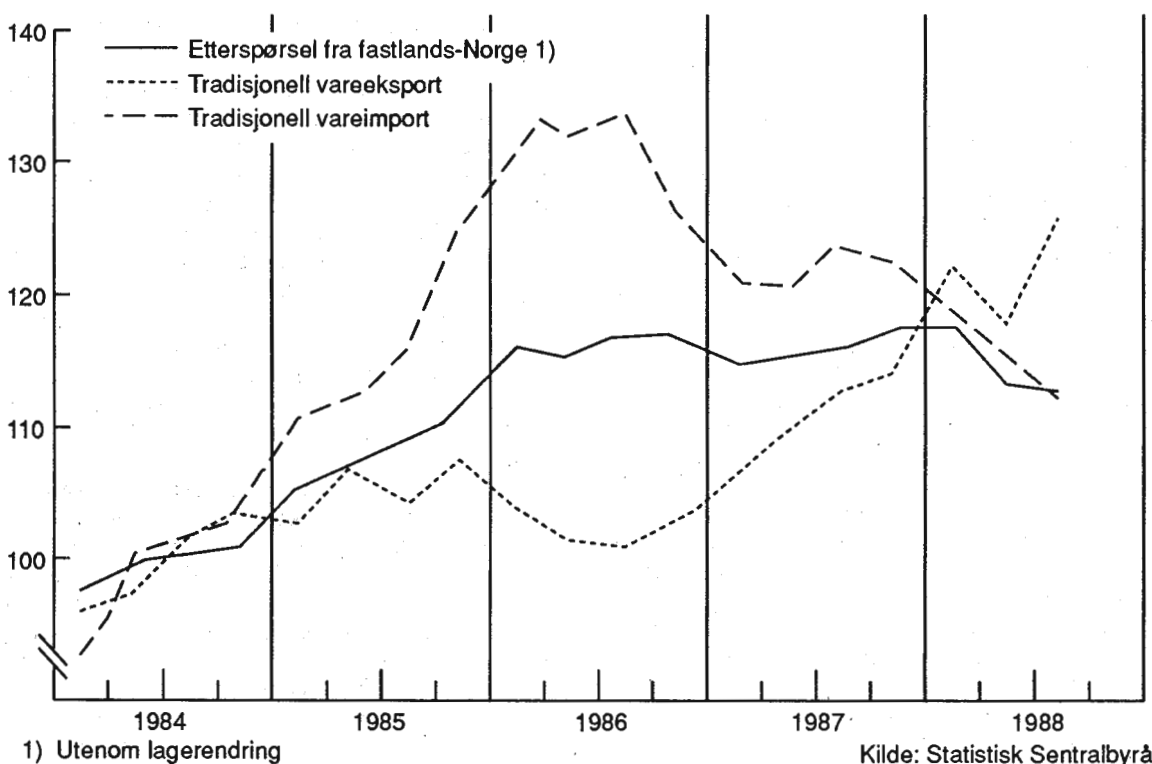
vesteringsnedgangen for bygninger og anlegg retter seg derimot i stor grad mot norske bedrifter, først og fremst innen bygge- og anleggssektoren, men også mot produsenter av bygningsartikler.

Investeringsnedgangen fra 1988 til 1989 vil skje på bred front, idet den omfatter de fleste næringene. Også boliginvesteringene og investeringene i offentlig sektor antas å falle. Fallet i investeringene skjer imidlertid fra et svært høyt nivå, og selv med den sterke nedgangen som følger av anslagene i tabell 5.4 vil investeringene fortsatt være høye sammenlignet med det som var vanlig i første halvdel av 80-årene.

Eksporten gir betydelige positive bidrag

Eksporten har gitt betydelige positive bidrag til norsk produksjon de siste to årene. Det internasjonale konjunkturoppsvinget, som ble vesentlig sterkere enn tidligere lagt til grunn, har ført til en kraftig markedsvekst for tradisjonell norsk vareeksport, og både i 1987 og 1988 økte denne delen av eksporten med 8–9 pst. årlig, om lag på linje med den generelle markedsveksten hos våre viktigste handelspartnere. Også den samlede eksporten av råolje og naturgass har vist betydelig vekst de siste to årene, og ifølge Salderingsproposisjonens anslag vil denne

Fig. 5.3 Eksport, import og etterspørsel fra fastlands-Norge.
1984 = 100. Sesongjusterte volumindekser.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

veksten forsterkes kraftig i 1989, vesentlig som følge av produksjonsstart på Osebergfeltet i desember 1988.

Selv om eksportoppsvinget har funnet sted på bred front, har veksten særlig vært sterk for bransjer der norske bedrifter alt i utgangspunktet var konkurransedyktige, og der kapasitetsutvidelser ga mulighet for ytterligere økt eksport. Utover dette har norske bedrifter neppe vunnet markedsandeler i denne perioden, noe som må sees i sammenheng med en årelang svekking av den kostnadsmessige konkurranseevnen for disse bedriftene. For 1989 er det i anslagene gjengitt i tabell 5.4, lagt til grunn en vekst i tradisjonell vareeksport på 5-6 pst. Tar en hensyn til overhenget fra 1988 innebærer dette bare en beskjeden vekst gjennom året, noe som blant annet avspeiler at den internasjonale konjunkturoppgangen når en mer moden fase, der etterspørselen i mindre grad retter seg mot de typiske, konjunkturfølsomme norske eksportvarene.

Produksjonsnedgang for hjemmemarkedsorienterte næringer

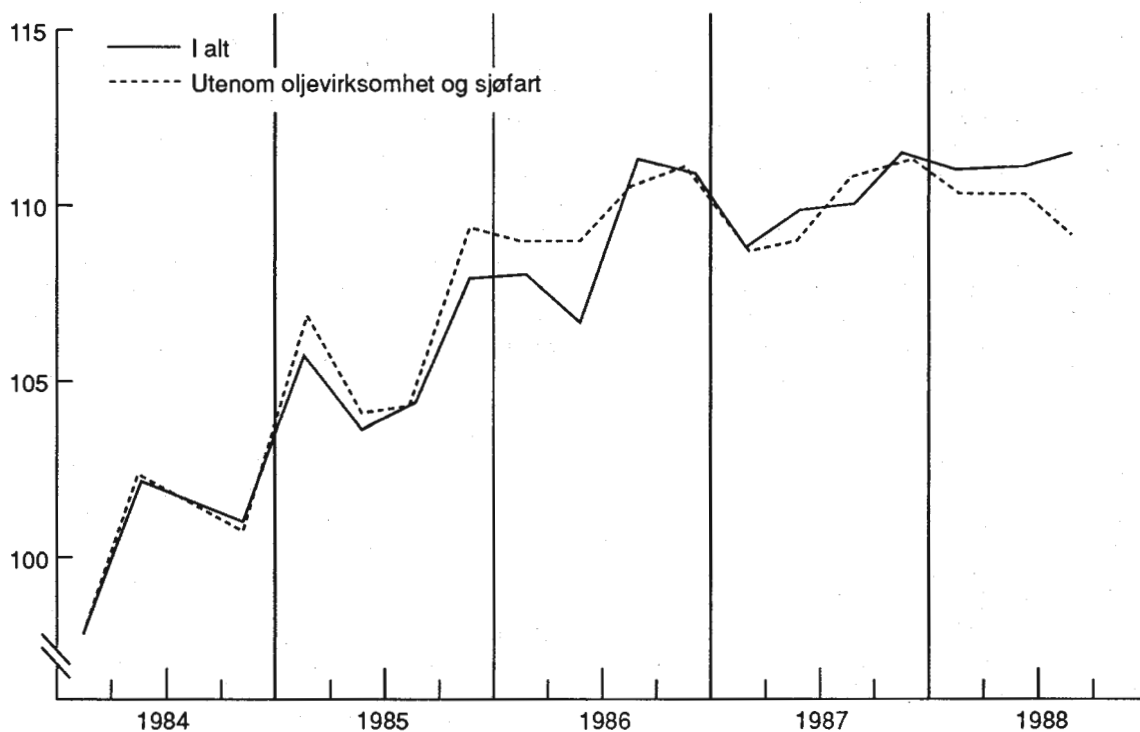
Investeringsnedgangen er så kraftig at samlet innenlands etterspørsel fortsatt vil vise betydelig fall gjennom 1989, trass i mulig vekst i

privat konsum gjennom året og en viss vekst i offentlig konsum. Mens nedgangen i tidligere år først og fremst slo ut lavere import, rammer nedgangen nå i sterkere grad norsk produksjon. Foruten ulike typer investeringsvareprodusenter blir en rekke tjenesteytende sektorer kraftig berørt av denne nedgangen. Om omslaget i privat konsum innebærer at fallet i varekonsum stanser opp, kan imidlertid omsetningsnedgangen i varehandelen stanse opp i 1989.

En videreføring av konjunkturoppgangen internasjonalt vil kunne gi fortsatt vekst for bedrifter som retter sin produksjon mot eksportmarkedene. Det var særlig investeringene som ledet an i konjunkturoppsvinget internasjonalt i 1988, og investeringene ventes å vise betydelig vekst også gjennom 1989. I den grad verkstedindustrien og andre investeringsrettede virksomheter i større grad kan vri sin produksjon fra det sviktende hjemmemarkedet til eksportmarkedene vil også produksjonen i disse næringene kunne holde seg oppe. Dessuten vil trolig fiskeoppdrettsnæringen fortsatt vise betydelig produksjonsvekst.

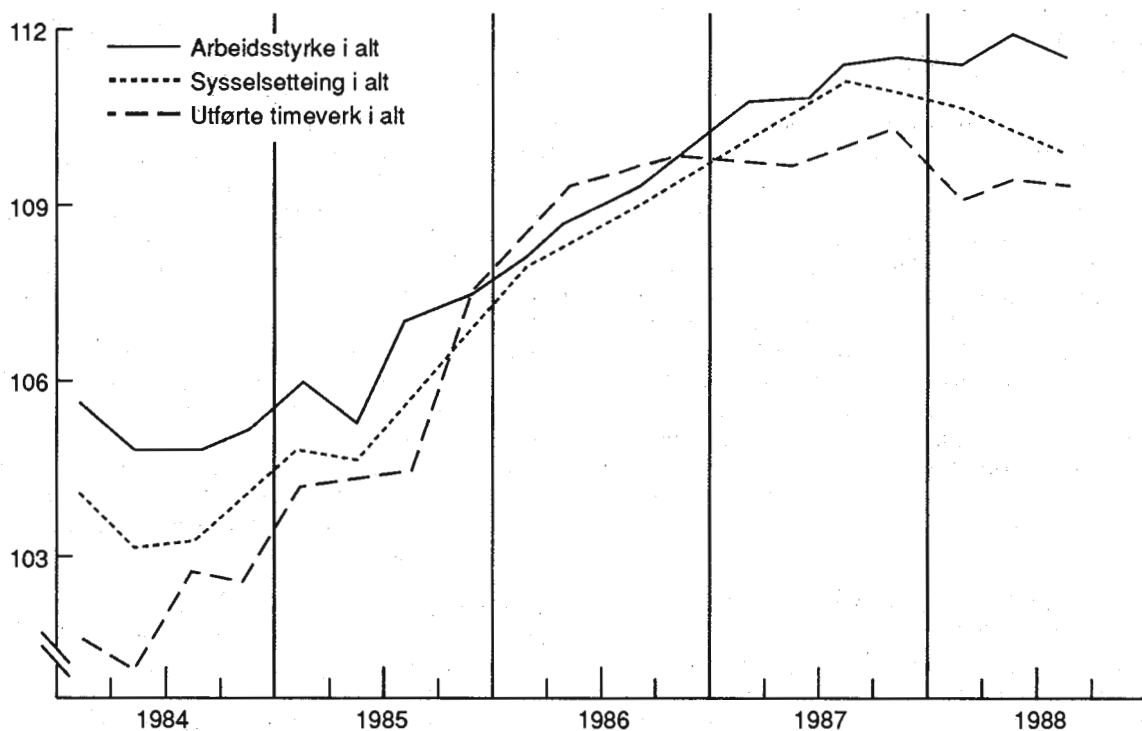
For den utekonkurrerende industrien er situasjonen noe mer uklar. Eksporten av industrielle råvarer fra disse næringene vil trolig vise en klar vekst på årsbasis, men veksten gjennom 1989 kan likevel bli svært beskjeden,

Fig. 5.4 Bruttonasjonalprodukt.
1984 = 100. Sesongjustert.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Fig. 5.5 Arbeidsstyrke, sysselsetting og utførte timeverk i alt ifølge arbeidskraftundersøkelsen.¹⁾ 1980 = 100. Sesongjustert.

1) Justert for omlegging av AKU f.o.m. 2. kv. 1988

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

både fordi denne sektoren vil være følsom for tendenser til noe lavere veksttakt i utlandet og fordi de allerede i utgangspunktet har en svært høy kapasitetsutnyttning og relativt små lagerbeholdninger; eksporten har allerede i lang tid vært høyere enn produksjonen. Det siste tilsier imidlertid at produksjonen i første omgang vil kunne holde seg oppe, selv med sviktende markedsvekst gjennom året.

Alt i alt innebærer dette at bruttonasjonalproduktet for fastlands-Norge trolig vil fortsette å gå noe ned fra 1988 til 1989; i anslagene i tabell 5.4 er det lagt til grunn en nedgang på rundt $\frac{1}{2}$ pst. Bruttonasjonalproduktet i alt kan likevel fortsatt vise en viss vekst, på grunn av produksjonsøkningen for oljevirkosheten.

Fortsatt sysselsettingsnedgang

Den svake utviklingen i produksjonen har ført til en nedgang i tallet på utførte timeverk gjennom de siste to årene og i tallet på sysselsatte personer gjennom det siste året, slik det framgår av figur 5.5. Med fortsatt nedgang i fastlands-Norges produksjon samt en viss produktivetsvekst, ligger det an til en ytterligere nedgang fra 1988 til 1989. I Salderingsproposisjonen er det lagt til grunn en nedgang i utførte

timeverk i fastlandsøkonomien på $1\frac{1}{4}$ – $1\frac{1}{2}$ pst. og en $\frac{3}{4}$ pst. mindre nedgang i antall sysselsatte, pga. redusert gjennomsnittlig arbeidstid. Mulighetene for en noe sterkere nedgang er imidlertid tilstede, idet de hjemmemarkedsorienterte næringene – der produksjonsutviklingen er svakest – er relativt arbeidsintensive.

Nedgangen i sysselsettingen har både ført til økt omfang av oppsigelser og mindre rekruttering av nye arbeidstakere. De større vanskelighetene som mange møter når det gjelder å få arbeid, har medvirket til å dempe veksten i tilgangen på arbeidskraft. Veksten i arbeidsstyrken fra 1987 til 1988 var således lavere enn veksten i befolkningen i yrkesaktiv alder (16–67 år), dvs. at yrkeshyppigheten gikk ned, noe som imidlertid kan være et kortvarig fenomen.

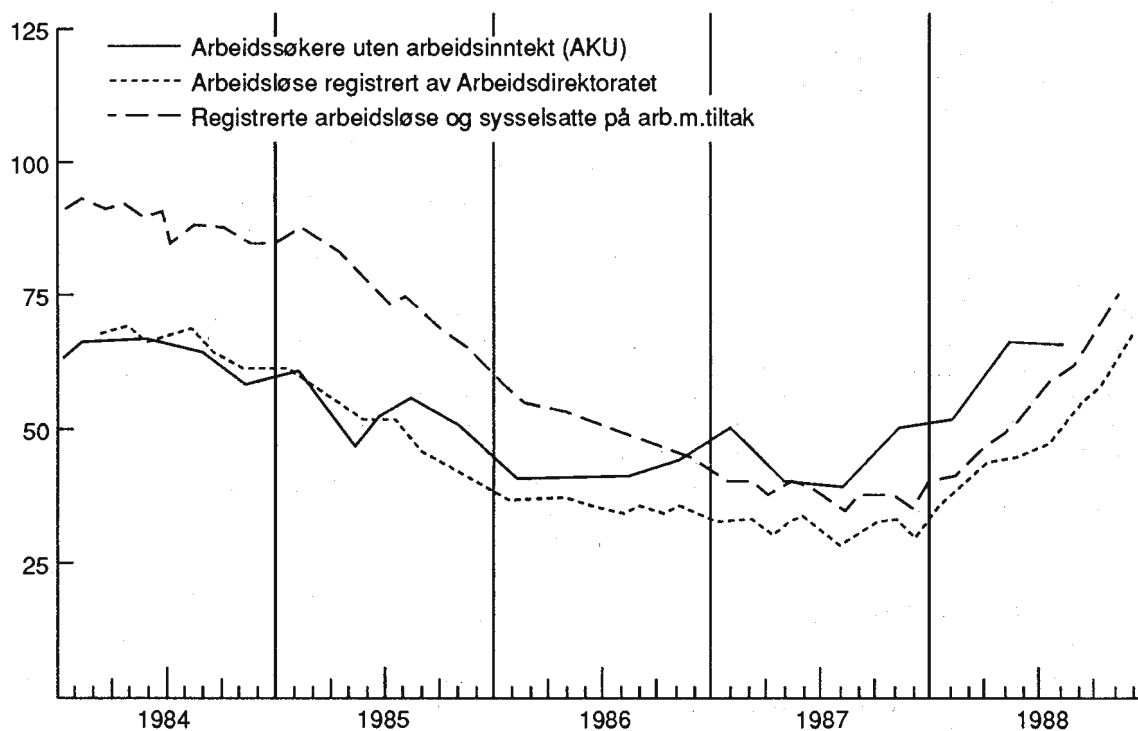
Den lavere veksten i arbeidsstyrken har likevel ikke vært nok til å hindre en sterk økning i arbeidsledigheten gjennom året, slik det framgår av figur 5.6. Arbeidsledigheten målt ved tallet på arbeidssøkere uten arbeidsinntekt begynte å ta seg opp allerede i 4. kvartal 1987, og tallet på ledige lå (sesongjustert) på 3,1 pst. av arbeidsstyrken både i 2. og 3. kvartal 1988.

Mens arbeidskontorene ved utgangen av desember 1987 hadde registrert 31 400 arbeidsløse var tallet for desember 1988 69 700 arbeids-

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Fig. 5.6 Arbeidsledige

Arbeidssøkere uten arbeidsinnt., reg. arbeidsløse ved arbeidskontorene og syssels. på arb.m.tiltak. Sesongjusterte tall i tusen.

Kilde: Arbeidsdirektoratet og Statistisk Sentralbyrå

løse. Korrigert for normale sesongvariasjoner var ledigheten dermed nesten på høyde med de høyeste ledighetstallene fra 1984. Regnet som andel av arbeidsstyrken var imidlertid ledigheten fortsatt noe lavere, 3,1 pst. mot 3,5 pst. på det meste i 1984.

Ved utgangen av desember var det 16 900

permitterte og 24 400 personer med innskrenket arbeidstid. Andel permitterte av registrert ledige ialt var dermed på vel 24 pst., noe som er svært høyt sammenlignet med tidligere.

Også tallet på sysselsatte ved arbeidsmarkedstiltak ekskl. attføringstiltak (sesongjustert) tok seg opp gjennom 1988, etter å ha nådd

Tabell 5.5 Registrerte arbeidsløse og ledige plasser etter yrke.

	Nov. 1988 Registr. arb.løse	Desember 1988	
		Reg. ledige plasser Tilgang	Beholdning
Teknisk, vitensk., human.arb.	6 204	4 648	2 265
Administrasjonsarbeid m.m.	733	692	344
Kontorarbeid	4 978	756	185
Handelsarbeid	5 594	965	154
Jordbr., skogbr.- og fiskearbeid	1 554	151	44
Gruve- og sprengningsarbeid	390	16	-
Transport- og kommunikasjonsarbeid	5 138	251	60
Industri-, bygge- og anl.arbeid	25 820	1 389	260
Servicearbeid	7 426	1 168	250
Mil. arb. og uidentifisert	4 319	23	6
I alt	62 156	10 059	3 568
Endring fra ett år tidligere	30 782	-9 964	-4 894

Kilde: Arbeidsdirektoratet.

et bunnpunkt i begynnelsen av året. I november 1988 var 16 000 personer på slike tiltak, mot 9 100 i samme måned året før. Ser en tallet på registrerte arbeidsløse og personer på tiltak under ett, var det en økning på vel 38 000 personer fra november 1987 til november 1988, noe som nesten innebar en fordobling av nivået.

Samtidig med økningen i ledigheten har også tilgangen på registrerte ledige plasser falt kraftig. Gjennom det siste året ble tilgangen halvert, fra 20 000 i desember 1987 til 10 000 i desember i 1988, mens beholdningen av ledige plasser er mer enn halvert, slik det framgår av tabell 5.5. Nedgangen har særlig falt på transport- og kommunikasjonsarbeid og industri-, bygge- og anleggsarbeid (også der innen laste-, losse- og lagerarbeid), men det har også vært en betydelig nedgang for servicearbeid, spesielt hotell- og restaurantarbeid, og kontor- og handelsarbeid. Nedgangen har vært relativ mindre for teknisk, vitenskapelig og humanistisk arbeid og administrasjonsarbeid.

5.3 ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1989

Utvalget har som i tidligere år fått i oppdrag å utarbeide en prognose for prisutviklingen i inneværende år. Slike anslag på prisutviklingen vil alltid være beheftet med usikkerhet. Ved å benytte seg av flere metoder søker utvalget å danne seg en best mulig oppfatning om faktorer bak prisutviklingen.

Tradisjonelt har planleggingsmodellen MODIS stått sentralt i prognosearbeidet. Etter hvert har også beregninger basert på de makroøkonomiske modellene MODAG og KVARTS blitt lagt til grunn for vurderingen av prisutsiktene. Utvalget har også hentet informasjon fra et materiale som utarbeides av Prisdirektoratet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner.

Som omtalt i kapittel 2 har de store endringene i sammensetningen i det private konsum skapt problemer i bruken av makroøkonomiske modeller til å utarbeide prognoser for prisutviklingen. Til neste rapport vil en derfor gjennomgå de metodene en har til rådighet med sikte på å forbedre disse. Utvalget mener likevel at modellresultatene, vurdert med forsiktighet, gir et nyttig informasjonsgrunnlag for å vurdere prisutsiktene. En legger i denne rapporten derfor fram de ulike beregninger utvalget har fått forelagt og en samlet vurdering av prisutsiktene for 1989.

Prisdirektoratets prognose

Prisdirektoratet har samlet inn opplysninger

fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer fram til mai.

Disse opplysningene gir i første rekke et samlet uttrykk for de prisforventninger som eksisterer på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Prisdirektoratets forventninger til prisutviklingen.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble i år i hovedsak innhentet i andre halvdel av november måned. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventningene næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet.

Det foreligger ikke opplysninger om hvilke antakelser om bl.a. lønnsutviklingen og kostnadsutviklingen samt etterspørselsutviklingen som ligger til grunn for prisforventningene. På det tidspunkt oppgavegiverne ga sine opplysninger var imidlertid det økonomiske opplegget for 1989 i hovedsak kjent. I den grad oppgavegiverne ikke har tatt hensyn til endringer i avgifssatser etc., som i hovedsak foretas i januar, er det ikke korrigert for dette.

Opplysningene innhentet i november 1988 indikerer at prisstigningen i perioden november 1988 til mai 1989 blir 3,1 pst. Konsumprisveksten samme periode i fjor var 4,2 pst. Prognosen innebærer en 12-månedersrate i mai 1989 på 5,0 pst.

Visse forhold trekker i retning av at prisstigningen fram til mai vil bli lavere enn disse tallene indikerer. Prognosens anslag for desember lå over den registrerte konsumprisindeksen. Det er i hovedsak i perioden november 1988 til februar 1989 at prisanslagene i det innsamlete materialet er lavere enn prisstigningen i denne perioden i fjor. Forskjellen i prisstigning disse månedene samsvarer i stor grad med beregninger av forskjellen i prisimpulser fra det offentlige avgifts-, subsidie- og takstopplegget som er utført, hvor hovedtyngden av prisvirkningene kommer i årets første måneder. På bakgrunn av dette og den svake utviklingen i konsumprisindeksen i siste halvår av 1988, indikerer Prisdirektoratets prognose dermed en tiltakende underliggende prisstigning fram til mars 1989.

Denne tendensen kan i noen grad tilskrives de forutsetninger som gjøres om utviklingen i husleiene i Prisdirektoratets materiale. Dette materialet inneholder ikke opplysninger om planlagte husleieendringer; i stedet legges samme utvikling som i tilsvarende periodet året før inn i prognosen. I 1988 var økningen i husleiene sterk, om lag 8 pst. på årsbasis, og det er usikkert om denne tendensen vil fortsette i 1989. Om en alternativt legger til grunn den utviklingen som er forutsatt i utvalgets modellberegninger, dvs. en gjennomsnittlig vekst i husleiene på 6½ pst. fra 1988 til 1989, blir prognosens 12-månedersrate for mai knapt 4,9 pst.

En foreløpig undersøkelse av treffsikkerheten til Prisdirektoratets prognoser i perioden 1981–1988, gir som hovedresultat at metoden er relativt treffsikker, men med en viss tendens til å overvurdere prisstigningen. Den forrige prognosen, utarbeidet i mai 1988 for perioden fram til desember 1988, overvurderte prisstigningen for denne perioden sett under ett med 0,2 pst.

Utvalget vil på bakgrunn av disse forhold anse det for sannsynlig at prisstigningen inn i 1989 vil bli noe lavere enn Prisdirektoratets materiale indikerer.

Makroøkonomiske modeller

Utvalget har fått gjennomført beregninger med ulike makroøkonomiske modeller. Bakgrunnen for å benytte flere modeller er tildels betydelige forskjeller ved modellenes egenskaper i prognosesammenheng. Et fellestrekk ved modellene er likevel at konsumprisutviklingen i stor grad blir bestemt fra kostnadssiden, selv om dette er mest rendyrket i MODIS.

I slike modellberegninger blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellene (eksogene variable). Variable som anslås slik er i modellberegningene uavhengige av andre størrelser. Dette er en forklaring det er naturlig å gjøre i slike beregninger. Utviklingen i flere av disse størrelsens vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien.

For modellene utvalget benytter er de viktigste variable som anslås utenfor modellene importpriser og lønnsatser samt avgifter, subsidier og offentlig regulerte og avtalebestemte priser. Importprisutviklingen antas som en hovedregel å følge prisutviklingen internasjonalt. For størrelser som fastsettes av det offentlige er det naturlig å legge til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres.

For størrelser som er resultat av avtaler må det gjøres beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder hovedsakelig lønnsutviklingen og utviklingen i jordbrukspriser.

Modellresultatene er betinget av forutsetningene som gjøres. For størrelser som anslås eksogent i alle modellene har en benyttet samsvarende forutsetninger i alle beregningene.

Planleggingsmodellen MODIS foreligger nå i en omarbeidet og oppdatert versjon, MODIS V. For prisprognoseformål har MODIS V i hovedsak de samme egenskapene som MODIS IV, men er mer aggregert enn denne. For varer hvor prisene bestemmes i modellen er det utviklingen i kostnadskomponenter som vareinnsats og lønninger samt produktivitet og driftsresultat pr. produsert enhet som regnskapsmessig bestemmer vareprisene.

Prisdannelsen i MODIS kan ikke tas til ut-

trykk for hva som er de sentrale årsak-virkningssammenhenger i økonomien. Flere av de priser og kostnadskomponenter som anslås utenfor modellen vil i virkeligheten påvirke hverandre i betydelig grad. Eksempelvis virker lønnsvekst i MODIS bare på varepriser som i modellen får sin pris bestemt fra kostnadssiden. I virkeligheten vil flere av de priser og kostnadskomponenter som anslås utenfor modellen også bli påvirket av lønnsutviklingen, og vice versa. Slike mekanismer kan en i noen grad ta hensyn til ved fastsettelsen av de eksogene anslagene.

Det er også utført betingete prisberegninger ved hjelp av de makroøkonomiske modellene MODAG A og KVARTS. En viktig forskjell på MODIS og disse modellene er at MODAG A og KVARTS har flere tallfestede økonomiske sammenhenger innarbeidet. Disse er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. Modellene krever dermed færre anslag enn MODIS og er i denne forstand enklere, men ikke nødvendigvis sikrere, å bruke i prognosesammenheng.

I MODAG A er i motsetning til MODIS utviklingen gjennom flere år knyttet eksplisitt sammen. I hjemmepreisrelasjonene inngår hjemmepreisen fra foregående periode som forklaringsvariabel. Tilbakedaterede verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i inneværende periode. I MODAG er det dermed forutsatt en viss treghet i pristilpasningen.

Prismodellen i MODAG A har forøvrig mange fellestrekk med MODIS. Også i MODAG A bestemmes prisene i hovedsak fra kostnadssiden. Importprisene og prisene på norskproduserte varer på innenlandsmarkedene (hjemmepreisene) og eksportmarkedet (eksportprisene) bestemmer prisene på etterspørselskomponentene, deriblant privat konsum. Hjemmepreisene og eksportprisene bestemmes i sin tur av bedriftenes enhetskostnader og importpriser. Importprisutviklingen påvirker hjemmepreisene gjennom vareinnsats og fordi mange hjemmeproduserte varer konkurrerer med importerte varer. Konkurransprisvirkningen er imidlertid liten i forhold til virkningen gjennom kostnadene.

I de skjermete næringer forutsetter MODAG full kostnadsoverveltning. Enhetskostnadene bestemmes av arbeidskraftsproduktivitet, lønnsatser, driftsmarginer og vareinnsatspriser. I MODAG bestemmes produktivitetutvikling og vareinnsatsprisene i modellen ved egne ligninger mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisligningene. Ligningene for produktivitet er karakterisert av tiltakene utbytte av arbeidskraft, særlig på kort sikt. I flere av prisligningene inngår en variabel for kapasitetsutnyttelse.

Prisrelasjonene i kvartalsmodellen KVARTS er i hovedtrekk bygget opp på samme måte som i MODAG A. I den oppdaterte versjonen av KVARTS, som utvalget nå benytter, er også vare- og sektorinndelinger i KVARTS brakt mer i samsvar med MODAG. Prisdannelsen i konkurranseutsatte næringer er imidlertid i KVARTS ytterligere preget av kostnadsoverveltning enn MODAG, ved at importprisutviklingen ikke inngår direkte i hjemmeprisrelasjonene. En forklaring på dette er at importprisutviklingen i KVARTS i større grad fanges opp via lønnsutviklingen, som i det historiske tallmaterialet viser sterk samvariasjon med importprisene i konkurranseutsatte næringer. I KVARTS har i enda sterkere grad enn MODAG tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene betydning for prisdannelsen.

I alle modellberegningene inngår forutsetninger om utviklingen i importpriser og lønninger samt offentlig fastsatte størrelser husleie og jordbrukspriser. For disse størrelser er det lagt til grunn samsvarende forutsetninger i alle modellberegningene. I MODIS må i tillegg utviklingen i produktivitet og driftsmarginer fastsettes i næringer med kostnadsbestemte priser.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er i betydelig grad usikkerhet knyttet til de forutsetningene modellanslagene er betinget av, som kommer i tillegg til usikkerhet i de sammenhenger som er tallfestet i modellene.

Som en hovedregel er forutsatt at *importprisene* vil stige med i underkant av 4 pst. fra 1988 til 1989, altså noe sterkere enn i foregående år. Denne veksttakten avspeiler prisstigningstakten som forventes internasjonalt. Prisstigningen internasjonalt kan imidlertid bli annerledes enn forutsatt. Dette vil i såfall bidra til å endre prisstigningen i Norge. Kronekursens utvikling innenfor de fastlagte svingningsmarginer vil også kunne ha betydning for prisutviklingen.

Som i Salderingsproposisjonen har utvalget forutsatt at *råoljeprisene* målt i norske kroner vil falle noe fra 1988 til 1989 (fra 97 til 90 kr pr. fat eller med om lag 7 pst.), noe som antas å ville gi et lite bidrag til å dempe prisstigningen. Ved årsskiftet lå riktignok oljeprisen høyere enn gjennomsnittet for 1988. Bidraget fra en lavere oljepris vil bl.a. avhenge av i hvilken grad dette slår ut i lavere priser på oljeprodukter som forbrukes av husholdningene, først og fremst bensin og fyringsolje.

Bidraget fra økte *jordbrukspriser* vil være avhengig av den avtalte rammen for jordbruksoppgjøret, av prisandelen og av i hvilken grad de avtalte jordbrukspriser slår ut i de prisene konsumentene må betale. Som en beregnings-

teknisk forutsetning har en lagt til grunn at jordbruksprisene øker med knapt 4 pst. i 1989.

Husleiene veier tungt i konsumprisindeksen. En har forutsatt en vekst i husleiene fra 1988 til 1989 på om lag 6 1/2 pst. ut fra en antakelse om en avdemping av den høye veksten gjennom 1988 samt lavere gjennomsnittlig rentenivå. Rentenivået inngår ikke direkte i konsumprisindeksen. Nivået på renteutgiftene inngår i vektgrunnlaget for husleie, og påvirker dermed hvor stort utslaget i konsumprisindeksen blir som følge av husleieendringer. Husleiene kan påvirkes av rentenivået gjennom de faktiske kostnadene til gårdeiere, borettslag etc. Effekten av renteendringer er imidlertid usikker, det samme gjelder betydningen av utviklingen i ulike kommunale takster.

Det samlede *avgifts-, subsidie og takstopplegget* er stort sett kjent og ventes å gi små prisimpulser ut over en 4 pst. justering. Matvaresubsidiene holdes uendret fra endringene i juli i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Mengdeavgiftene er i hovedsak justert med 4 pst. mens verdiavgiftene gjennomgående er holdt uendret. Noe usikkerhet er som vanlig knyttet til kommunale takstendringer. Prisene på kraft fra kommunale kraftverk er imidlertid regulert fra 14. oktober 1988. Reguleringen medfører at den gjennomsnittlige økningen i kraftprisene i 1989 ikke skal overskride 4 pst.

Forøvrig ser det ut fra budsjetter i kommuner og fylkeskommuner ved årsskiftet ut til at takster i hovedsak justeres med 4 pst., til tross for at det i enkelte fylker og kommuner er vedtatt større økninger.

I MODIS må en i tillegg til forutsetningene omtalt over fastsettes utviklingen i driftsresultatet pr. produsert enhet samt utviklingen i produktivitet for varer som får sin pris bestemt i modellen. Erfaringsmessig har det vært vanskelig å gi gode anslag for utviklingen i *driftsmarginene*. Forutsetningen om en vekst i driftsmarginene på 4 pst. må derfor i første rekke oppfattes som en beregningsteknisk forutsetning. En har bl.a. tatt hensyn til den svake lønnsveksten gjennom 1988 og inn i 1989, og forutsatt en svak utvikling i driftsmarginene i 1989. I praksis kan driftsmarginene vise en annen utvikling, bl.a. som følge av en endring i det generelle etterspørselsnivået. En slik endring vil kunne påvirke utviklingen i driftsmarginene sterkt.

En legger til grunn at *produktivitetsveksten* i næringer med særlig stor betydning for konsumprisveksten blir i størrelsesorden 1/2 til 1 pst. i 1989, bortsett fra i varehandelen, hvor det er forutsatt en produktivitetsvekst i underkant av 2 pst. Dette er noe lavere vekst i produktiviteten enn det som følger av beregningene med MODAG og KVARTS.

Om grunnlaget for inntektsoppjørene 1989

Utvalget har tradisjonelt lagt til grunn en beregningsteknisk forutsetning om den *gjennomsnittlige årslønnsveksten* for alle grupper i sine prisprognoser. I denne rapporten har utvalget gjennomført modellberegningene både med 3 pst. og med 4 pst. gjennomsnittlig vekst i time-lønningene fra 1988 til 1989.

Virkingene på årsveksten i prisene av en gitt årslønnsvekst vil imidlertid også kunne påvirkes av hvordan denne lønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det kan ta tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Tradisjonelt er ikke slike forskjeller på vekstforløpet så store at de blir avgjørende for utvalgets prisprognoser. Inntektsreguleringsloven, som gjelder fram til 31. mars 1989, medfører imidlertid at årslønnsveksten fra 1988 til 1989 i hovedsak må komme som følge av lønnstillegg i de siste 9 månedene av 1989. Dette får selvstendig betydning for beregningene av prisveksten.

I lønnsstatistikken framkommer dessuten klare tendenser til systematiske forskjeller på forløpet gjennom de enkelte år for ulike grupper. I privat sektor har tradisjonelt en større del av lønnsveksten kommet som glidning enn i offentlig sektor. I beregningene med kvartalsmodellen KVARTS har en derfor i noen gra søkt å ta hensyn til at forløpet normalt varierer mellom lønnstakergruppene. Som en hovedregel har en i beregningene forutsatt at lønnsveksten fordeler seg jevnt på sentrale tillegg og glidning gjennom året, men foretatt en viss differensiering etter tradisjonelt mønster i den enkelte sektor. Ved utgangen av 1989 medfører de konstruerte forløpene at lønnsveksten målt som vekst i forhold til samme periode året før er i størrelsesorden 5–6 pst. i banen med 4 pst. årslønnsvekst og 4–5 pst. i banen med 3 pst. årslønnsvekst.

Resultater

Modellresultatene er oppsummert i tabellen under.

Tabell 3.1. *Modellresultater. Bergenet vekst i konsumprisindeksen fra 1988 til 1989 med to ulike forutsetninger om lønnsvekst i samme periode.*

Forutsatt lønnsvekst	3,0 pst.	4,0 pst.
Modell:	Konsumprisvekst:	
MODIS	3,6 pst.	3,8 pst.
MODAG	4,3 pst.	4,5 pst.
KVARTS	4,6 pst.	4,7 pst.

Beregningene med MODIS gir en vekst i konsumprisene på 3,6–3,8 pst. under de to ulike forutsetningene om lønnsvekst som er lagt til

grunn for beregningene. I MODAG-beregningene er veksten i deflatoren for privat konsum beregnet til 4,2–4,3 pst. avhengig av forutsetningen om lønnsvekst. Den tilhørende veksten i konsumprisindeksen er beregnet å bli noe høyere, om lag 4,3–4,5 pst. Mye av bakgrunnen for at MODAG gir en høyere prisvekst enn MODIS ligger i de treghetene i pristilpasningen som er forutsatt i MODAG. Dette gir seg bl.a. utslag i at den veksten i driftsmarginene som følger av MODAG-beregningene er betydelig større enn lagt til grunn i MODIS-anslaget. Dersom anslagene på veksten i driftsmarginene i MODIS oppjusteres, minker gapet mellom de to modellresultatene. Det er imidlertid vanskelig å vurdere hvilken antakelse om utviklingen i driftsmarginene som er mest sannsynlig, bl.a. fordi en i liten grad har et godt historisk tallmateriale å støtte seg på for disse størrelsene.

De to alternative forutsetningene om lønnsveksten i 1989 får i MODAG også betydning for prisutviklingen i årene etter 1989. Forskjellen i konsumprisvekst fra 1989 til 1990 som følge av ulik lønnsvekst i 1989 blir i modellen om lag 0,1 pst., slik at den samlede virkningen for 1989 og 1990 sett under ett blir om lag 0,2 pst. På lengre sikt (ca. 5 år) er virkningen i MODAG uttømt og vil være knapt 1/2 pst.

Beregningene med kvartalsmodellen KVARTS ga en sterkere gjennomsnittlig prisvekst fra 1988 til 1989 enn beregningene med MODAG. Målt med deflatoren for privat konsum var prisveksten i KVARTS-beregningene fra 1988 til 1989 vel 4 1/2 pst., under de to ulike forutsetningene om gjennomsnittlig årslønnsvekst. Målt med konsumprisindeksen blir prisveksten ubetydelig høyere.

Hovedinntrykket fra KVARTS-beregningene er at prisstigningen målt fra samme kvartal året før er klart avtakende. I beregningene med forutsatt årslønnsvekst på 4 pst. faller prisstigningen målt fra samme kvartal året før fra 5 pst. i 1. kvartal til 4 pst. i 4. kvartal 1989. I beregningene med 3 pst. årslønnsvekst blir fallet i prisstigningen noe sterkere. Målt i forhold til samme kvartal året før faller således prisstigningen i modellen fra 5 pst. i 1. kvartal til 3 3/4 pst. i 4. kvartal 1989. Fallet i prisstigningen fortsetter inn i 1990, slik at den isolerte virkningen som en prosent lavere lønnsvekst i 1989 har på prisnivået i 1990 i KVARTS blir om lag 0,3 pst.

Rene forløpsbetraktninger kan også gi informasjon om anslagene for den gjennomsnittlige prisveksten fra et år til et annet. Tar en utgangspunkt i siste halvår av 1988 var prisstigningen i denne perioden sammenliknet med tidligere år svært lav og indikerer et fall i den underliggende tendensen i prisstigningen. Tallmessige anslag på den underliggende tendensen i prisstigningen er usikre og må tolkes med en viss for-

siktighet. Størrelsen skal i prinsippet måle prisstigningen justert for normale sesongvariasjoner og tilfeldige forhold. For de siste tre månedene av 1988 sett under ett ble den underliggende tendensen anslått til knapt $3\frac{1}{2}$ pst. målt som årlig rate. Hvis dette anslaget er i riktig størrelsesorden og holder seg gjennom 1989, blir den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1988 til 1989 om lag 4 pst. For de siste seks månedene av 1988 sett under ett kan den underliggende tendensen anslås til $4\frac{1}{2}$ pst. En tilsvarende vekst gjennom 1989 gir en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1988 til 1989 i størrelse $4\frac{1}{2}$ pst.

Konklusjon

På grunnlag av en samlet vurdering av den senere tids utvikling, modellberegninger m.v., anslår utvalget konsumprisveksten fra 1988 til 1989 til $4\text{--}4\frac{1}{2}$ pst., forutsatt en årslønnsvekst mellom 3 og 4 pst.

En har liten erfaring med hvordan sammenhengen mellom lønns- og prisutviklingen er etter en periode der lønningene har vært lovregulert. Dessuten har utviklingen i innenlandsk ettersøpsrel de siste 2–3 år vært uvanlig. Dette gjør prisanslagene for 1989 særlig usikre. Enkelte beregningsresultater indikerer en prisstigning i overkant av $4\frac{1}{2}$ pst. På den annen side er den underliggende prisstigningen ved inngangen til året noe mindre enn 4 pst. På denne bakgrunn kan en ikke utelukke at den endelige prisstigningen fra 1988 til 1989 blir noe lavere eller noe høyere enn $4\text{--}4\frac{1}{2}$ pst.

Mindre forskjeller i lønnsveksten i 1989 antas å ha begrenset betydning for den gjennomsnittlige prisstigning fra 1988 til 1989, men vil ha større betydning for prisutviklingen i 1990 og senere. Modellberegningene indikerer at 1 pst. forskjell i gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1988 til 1989 kan bidra til om lag $\frac{1}{2}$ pst. forskjell i prisnivå på noe lengre sikt.

Vedlegg A**Lønnsoppgjøret i 1988**

I 1988 skulle det etter vanlig mønster være hovedoppgjør for de fleste lønnstakere. Oppgjørene fikk imidlertid en annen form enn vanlig de siste årene.

Den 29. februar la Regjeringen fram forslag om en midlertidig lov om inntekt- og utbyttes-topp. Loven som trådte i kraft 7. mars, frøs inntektene på nivået pr. 29. februar. Stopploven ble 22. april avløst av lov om inntekt- og utbyttere-gulering. Denne loven åpnet adgang til inntektstillegg i samsvar med LO/NHO-avtalen (tidligere LO/N.A.F.-avtalen), avtalene i varehandelen og i staten.

LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjøret 16. februar. Hovedpunktene i vedtaket var at gjennom et forpliktende inntektspolitisk samarbeid mellom partene og Regjeringen skulle LO avstå fra lokale tillegg slik at lønnsveksten fra 1987 til 1988 ble begrenset til 5 pst. Vilkåret for å gå med på dette var bl., a. fleksibel pensjonsalder, rentenedgang på bolig-lån, lavlønns tillegg for visse grupper og en garanti for nye forhandlinger dersom prisstigningen fra desember 1987 til desember 1988 oversteg 5 pst. Hovedstyret i NHO (tidligere Centralstyret i N.A.F.) behandlet opplegget foran oppgjøret 18. februar. Det ble inntatt det standpunkt at NHOs medlemsbedrifter ikke skulle gjennomføre lokale lønnsforhandlinger eller gi lokale lønns tillegg utover det LO og NHO måtte bli enige om i sentrale forhandlinger. NHO gikk også inn for et inntektspolitisk samarbeid og et samordnet oppgjør som ikke oversteg 5 pst. lønnsvekst fra 1987 til 1988. Videre åpnet vedtaket i Hovedstyret for at det kunne drøftes særløsninger for visse utsatte lønnstakergrupper.

Den 24. februar ble det i brev fra Statsministeren til LO og NHO gitt en oversikt over en del tiltak regjeringen ville iverksette eller fremme tiltak om overfor Stortinget. Dette brevet var en viktig forutsetning for oppgjøret. Det hadde følgende ordlyd:

«Det vises til møter i Kontaktutvalget og til møtet med LO og N.A.F. hos Statsministeren 23. februar 1988, der grunnlaget for et inntektspolitisk samarbeid er drøftet.

Regjeringens mål er

- å sikre sysselsettingen,
- dempe pris- og kostnadsveksten
- å legge forholdene til rette for et generelt lavere rentenivå.

Under forutsetning av en lønnsvekst som ikke overstiger 5 pst. fra 1987 til 1988, regner

Regjeringen med at prisstigningen fra desember 1987 til desember 1988 kan komme ned på om lag 5 pst. Regjeringen vil for sin del både i vurderingen av økonomisk-politiske tiltak og i forhandlingene med andre organisasjoner legge avgjørende vekt på at prisstigningen ikke skal overstige dette.

Hvis organisasjonene inngår avtale om effektive tiltak for at lønnsveksten i 1988 ikke skal overstige 5 pst. og som for 1989 sikter mot lavere prisstigning og en kostnadsvekst som ikke er høyere enn hos våre handelspartnere, vil Regjeringen iverksette tiltak eller fremme forslag for Stortinget om:

- a) Rente- og boligtiltak som omfatter:
  - Øking av Husbankens rammer til etableringslån, utleieboliger og den nye Husbank II-ordningen, og økte rammer for Postsparebankens ungdomslån.
  - Nedsettelse av topprenten i Husbanken med 1 prosentenheter for boliger som har fått innvilget lån etter 1980.
  - Avtale med kredittforetakene om første-hjemslån for nye boliger av nøktern standard, samt økte rammer for slike lån.
  - En prosentenheter lavere rente for lån i forretnings- og sparebanker til boliger med nøktern standard som anskaffes eller er anskaffet i løpet av siste fem år.

Det er utredet en ordning med aldersbegrensning til 35 år. Men Regjeringen er som alternativ innstilt på å imøtekomme ønsket om at ordningen kan gjelde førstegangsetablering generelt.
- b) En pensjonsreform med disse hovedtrekkene:
  - En ordning hvor yrkesaktive som fyller 66 år etter eget ønske kan gå av med pensjon fra 1. januar 1989 og en videre senking til 65 år til 1. januar 1990. Ordningen gjennomføres som ledd i en avtale.
  - Som yrkesaktiv regnes yrkesutøvere som har hatt 10 års poengopptjening i Folketrygden etter fylte 50 år og med pensjongivende inntekt på minst 2 G i gjennomsnitt for de 10 beste årene.
  - Ved en avtalebasert ordning kan pensjonsnivået svare til arbeidstakerens alderspensjon i Folketrygden ved 67 år. Ordningen forutsettes heller ikke å påvirke pensjonsnivået etter fylte 67 år. Statsansatte som går av med pensjon får tilsvarende rettigheter innenfor Statens Pensjonskasse. Regjeringen er videre innstilt på å drøfte former for deltidspensjon som en del av denne ordningen.
  - Yrkesaktive som pensjoneres etter disse regler, vil ikke ved skattelikningen få særfradrag for alder, men Regjeringen er innstilt på å foreslå regelendringer slik at reglene om særfradrag for liten skatteevne blir anvendt.
  - Utgiftene til pensjonsreformen skal sees i sammenheng med rammen ved inntekts-

oppgjørene. Etter nærmere drøftinger fordeles utgiftene mellom det offentlige og arbeidsgiverne. Bidraget fra arbeidsgiverne kan eksempelvis ta form av fellesordninger mellom arbeidsgiverne og tilskudd til pensjonsordningen fra de berørte arbeidsgivere.

- Den detaljerte utformingen drøftes med partene.

Regjeringen er dessuten innstilt på å fremme forslag om en ytterligere utvidelse av svangerskapspermisjonen i budsjettet for 1989.»

Den 28. februar ble LO og NHO enige om en avtale som bl.a. innebærer:

- det er ikke anledning til verken å kreve eller å gi lokale tillegg i første avtaleår.
- med virkning fra 1. april 1988 skal det gis et generelt tillegg på kr 1,- pr. arbeidet time for voksne arbeidstakere basert på 37,5 t/uke.
- det gis særskilte tillegg til en del grupper med lønnsnivå lavere enn industrigjennomsnittet og som samtidig har hatt en spesielt svak lønnsutvikling i 1987. Tilleggene varierte fra 75 til 250 øre.
- det etableres en avtalefestet pensjonsordning med rett for yrkesaktive som omfattes av avtalen til å fratruke ved fylte 66 år fra 1. januar 1989 og ved fylte 65 år fra 1. januar 1990.

I tillegg ble det avtalt at lavlønnsgarantiordningen skulle videreføres etter gjeldende regler for de aktuelle tariffområder.

Videre ble det enighet om en reguleringsbestemmelse for 2. avtaleår hvor det bl.a. heter:

- «a) Før utløpet av 1. avtaleår – dvs. så snart statistikken for lønnsutviklingen for 1988 foreligger, ca. 1. mars 1989 – skal det på dette tidspunkt opptas forhandlinger mellom N.A.F og LO om eventuell lønnsregulering for 2. avtaleår. Partene er videre enige om at forhandlingene skal føres på grunnlag av den alminnelige økonomiske situasjonen på forhandlingstidspunktet og utsiktene for 2. avtaleår, samt prisutviklingen fra 15.12.1987 til 15.12.1988 og lønnsutviklingen fra 1987 til 1988, jfr. pkt. b) vedrørende partenes forutsetninger om lønns- og prisutviklingen.

- b) Partene forutsetter at stigningen i konsumprisindeksen fra desember 1987 til desember 1988 (offentliggjøres medio januar 1989) ikke skal overstige 5 pst.

Partene har videre lagt til grunn at den gjennomsnittlige lønnsvekst fra 1987 til 1988 innenfor LO-N.A.F-området ikke overstiger de forutsatte 5 pst.

På tilsvarende måte skal det forhandles om en avkorting i oppgjøret for 2. avtaleår for en lønnsvekst utover de forutsatte 5 pst.»

Forøvrig ble det vist til partenes inntektspolitiske målsetting. I protokollen heter det om dette:

«For å redusere pris- og kostnadsveksten, forbedre konkurransevnen og derved trygge arbeidsplassene, er det partenes oppfatning at det er samfunnsmessig nødvendig å begrense lønnsveksten fra 1987 til 1988 til 5 pst.

Partene er enige om at den omforente rammen på 5 pst. ikke gir rom for lokale forhandlinger om lønnstillegg. Det vil således ikke være anledning til å avholde lokale forhandlinger eller drøftelser i 1. avtaleår om lønn og arbeidsvilkår med økonomiske konsekvenser for den enkelte arbeidstager.

Partene er enige om at disse begrensninger på den lokale forhandlingsretten i 1. avtaleår har vært nødvendig for å sikre lavere lønnsvekst og dermed gi grunnlag for å forbedre bedriftenes konkurransevne.

Det er partenes siktemål også for 1989 å bidra til en lavere prisstigning og kostnadsvekst. Partene vil bygge på erfaringene fra det 1. avtaleår, herunder hvordan man skal forholde seg til lokal forhandlingsrett. Forøvrig viser partene til statsministerens brev av 24.2.1988.»

Om likhet for andre grupper heter det i protokollen:

«Partene viser til LOs Representantskaps vedtak av 16.2.1988 og til N.A.F.s Centralstyrevedtak av 18.2.1988, som forutsetter at forhandlingsresultatet mellom LO og N.A.F. må legges til grunn i hele arbeidsmarkedet.»

I den økonomiske rammen for LO/NHO-området ble lønnsoverhenget inn i 1988 foreløpig beregnet til 3,4 pst. (Seneré fastsatt til 3,2 pst.). Det generelle tillegget bidro til årslønnsveksten fra 1987 til 1988 med ca. 1 pst. Tillegg som følge av lavlønnsstillegg, lavlønnsgarantien, kostnadene ved pensjonsreformen i 1988 og diverse endringer ble anslått til å bidra med ca. 0,6 pst.

Prisstigningen fra desember 1987 til desember 1988 ble 5,6 pst. Foreløpig er lønnsveksten for arbeidere i LO/NHO-området anslått til om lag 6 pst. Det vises forøvrig til kapittel 1 for nærmere omtale av lønnsutviklingen.

Offentlig sektor

I *Staten* ble hovedsammenslutningene og Norsk Lærerlag innkalt til forhandlinger 8. mars. Imidlertid ville Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Akademikernes Fellesorganisasjon og Norsk Lærerlag avvende behandlingen av inntektsreguleringsloven i Stortinget. Forhandlingene ble derfor bare gjennomført med Statstjenestemannskartellet.

Den 9. mars ble det enighet om en avtale som bl.a. inneholdt:

- det gis et generelt tillegg fra 1. april 1988 på kr 150 pr. år, som tilsvarende kr 1,- pr. time.
- det gis særskilte lavtlønnsstillegg etter mønster fra oppgjøret i LO/NHO-området.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Videre ble det oppnådd enighet om:

- svangerskapspermisjonen for statsansatte utvides til 24 uker fra 1. juli i 1988 og til 26 uker fra 1. januar 1989.
- boliglansordningen for statsansatte skal bedres.
- det avsettes midler til kompetanseoppbyggende tiltak i staten.
- det skal gjennomføres en avtalefestet pensjonsordning.

Videre ble det enighet om en reguleringsbestemmelse for 2. avtaleår hvor det bl.a. heter:

«Før utløpet av 1. avtaleår – dvs. så snart statistikken for lønnsutviklingen i 1988 foreligger, ca. 1. mars 1989 – skal det på dette tidspunkt opptas forhandlinger mellom staten og Statstjenestemanskartellet om eventuell lønnsregulering for 2. avtaleår. Partene er videre enige om at forhandlingene skal føres på grunnlag av den alminnelige økonomiske situasjonen på forhandlingstidspunktet og utsiktene for 2. avtaleår, samt prisutviklingen fra 15.12.1987 til 15.12.1988 og lønnsutviklingen fra 1987 til 1988. De statstilsattes og lærernes nominelle lønnsutvikling skal vurderes i forhold til arbeidslivet forøvrig.

Partene forutsetter at stigningen i konsumprisindeksen fra desember 1987 til desember 1988 (offentliggjøres medio januar 1989) ikke skal overstige 5 pst.

I forbindelse med forhandlingene ca. 1. mars 1989 skal partene også forhandle om kompensasjon for mulig prisstigning ut over de forutsatte 5 pst.»

I kommunene ble forhandlingene ført mellom LOs forhandlingssammenslutning og Norske Kommuners Sentralforbund. Det ble imidlertid brudd i disse forhandlingene 10. mars og oppgjøret gikk til mekling. Den 24. mars satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene fant å kunne anbefale. Forslaget hadde følgende hovedpunkter:

- med virkning fra 1. april 1988 gis det et generelt tillegg på kr 1950 pr. år.
- med virkning fra 1. juli 1989 gis det lavlønns tillegg gjennom endringer i avansementsstiger m.m.

Videre inneholdt forslaget:

- svangerskapspermisjon utvides til 24 uker for arbeidstakere med nedkomst etter 30.6.1988, og til 26 uker for arbeidstakere med nedkomst etter 31.12.1988.
- arbeidstakere i den kommunale sektor har rett til å fratrukke seg straks begynnende pensjon ved fylte 66 år fra 1. januar 1989 og ved fylte 65 år fra 1. januar 1990.

Forslaget inneholdt også en reguleringsbestemmelse for 2. avtaleår tilsvarende den i staten.

Både i stat og kommuner ble det forutsatt at forhandlingene med de andre organisasjonene skulle begynne etter at lov om inntekt- og utbytteregulering var vedtatt i Stortinget. Den 25. april 1988 undertegnet de andre organisasjonene i staten tilsvarende protokoller som for Statstjenestemanskartellet.

Andre grupper i privat sektor

Hovedpunktene i LO/NHO-oppgjøret og i staten ble også fulgt opp i varehandelen. Den 29. februar ble det inngått avtale mellom Handelens Arbeidsgiverforening og Handel og Kontor. I avtalen sies det bl.a.:

- partene er enige om at det ikke skal kreves lokale forhandlinger eller avholdes lokale møter om lønns- og arbeidsvilkår med konsekvenser for den enkelte arbeidstaker.
- med virkning fra 1. april 1988 ble voksne arbeidstakere gitt generelle tillegg og lavlønns tillegg på tilsammen kr 190,- pr. måned. Videre ble minstelønnsatsene hevet fra samme dato.

Om avtalefestet pensjon uttales det i protokollen at den ordning med avtalefestet pensjon som forøvrig etableres i arbeidslivet, også skal gjøres gjeldende innenfor avtaleområdene mellom Handelens Arbeidsgiverforening og Handel og Kontor på samme måte som for øvrige bedrifter som omfattes av denne ordning.

Forøvrig inneholder avtalen en reguleringsbestemmelse på linje med den i LO/NHO-oppgjøret.

Den 2. mars inngikk Handelens Arbeidsgiverforening tilsvarende avtaler med Norges Funksjonærforbund og Privatansattes Fellesorganisasjon.

Inntektsutviklingen fra 1987 til 1988 for andre grupper i privat virksomhet vil bli bestemt med utgangspunkt i midlertidig lov om inntekt- og utbytteregulering med forskrifter. Loven ble utarbeidet med utgangspunkt i de prinsipper som ble lagt til grunn i LO/NHO-oppgjøret og i oppgjørene i varehandel og i staten og skal gjelde for perioden 22. april 1988 til 31. mars 1989.

Bank- og forsikringsvirksomhet er to områder som fikk sine tillegg våren 1988 fastsatt eller godkjent med utgangspunkt i inntekts- og utbyttereguleringsloven. Det ble også i disse områdene gitt et tillegg fra 1. april 1988 på kr 1950,- pr. år. Videre ble det avtalt samme rettigheter med svangerskapspermisjon som i staten. Reguleringsbestemmelsene for 2. avtaleår er også tilsvarende den i staten.

Loven om inntekt- og utbytteregulering

Forut for lønnsoppgjørene våren 1988 ble det fra store organisasjoner uttrykt vilje til under visse forutsetninger å delta i et inntektspolitisk samarbeid med myndighetene. Fra Regjerings side ble det uttrykt at den var innstilt på å iverksette visse tiltak, bl.a. rente- og boligtiltak dersom partene var villig til å være med på effektive tiltak for å holde oppgjørene innen moderate rammer.

Fra Regjeringens side var målsetningen at et inntektspolitisk samarbeid skulle bidra til lave prisstigning og en kostnadsvekst som ikke var høyere enn hos våre handelspartnere. Avtalen som ble inngått våren 1988 mellom LO og NHO, avtalen mellom Handelens Arbeidsgiverforening og organisasjonene i varehandelen og avtalen mellom staten og Statstjenestemannskartellet ble fra Regjeringens side antatt å være forenlig med denne målsettingen.

For å sikre at opplegget en kom fram til i ovennevnte oppgjør skulle omfatte alle grupper, ble det fremmet en lov om inntekt- og utbytteregulering. Før det ble det imidlertid lagt fram en midlertidig lov om inntekt- og utbyttestopp for å hindre at det skulle skje inntektsøkinger i perioden fram til reguleringsloven kunne settes i verk.

Loven om inntekt- og utbyttestopp satte forbud mot all inntektsøkning etter 29. februar 1988 og fram til den ble avløst av lov om inntekt- og utbytteregulering. Reguleringsloven skal gjelde for perioden 22. april 1988 til 31. mars 1989. I medhold av loven har Forbruker- og administrasjonsdepartementet utarbeidet forskrifter av 25. april 1988 for å utfylle lovens bestemmelser.

Lovens innhold og omfang

Etter loven skulle inntekts- og lønnsøkinger begrenses i forhold til nivået på det tidspunktet loven trådte ikraft. Loven la videre til grunn en lik lønnsutvikling med utgangspunkt i avtaleperiodens begynnelse. Alle grupper skulle gis det samme kronetillegget som lønnstakere i LO/NHO-området, varehandelen og i staten. I tillegg åpnet loven for særskilte lavlønnstillegg som var i samsvar med lavlønnstilleggene i disse områdene.

I Ot.prp. nr. 43 (1987-88) sies det følgende om hovedretningslinjene loven bygger på:

- «Det åpnes adgang for lønnsforhøyelser som følger av inngåtte protokoller i LO/N.A.F.-oppgjøret, i oppgjør mellom Handelens Arbeidsgiverforening og arbeidstakerorganisasjonene i varehandelen og protokollen mellom staten og Statstjenestemannskartellet.
- I virksomheter som har fulgt disse oppgjøre-

ne de siste 4 år, kan arbeidstakere utbetales inntil samme tillegg som er fastsatt i protokollene fra disse forhandlinger. Tilleggene kan tidligst gis fra samme tidspunkt som fastlagt i de respektive protokoller.

- For virksomheter som har arbeidstakere som omfattes av tariffavtale hvor landsomfattende arbeidstakerorganisasjon eller arbeidsgiverorganisasjon er part, kan det avtales endringer som tilsvarer de endringer som framgår av ovennevnte protokoller. Tilleggene som gis må ikke gi større utslag i gjennomsnittlig inntektsvekst i tariffområdet enn utslaget av den tilsvarende endringen i den protokoll som følges.
- For andre arbeidstakere kan inntekten økes med inntil kr 1,- pr. time fra 1. april 1988.»

I Ot.prp. nr. 43 sies det videre at loven antas å gjelde for ca. 1,9 mill. lønnstakere eller ca. 90 pst. av det totale antall sysselsatte. I tillegg vil loven påvirke utbetaling av aksjeutbytte til om lag 1/2 mill. aksjeeiere.

Gjennomføring og kontroll

For å sikre at inntekts- og utbyttereguleringen blir gjennomført på en effektiv og forsvarlig måte, er det iverksatt visse kontrolltiltak. I privat sektor gjennomføres kontroller av Prisdirektoratet/Statens pristilsyn. Virksomheten i den offentlige sektor blir kontrollert gjennom de ordinære kontrollinstansene, Riksrevisjonen i staten og kommunale og fylkeskommunale revisorer i kommunesektoren.

Statens pristilsyn hadde ved utgangen av november 1988 ferdigbehandlet kontrollen av ca. 3 000 bedrifter, og det er konstatert brudd/foretatt innskjerpelser på bestemmelsene i ca. 400 bedrifter. Av ca. 50 000 stikkprøvekontroller er det avdekket om lag 2 700 overtredelser av loven. Det var ved utgangen av november 1988 foretatt 11 anmeldelser.

Kontrollarbeidet har i stor grad vært innrettet mot bransjer og områder der en har antatt at presset på lønninger har vært sterkest.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet skal i henhold til § 4 i loven godkjenne en lang rekke avtaler. Departementet kan også i henhold til § 12 gjøre unntak fra loven.

Departementets arbeid med godkjenningssaker er nå stort sett avsluttet. Det er behandlet ca. 150 slike godkjenningssaker som omfatter tilsammen ca. 450 avtaler.

Inntil november 1988 har det kommet om lag 600 rene dispensasjonssøknader som gjaldt lønn. Det følges en streng praksis ved behandlingen av disse, og det er medio november 1988 bare gitt 20 dispensasjoner.

Når det gjelder bestemmelsene i loven om utbyttereguleringen, har det til medio desember kommet 14 dispensasjonssøknader. Ni søkna-

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

der er hittil avslått, to dispensasjoner er gitt og tre søknader er fortsatt til behandling.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet har oppnevnt et rådgivende utvalg som bi-

står i behandlingen av saker av stor betydning for den enkelte og ellers i saker av prinsipiell natur. Utvalget har tre medlemmer og ledes av Riksmeklingsmannen.

Vedlegg B**Vektene i konsumprisindeksen og nasjonalregnskapet**

Som nevnt i kommentarene til fig. 2.2, i kap. 2 må forskjellen i prisstigningstakten i henholdsvis konsumprisindeksen og det kvartalsvise nasjonalregnskapet skyldes ulikheter i vektgrunnlaget.

Siden man i kvartalsvist nasjonalregnskap beregner vektene på grunnlag av konsumsammensetningen i det aktuelle kvartal, mens man i konsumprisindeksen opererer med et gjennomsnitt for de tre foregående år, vil endringer i forbrukssammensetningen slå mye raskere ut i nasjonalregnskapets vekter. Dette vil også kunne influere på den sammenveide prisstigningstakten.

I tabell 1 har en satt opp en oversikt over vektene i henholdsvis konsumprisindeksen og

kvartalsvis nasjonalregnskap for de par siste år. Et iøyenfallende trekk i tabellen er at «Reiser og transport» har en økende vektandel i perioden 1986–88 i konsumprisindeksen, mens vektandelen er fallende i nasjonalregnskapet. Blant annet har bilkonsumet som inngår i «Reiser og transport» i de siste kvartalene fått lavere vekt i kvartalsvis nasjonalregnskap enn i konsumprisindeksen pga. kraftig redusert bilsalg gjennom de siste par år. Siden prisstigningen på nye biler har ligget over gjennomsnittet for alle varer, trekker denne forskjellen i vektgrunnlaget isolert sett i retning av høyere prisstigning i konsumprisindeksen enn i deflatoren i kvartalsvis nasjonalregnskap.

Tabell 1. Vekt i konsumprisindeksen og nasjonalregnskapet. Promille.

	2. kv. 1986		2. kv. 1987		2. kv. 1988		3. kv. 1988 KPI
	KPI	NR	KPI	NR	KPI	NR	
Matvarer	197,7	181,0	187,3	185,6	175,2	179,5	162,1
Drikkevarer og tobakk	38,6	62,0	38,2	66,4	37,2	69,6	36,4
Klær og skotøy	83,4	75,2	79,7	67,3	78,6	61,0	78,2
Bolig, lys og brensel	190,0	150,8	199,0	162,4	205,1	170,1	215,0
Møbler og hus.art.	84,5	72,4	84,0	73,2	85,2	68,6	83,4
Helsepleie	20,0	34,8	20,4	38,6	19,7	42,8	18,7
Reiser og transport	210,1	259,7	217,4	227,2	223,6	222,0	231,6
Fritidssysler og utd.	107,6	77,7	103,2	78,4	100,6	80,9	97,7
Andre varer og tj.	72,1	86,3	74,6	100,9	78,6	105,6	80,7
Sum	1 004,0	999,9	1 003,8	1 000,0	1 003,8	1 000,1	1 003,8

Vedlegg C**Kursutviklingen for norske kroner**

Verdien av den norske kronen er knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Valutakurven ble etablert i 1978, mens de någjeldende vektene ble fastsatt i august 1982. Dette systemet holder kronens internasjonale verdi noenlunde konstant overfor et veid gjennomsnitt av valutaene til våre viktigste handelspartnere; tillatt svingningsintervall er +/- 2,25 pst. av kursindeksens sentralverdi.

Et samlet bilde av utviklingen i kronens verdi overfor kurvvalutaene fra 1975, målt med någjeldende vektor og veieteknikk, er gitt i figur 1. Figuren er basert på kvartalsgjennomsnitt for kursindeksen. I figuren betyr stigende kurve økning i kronens internasjonale verdi (bidrar isolert sett til at industriens kostnadmessige konkurransevne svekkes) og fallende kurve

betyr nedgang i kronens internasjonale verdi. Figuren viser at kronens internasjonale verdi nådde et maksimum ved årsskiftet 1976-77. I fjerde kvartal 1988 lå kronens internasjonale verdi i gjennomsnitt 29,2 pst. under denne maksimumsverdien.

Verdien av den norske kronen er blitt justert fem ganger siden 1982.

I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 og vektene for de enkelte valutaene endret.

I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene endret.

I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

Fig. 1 Kursutviklingen for norske kroner målt ved valutakurvvektene. (Dagens kurvsystem.) Kvartalsgjennomsnitt.

I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrifter fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel (101,13–102,25) av det tillatte svingningsintervallet (100 +/- 2,25 pst.).

Sett under ett bidro disse fire justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 pst.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

I 1986 fram til devalueringen, lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet (101,69) i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet. Kursindeksens nye sentralverdi ligger 10,1 pst. over dette nivået.

Endringen i kronens relative verdi kan uttrykkes som den inverse av kursindeksens verdi¹⁾. Målt på denne måten innebar kursindeksens nye sentralverdi etter 11. mai 1986 en devaluering av kronen på om lag 9,2 pst. fra det normalnivået som var blitt etablert ved Finansdepartementets forskrift av 12. august 1985.

Rundt årsskiftet 1987–88 lå kronen nær den svake grensen i svingningsområdet. Deretter

¹⁾ Bilaterale valutakurser, f.eks. mellom norske kroner og amerikanske dollar, kan enten uttrykkes som antallet kroner pr. dollar eller ved den inverse, antallet dollar pr. krone. På tilsvarende måte kan en uttrykke kronens verdi overfor en kurv av valutaer. En kursindeks på 112 betyr at en må betale 112 norske kroner for å kjøpe det vi kan kalle hundre enheter «kurvvaluta». Den inverse av kursindeksen kan sies å gi uttrykk for hvor mange enheter av kurvvalutaen en må betale for å kjøpe 100 norske kroner. Med en kursindeks på 112 må en betale 89,3 enheter av «kurvvalutaen» for å kjøpe 100 norske kroner. En økning i kursindeksen fra 100 til 112, dvs. med 12 pst. innebærer dermed at kronens verdi endres med 10,7 pst. tilsvarende innebærer en endring av kursindeksen fra 101,69 til 112, dvs. med 10,1 pst., at kronens verdi endres med 9,2 pst.

styrket kronen seg gradvis, og i mai og juni 1988 lå den nær den sterke grensen i svingningsområdet. I andre halvår 1988 har kronen vært noe svakere enn dette. Med unntak av et par uker i november, da kronen igjen var nær den svake grensen i svingningsområdet, har kursindeksen i andre halvår 1988 i hovedsak beveget seg i området 111–113. Utviklingen i kursindeksen siden sommeren 1988 må bl.a. ses i sammenheng med reduksjonen i renteforskjellen mellom norske kroner og utenlandsk valuta. Også oljeprisen påvirker utviklingen i kursindeksen.

Tabell 1 gir en oversikt over kursindeksens verdi de siste årene, både årsgjennomsnitt og verdi ved utgangen av det enkelte året.

Tabell 1. Kursindeksens verdi.

	Årsgjennomsnitt	Utgangen av året
1985	101,71	102,16
1986	107,78	114,38
1987	111,54	114,51
1988	111,97	112,52

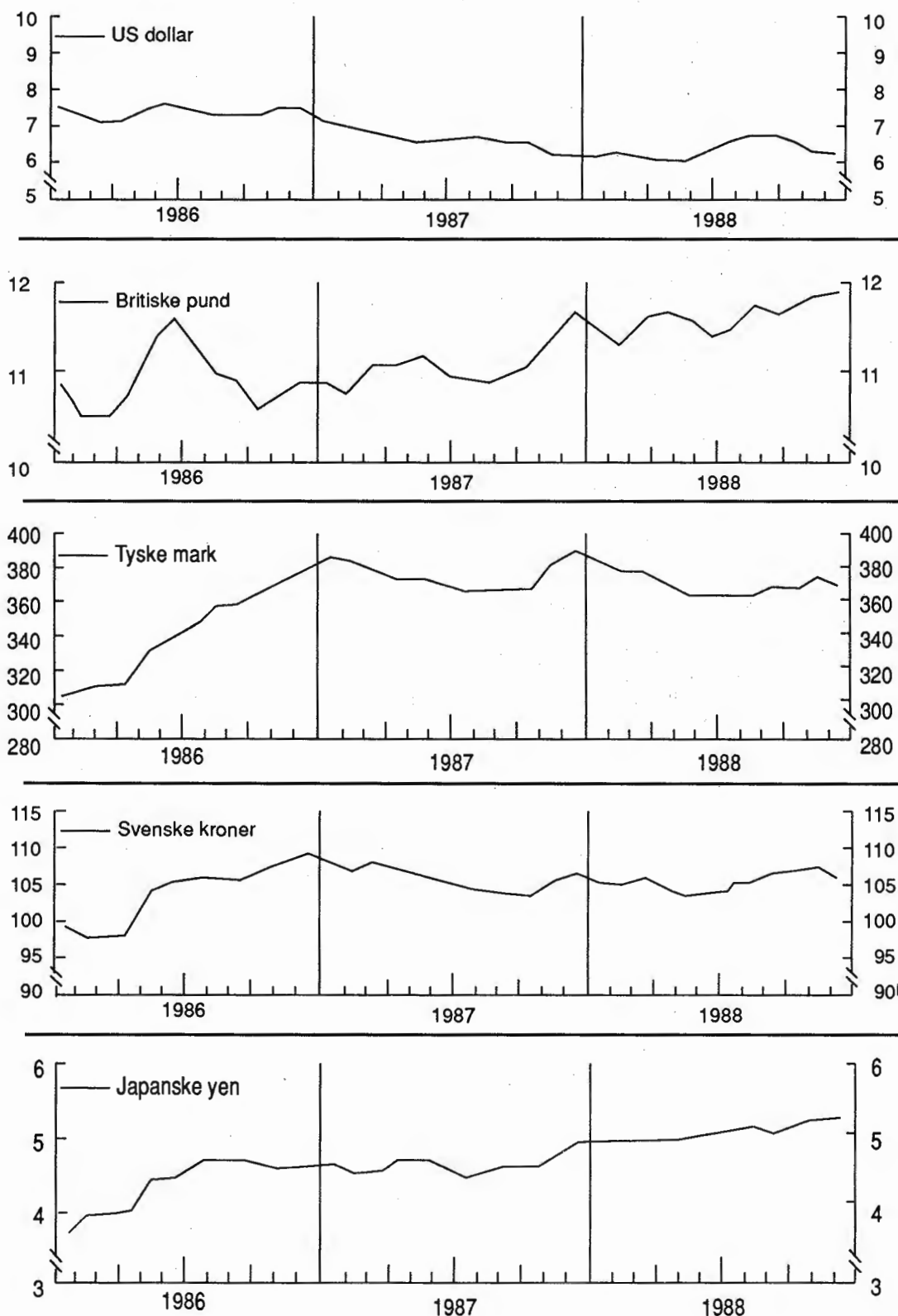
I 1988 var kronens internasjonale verdi i gjennomsnitt 0,4 pst. lavere enn i 1987, mens kronens internasjonale verdi ved utgangen av 1988 var 1,8 pst. høyere enn ved utgang av 1987.

Det presiseres at de beregnede verdiendringer er knyttet til kurvvekter, og at andre vekt-systemer vil gi andre resultater. Videre vil Bergningsutvalget bemerke at gjennomsnittlig kursendring dekker over til dels betydelige endringer i bilaterale valutakurser.

Figur 2 viser kursutviklingen for norske kroner overfor et utvalg av andre valutaer fra begynnelsen av 1986 og ut 1988. I denne perioden under ett har norske kroner styrket seg overfor amerikanske dollar og svekket seg overfor de andre valutaene.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989

Fig. 2 Middelkurser i Oslo (nkr pr. enhet) for US-dollar, britiske pund, tyske mark,

Vedlegg D**Nærmere om prisdirektoratets prognose**

Prisdirektoratets prognose utarbeides to ganger i året. Tidligere ble prognosen utarbeidet i januar og for perioden januar-mai, og i juni for perioden juni-desember. I 1987 og 1988 ble imidlertid prognosen utarbeidet allerede i desember slik at det ble gitt to anslag for denne måneden. Prognosen bygger på faktiske og forventede/planlagte prisendringer i perioden. Markedskontorene i Prisdirektoratet innhenter anslag på prisendringer for representantvarene i konsumprisindeksen fra ca. 400 private bedrifter og offentlige institusjoner. De private bedriftene er i det alt vesentlige produsenter og importører. Unntaksvis (bl.a. for klær og skotøy og tjenesteytere) er noen av oppgavegiverne forhandlere. I tillegg framskaffes anslag på lønninger for seks typer håndverker samt ansatte i konfeksjonsindustrien ved en ringerunde til ca. 25 bedrifter.

Prisdirektoratet benytter i stor grad de innkomne anslag direkte uten videre bearbeiding. Prognosen kan dermed sies å gi et aggregert uttrykk for de prisforventninger som eksisterer på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir *ikke* uttrykk for Prisdirektoratets forventninger til prisstigningen.

En stor del av de næringsdrivende som gir anslag til prognosen er produsenter og importører. Dette gjelder spesielt for industriproduserte konsumvarer. For disse varene er det ri-

melig å tro at det vil gå en viss tid før produsentenes eller importørens prisendring slår gjennom i detaljleddet (her er det forutsatt uendret detaljvaranse i prosent). I prognosen er anslag på slike produkter fordelt utover prognoseperioden, slik at det opprinnelige anslaget først er lagt inn for fullt i slutten av perioden.

For enkelte varegrupper er det sesongsvingninger i prisene som vanskelig lar seg anslå av næringslivet. For disse varene brukes sesongmønsteret fra året før i noen grad. Størrelsen på anslagene bestemmes imidlertid også her av oppgavegiverne. Denne justeringen av sesongmønsteret foretas på endel jordbruksprodukter (her er usikkerheten spesielt stor), hele konsumgruppen «klær og skotøy» samt for tekstiler og utstyrsvarer i konsumgruppen «møbler og husholdningsartikler».

For «renter på boliglån, forsikring og avgifter på eget hus og husleie» er representantvaren en kvartalsvis husleieundersøkelse. Det er ikke etablert oppgavegivere for denne representantvaren slik at Prisdirektoratet her opererer med egne anslag.

Usikkerheten i prognosen må understrekes, siden anslagene (størrelse og tidspunkt for prisendringer) i stor grad er forventninger. Usikkerheten er trolig betydelig for de enkelte konsumgrupper/varegrupper og leveringssektorer.

NOU

Norges offentlige utredninger 1989 og 1990

Statsministeren:

Departementet for handel og skipsfart:

Departementet for utviklingshjelp:

Finans- og tolldepartementet:

Penger og kreditt i en omstillingstid. NOU 1989: 1.
Bedrifts- og kapitalbeskatningen – en skisse til reform.
NOU 1989: 14.

Fiskeridepartementet:

Forbruker- og administrasjonsdepartementet:

En bedre organisert stat. NOU 1989: 5.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1989. NOU 1990: 3.

Forsvarsdepartementet:

Godtgjøringssystemet for vernepliktige mannskaper. NOU 1989: 3.

Næringsdepartementet:

Dataregister til distriktene. NOU 1989: 6.

Justis- og politidepartementet:

Kongsberg Våpenfabrikk. NOU 1989: 2.
Straffansvar for foretak. NOU 1989: 11.

Kirke- og undervisningsdepartementet:

Den lokale kirkes ordning. NOU 1989: 7.
Den lokale kirkes ordning. Særtrykk av sammendraget.
NOU 1989: 7B.

Kommunal- og arbeidsdepartementet:

Databaser. NOU 1989: 6.
Arbeidsmiljølovens virkeområde i petroleumsvirksomheten.
NOU 1989: 15.
Kommuneinndelingen for byområdene Sarpsborg, Fredrikstad,
Arendal, Hamar og Hammerfest. NOU 1989: 16.

Kultur- og vitenskapsdepartementet:

Grenseløs læring. NOU 1989: 13.

Landbruksdepartementet:

Flersidig skogbruk. NOU 1989: 10.

Miljøverndepartementet:

Bioteknologi og patentering. NOU 1989: 8.
Norsk polarforskning. NOU 1989: 9.
Moderne bioteknologi. NOU 1990: 1.

Olje- og energidepartementet:

Elsikkerhet i Norge. NOU 1989: 4.

Samferdselsdepartementet:

Sosialdepartementet:

Pensjonstrygden for sjømenn. NOU 1989: 12.
Tjenestetilbud til autister. NOU 1989: 17.
Lov om vern mot smittsomme sykdommer (Smitteloven).
NOU 1990: 2.

Utenriksdepartementet:

ABONNEMENTSPRISER FOR SESJONEN 1989/90

- AKA 8901 Publikasjonsliste fra Storting og Regjering**
Liste over offentlige publikasjoner som foreligger trykt. Kommer ca. hver 14. dag under stortingsseksjonen.
Abonnement: kr. 58,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8904 Stortingsproposisjoner**
Forslag til vedtak fra Regjeringen i saker som Stortinget skal ta stilling til.
Abonnement: kr. 350,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8905 Stortingsmeldinger**
Inneholder bl.a. Statsregnskapet, meldinger til Stortinget om arbeidet i statens bedrifter, meldinger om planer som Regjeringen vil sette i verk i fremtiden.
Abonnement: kr. 386,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8906 Odelstingsproposisjoner**
Regjeringens lovforslag.
Abonnement: kr. 241,- pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8907 Dokumenter**
Omfatter bl.a. Riksrevisjonens antegnelser, grunnlovsforslag, private lovforslag, svar fra Regjeringen på forslag og henvendelser oversendt av Stortinget, Sivilombudsmannens og Ombudsmannsnemndas innberetninger m.m.
Abonnement: kr. 33,- pr. sesjon fritt tilsendt.
- AKA 8908 Innstillinger til Stortinget**
Stortingskomitéens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komitéens forslag til vedtak i Stortinget. (INNST. S).
Abonnement: kr. 66,- pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8909 Innstillinger til Odelstinget**
Stortingskomitéens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komitéens forslag til vedtak i Odelstinget. (INNST. O).
Abonnement: kr. 66,- pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8910 Stortingstidende**
Stenografiske referater fra møtene i Stortinget, Odelstinget og Lagtinget.
Abonnement: kr. 55,- pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8912 Saksregister**
Omfatter register for alle ovennevnte trykksaker. Utarbeides etter endt sesjon.
Abonnement: kr. 22,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.
- AKA 8914 Lover**
Etter endt sesjon blir lovene som er vedtatt i sesjonen samlet i ett hefte.
Abonnement: kr. 26,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

ABONNEMENTSPRISER FOR 1990

- AKA 8917 NOU – Norges offentlige utredninger**
Publikasjonsserie for utredninger som er foretatt om forskjellige forhold i samfunnet.
Abonnement: 15% avslag på løssalgpris, fritt tilsendt.
- AKA 8918 Meldinger fra Toll og avgiftsdirektoratet**
Meldinger fra Toll og avgiftsdirektoratet med omregningskurser for forskjellige valutaer.
Abonnement: kr. 130,50 pr. år, fritt tilsendt.
- AKA 8919 Sosialdepartementets sammendragsserie**
Om helse og sosialforskning, utredning og forsøk.
Abonnement: kr. 97,50 pr. år, fritt tilsendt.
- AKA 8921 Skattedirektoratets meldinger gruppe 1**
Avgiftavdelingen/Kontroll og Regnskapsavdelingen.
Abonnement: kr. 175,50 pr. år, fritt tilsendt.
- AKA 8922 Skattedirektoratets meldinger gruppe 2**
Skatteavdelingen/Kontroll og Regnskapsavdelingen.
Abonnement: kr. 211,50 pr. år, fritt tilsendt.
- AKA 8923 Skattedirektoratets meldinger gruppe 3**
Alle avdelinger som nevnt ovenfor (Gruppe 1 + 2).
Abonnement: kr. 291,50 pr. år, fritt tilsendt.

Alle priser er oppgitt med forbehold om endring uten foregående varsel.
Prisene er inklusive merverdiavgift, unntatt Stortingstidende og NOU-serien som er avgiftsfrie.

Akademika as

INTERNASJONAL FAGBOKHANDEL
Møllergt. 17, 0179 Oslo 1, Telf. (02) 45 30 40